

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Zuzana Carbolová

Práva dítěte a povinnosti rodiče

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Michaela Hendrychová, CSc.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 14. 6. 2017

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Zuzana Carbolová

Obsah

Úvod	1
1 Historický kontext vývoje práv dítěte.....	4
1.1 Ženevská deklarace.....	7
1.2 Deklarace práv dítěte	9
1.3 Úmluva o právech dítěte	10
1.4 Vývoj práv dítěte na našem území.....	14
2 Dítě 21. století a jeho participační práva	16
2.1 Dítě jako subjekt práv	17
2.2 Nejlepší zájem a blaho dítěte	20
2.3 Participační práva dítěte	24
2.3.1 Participační práva dítěte ve vztahu k soudu	27
2.3.2 Participační práva dítěte ve vztahu k rodičům.....	31
3 Role rodiny a rodičovská odpovědnost.....	34
3.1 Rodina jako pojem.....	35
3.1.1 Právní zakotvení rodiny	36
3.1.2 Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv	38
3.1.3 Pojem rodiny a její funkce ve vztahu k dítěti	40
3.2 Proměny tradiční rodiny a současná podoba rodiny	44
3.3 Rodičovství jako základní lidská potřeba	47
3.3.1 Zralost pro rodičovství a její načasování	48
3.4 Rodičovství v právním slova smyslu a rodičovská odpovědnost	50
3.4.1 Rodičovská odpovědnost	52

4 Rodinněprávní konflikty a spory o dítě	54
4.1 Konflikty v rodině.....	55
4.1.1 Specifika rodinněprávních konfliktů	56
4.1.2 Příčiny vzniku konfliktů v současné rodině.....	57
4.2 Společné řešení jako nejlepší řešení konfliktu.....	58
4.2.1 Dohoda rodičů v zájmu dítěte.....	59
4.3 Rozpad rodiny.....	60
4.3.1 Důsledky rozpadu rodiny na děti	61
4.3.2 Rozvod nebo rozchod rodičů	62
4.3.3 Formy péče o dítě a jejich jednotlivá úskalí	63
4.3.4 Nebezpečí manipulace dětí ze strany rodičů	70
5 Význam rodinné mediace	73
5.1 Pojem mediace.....	75
5.1.1 Právní zakotvení rodinné mediace.....	78
5.2 Mediátor.....	82
5.2.1 Základní zásady a principy činnosti mediátora.....	82
5.3 Přístupy k mediaci	84
5.3.1 Sedmibodový rámec rodinné mediace	85
5.3.2 Názor dítěte v mediačním procesu.....	87
5.4 Proces mediace	87
5.5 Soudní řízení vs. mediace	89
5.4.1 „Povinná“ rodinná mediace	90
Závěr	93

Použité zdroje	95
Literatura.....	95
Předpisy	100
Judikatura.....	101

Úvod

Povinnosti a práva mezi rodiči a dětmi lze vnímat jako společensky, legislativně, právně, ale především psychologicky náročnou oblast. Důvodem je skutečnost, že vztahy mezi rodiči a dětmi jsou trvalé, nezávislé na vůli a vědomí člověka. Dospělí, tedy ve smyslu této práce rodiče, disponují již plně utvořenou osobností a z hlediska jejich vztahu k dětem jsou to právě děti, jež bývají tradičně považovány za slabší „prvek“. Výchozí tezí charakteristickou pro tyto vztahy je proto uvědomění, že jsou to rodiče, kteří mají především plnit své povinnosti vůči dítěti, zatímco dítě má především právo, aby rodič vůči němu své povinnosti plnil.

Při respektování skutečnosti, že děti mají ve vztahu k rodičům svá zvláštní práva, jež jim nemůžeme upírat, se dá konstatovat, že nejcitelněji bývají děti ohroženi na svém vývoji, a tedy i dotčeni na svých právech, v případě rozpadu vztahu svých rodičů. Tyto situace jsou, s jistou nadsázkou řečeno, „turbulencí“ ve vývoji osobnosti dítěte. Proto je v zájmu všech dětí vhodné vést aktivně rodiče k tomu, aby k sobě našli cestu, aby spolu i přes prožité a mnohdy agresivní konflikty i nadále komunikovali, a aby se děti nestaly pouhými objekty jednání rodičů, kteří upřednostňují zejména své vlastní zájmy. V konkrétní rovině a v každodenním životě jsou to totiž nejčastěji rodiče, kteří rozhodují o všech podstatných i nepodstatných záležitostech dítěte. Je obecně známo, že raná dětská zkušenost může být jistým katalyzátorem nebo v opačném případě inhibítorem rozvoje duševních, tj. intelektových i osobnostních vlastností budoucího dospělého člověka a že modelové vzorce budoucího jednání každého člověka se odvíjejí právě od rané dětské zkušenosti. Netřeba rozebírat ničím nenahraditelný význam úplné, avšak harmonické rodiny, její koheze a lásky nejbližších členů rodiny jak vůči sobě, tak zejména vůči dítěti.

Aby však byla práva dětí brána vážně, a to nejen ve výše zmíněných emočně vypjatých situacích, je potřeba je nastínit v širších souvislostech, resp. vnímat je vždy ve vztahu k určitému kontextu.

V první kapitole se hodlám zabývat historickými souvislostmi vývoje práv dítěte. Důraz budu klást zejména na skutečnost, že cesta k opravdovému pojetí dětských práv byla dlouhá a složitá. Teprve 20. století je první etapou, kdy se dá hovořit o právech dítěte ve smyslu, jaký je jim dnes prisuzován. Z tohoto důvodu budu značnou

pozornost věnovat mezinárodním dokumentům týkajícím se práv dítěte, které byly v minulém století přijaty. Tyto dokumenty byly nejčastěji vedeny cílem *dát dětem to nejlepší, co lidstvo má*. Dítě v nich bylo zpočátku vnímáno jako pasivní subjekt sociální ochrany a nositel sociálních práv. Mezníkem bylo přijetí Úmluvy o právech dítěte, která poprvé uznala děti jako osoby svých vlastních práv, přičemž se jednalo o dokument pro státy závazný (nikoli jen doporučující).

Druhá kapitola nesoucí název *Dítě 21. století a jeho participační práva* je vedena tezí, že práva dětí nelze brát vážně bez respektování jejich autonomie. Proto se nejdříve hodlám věnovat formování pohledu na dítě jako na aktivní subjekt práv. Dále se budu zabývat tím nejdůležitějším a nejpokrokovějším, co bylo ve vztahu k dítěti dosaženo, a to jeho nejlepším zájmem. Abychom však zjistili, jaké jsou nejlepší zájmy dítěte, je nezbytné nejprve poznat jeho vlastní názory. V závěru této kapitoly proto věnuji patřičnou pozornost participačním právům dítěte, a to jak ve vztahu k soudu, tak ve vztahu k samotným rodičům.

Ve třetí kapitole rozeberu úlohou rodiny, protože se jedná o přirozený útvar vyskytující se v každé společnosti, době i kultuře. Rodina, zvláště nukleární tvořená rodiči a dítětem/děti, je totiž z pohledu dítěte tím nejdůležitějším prostředím, jelikož rozhodujícím způsobem ovlivňuje, a také může ohrožovat jeho vývoj. Z tohoto důvodu hodlám vyzdvihnout jednotlivé funkce rodiny právě ve vztahu k dítěti. Dále se budu zabývat rodičovstvím, pod kterým se obecně rozumí vztah mezi rodiči a dětmi. Rodičovstvím se budu zabývat jak z pohledu psychologického, tedy jako základní lidské potřeby, tak z pohledu práva. Závěr této kapitoly věnuji rodičovské odpovědnosti a pokusím se najít odpověď na otázku, co znamená jednat rodičovsky odpovědně.

Úkolem čtvrté kapitoly s názvem *Rodinněprávní konflikty a spory o dítě* bude poukázat především na specifika rodinněprávních konfliktů. Vyjdu z obecně známé skutečnosti, že rozpad rodiny je z pohledu psychologie mnohem komplikovanější než z pohledu práva. Budu se věnovat důsledkům rozpadu vztahu rodičů na děti, jednotlivým úskalím forem péče o dítě a nebezpečí možné manipulace dětí ze strany jejich rodičů. Důraz bude položen na to, že jsou to právě rodiče, kteří znají nejlépe poměry a potřeby svého dítěte, a proto by se ve vztahu ke společnému dítěti měli vždy snažit upřednostnit dohodu a nalézt společná řešení.

Základem páté kapitoly bude přesvědčení, že rodinněprávní konflikty nemají právní základ. Zkušenosti ukazují, že specializované soudy často nejsou schopny znesvářené, proti sobě stojící rodiče usmířit a dovést k dohodě, kterou by dokázali dobrovolně dodržovat a která by byla zejména prospěšná dítěti. Z tohoto důvodu hodlám vyzdvihnout význam rodinné mediace, která má potenciál zajistit kontinuitu osobních vztahů mezi rodiči a dětmi. Budu se proto zabývat právním zakotvením mediace, úlohou mediátora jako odborníka na dosahování dohod, jednotlivými přístupy uplatňovanými v rámci rodinné mediace, a rozeberu také samotný proces mediace. V závěru této kapitoly se budu zabývat často diskutovaným tématem, zda by rodinná mediace měla být povinná.

Cílem této práce je poukázat na skutečnost, že práva dítěte tak, jak jim byla postupně přiznána, jsou v dnešní době velmi často ohrožena rozpadem vztahu rodičů, kdy se dítě může snadno dostat do role prostředníka komunikace mezi rodiči, anebo být využíváno jako štít ve vzájemném boji matky a otce. Z tohoto důvodu by měl být zájem celé společnosti orientován na nalezení účinných mechanismů, jak v této situaci přistupovat k dítěti, aby se mu i nadále co nejlépe dařilo, resp. aby bylo dosaženo jeho blaha. Přičemž nejlepší zájem dítěte, jako esenciální zdůvodnění všeho, co se toho konkrétního dítěte v dané situaci týká, by měl být cílem veškerého snažení všech, kdo o dítěti rozhodují, tedy předně jeho rodičů, ale i soudců, dětských psychologů, sociálních pracovníků a v neposlední řadě i mediátorů.

1 Historický kontext vývoje práv dítěte

V historii lidských práv zaznamenáváme postupnou změnu pojetí toho, kdo byl kdy považován za lidskou bytost. „*Od bílého člověka mužského pohlaví (kolonie a otroctví) se lidská práva postupně rozšiřovala na jiné barvy pleti (zrušení otroctví, práva černochů), na druhé pohlaví (volební práva žen) a také na děti.*“¹

Dítě bylo v předmoderní době považováno za neplnoprávné a prakticky bezmocné. Jeho právní ochrana koncentrovaná do rukou otce (matky ve starověku nehrály z hlediska práva sebemenší úlohu) spočívala v římskoprávním institutu „otcovské moci“ (*patria potestas*). V klasické době hovoříme o absolutní moci otce nad dítětem (*potestatem vitae necisque*), respektive o právu otce nad životem a smrtí jeho dítěte. Postavení dítěte se dalo přirovnat k postavení otroků, protože otec mohl svého potomka odmítnout, odložit nebo pohodit (*ius expoundendi*), dítě prodat či dát do otroctví (*ius vendendi*).² Pokud se zaměříme na právní poměr otců a dětí ve starověkých úpravách, jednalo se o typický soukromoprávní vztah, kde subjekty zcela jednoznačně neměly rovnoprávné postavení. Rozhodně se nedalo hovořit o oboustranné korelaci práv a povinností, jelikož souhrn práv a povinností plynul otci vůči dítěti, a to jednosměrně.³

Postavení dítěte ve společnosti zaznamenalo poměrně podstatnou změnu s příchodem křesťanství, které deklarovalo rovnost před Bohem. Právě křesťanství vneslo do problematiky vnímání dětí nový pohled a začalo vůči nim hlásat respekt. Ježíšovo „*nechte děti a nebraňte jim jít ke mně; neboť takovým patří království nebeské*“ a „*kdo by svedl ke hříchu jednoho z těchto nepatrných, kteří ve mne věří, lépe by mu bylo, kdyby mu dali na krk kámen mlýnský a hodili ho do moře*“⁴ svědčí přinejmenším o náznaku morální ochrany dítěte. Nicméně navzdory tomuto pohledu byly děti i nadále, po dlouhou další etapu historického vývoje, vnímány pouze jako

¹KOVAŘÍK, Jiří. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 14.

²SLAVÍČKOVÁ, Pavla. *Právní ochrana dětí v období prvních kodifikací*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 36.

³RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 92.

⁴KOVAŘÍK, Jiří. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 15.

„zmenšenina dospělých“ – počínaje oblékáním a výkonem dětské práce konče – tedy bytosti dospělým nerovnocenné.

Zlom nastal po vynálezu knihtisku, tedy v období, kdy se začala mnohem intenzivněji šířit literatura. Ta s sebou přinesla potřebu vzdělávání, a tudíž odvedla děti od práce na polích. V 17. století se staly děti předmětem seriózního zájmu vědců. Dokonce se objevují texty věnované dětské psychologii. Výchova dětí rodiči vyžadovala jak disciplínu, tak racionální přístup. Pod vlivem křesťanství byly děti nejen chráněny, ale i napravovány. Došlo tak k celkové proměně, kdy rodina přestala být pouhým institutem zajišťujícím dědění jména a majetku, ale v souladu s novým morálním a duchovním přístupem měla správně formovat tělo i duši.⁵

Myšlenka nastolující vnímání dětství jako období nevinnosti, tedy období, které zasluhuje zvláštní ochranu, se začala prosazovat až koncem 18. století. Toto období se vyznačuje názorem, že je nutno odlišit období dětského věku od věku dospělých a že děti mají své specifické potřeby, jež se mají naplňovat. Zvýšená pozornost byla věnována diskuzím o zneužívání a zanedbávání dětí, což civilizované země na přelomu 19. a 20. století promítly do postupného omezování dětské práce. Hodnota dětí se zvyšuje a dítě začíná být stále více chráněno. Tato etapa by se dala charakterizovat jako *změna v paradigmatu, prosazující, že děti jsou jen zmenšení dospělí*.⁶

S jistou nadsázkou by se dalo říci, že z hlediska práva pojem *dětství* téměř do počátku 20. století prakticky neexistoval, protože se začal objevovat až v souvislosti s pracovněprávní legislativou upravující dětskou práci, tedy teprve koncem 19. století. Ale ani tehdy pojem *dětství* s určitostí neodrážel smysl, jaký je mu přisuzován dnes. „Z dnešního pohledu se může jevit překvapivým, že tomu nejsou ani dvě století, co se na dítě pohlíželo jako na malého dospělého, levnou pracovní sílu nebo prostředek pro rozšiřování majetku otce.“⁷ Vnímání dětství jako sociálního konstruktů, spjatého se specifickými potřebami dítěte, je v rámci historie poměrně mladou myšlenkou. Teprve

⁵ LOJKOVÁ, Jana. Vliv společenských změn na problematiku práv dětí. *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 16, č. 1, s. 71–75.

⁶PEMOVÁ, Terezie, PTÁČEK, Radek. Historické a teoretické souvislosti sociálně-právní ochrany dětí. *Právo a rodina*, 2012, č. 5, s. 5.

⁷RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 15.

20. století se v mnohých publikacích začíná spojovat s termínem *století dítěte*,⁸ kdy se práva dětí opakovaně formulují. Do té doby požívalo dítě ochrany jen proto, že tím byly nepřímou hájeny zájmy otce a dítě bylo pouhým nástrojem rozmnožování jeho majetku. Zcela jistě dítě nepožívalo ochrany proto, že by jeho *zájem byl považován za přední hledisko při rozhodování o jeho dalším osudu*.⁹

Z hlediska historického kontextu je tedy teprve 20. století první etapou, kdy se dá hovořit o *právech dětí*. Toto století je jejich časovým těžištěm.¹⁰ Avšak cesta ke skutečnému pojetí dětských práv ve smyslu jejich dnešního chápání byla ještě i v průběhu 20. století dlouhá a složitá. Zjednodušeně by se dalo hovořit o vývojové etapě, v níž se ochrana dítěte se zřetelem na jeho práva začala pomalu, ale jistě prosazovat.

První mezinárodní smlouvy reflektující ochranu práv dítěte regulovaly potlačení obchodu s dětmi a nejnižší věk dítěte pro přijetí do práce. Tyto byly sjednány na půdě Mezinárodní organizace práce (ILO) již v roce 1919.¹¹ Nedlouho poté, konkrétně v roce 1924, se děti dočkaly prvního mezinárodního dokumentu deklarujícího, že *dítě pro svou duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu před narozením i po něm*.¹² Politické poměry, zejména události spojené s oběma světovými válkami, byly impulzem pro deklarování ochrany dítěte. První významné úmluvy v tomto smyslu vycházejí z *paternalismu vůči dětem v zájmu zajištění jejich blaha* a apelují zejména na morální povinnosti rodičů vůči dětem.¹³

Pokud se zaměříme na genezi smluv sjednaných na poli mezinárodní ochrany dítěte a jeho práv, nemůžeme přehlédnout jejich smíšený charakter – objevují se tedy normy tzv. *hard law* a *soft law*.¹⁴ Již tento aspekt naznačuje, že práva byla dětem přiznávána v postupně narůstající intenzitě a že z hlediska vývoje dětských práv prošla

⁸BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte*. [online]. [cit. 16. března 2017]. Dostupné na <<http://dcicz.org/userfiles/file/sdpc.pdf>>.

⁹RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 16.

¹⁰JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 18.

¹¹JÍLEK, Dalibor. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. *Právník*, roč. 1990, č. 4, s. 365.

¹²RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 16.

¹³RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 37.

¹⁴JÍLEK, Dalibor. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. *Právník*, roč. 1990, č. 4, s. 365.

situace, kdy se dítě přestalo vnímat jako pouhý objekt štědrosti dospělých, zcela zásadní proměnou.

1.1 Ženevská deklarace

Prvním uceleným dokumentem na poli mezinárodní ochrany práv dětí byla Ženevská deklarace práv dítěte, přijatá v roce 1923 Ligou národů v Ženevě. Iniciativa připravit jednoduchý dokument o právech dítěte, který měl být morálně přijatelný všemi státy, vzešla od Eglantyne Jebbové, zakladatelky *Save Children Fund* ve Velké Británii, v reakci na veškerá utrpení dětí v době první světové války.¹⁵ Cíl Ženevské deklarace byl jednoznačný: *dát dětem to nejlepší pro zabezpečení jejich základních potřeb*.¹⁶ Přestože tato Deklarace postrádá mezinárodněprávní závaznost, nelze přehlédnout její morální, politickou a především historickou hodnotu. Právě Ženevská deklarace podnítila regulaci práv dítěte v odvětvích trestního, občanského i správního práva v mnoha státech a inspirovala přijetí řady dalších mezinárodněprávních dokumentů.¹⁷ Přiznává totiž dítěti *morální status objektu péče a ochrany*¹⁸ a zároveň reflektuje fakt, že dítě potřebuje ke svému zdárnému vývoji zvláštní společenské a právní záruky.

Deklarace byla schválena Mezinárodní unií pomoci dětem (*Union Internationale de Secours aux Enfants*) a přijata na pátém zasedání Ligy národů v Ženevě dne 20. září 1923.¹⁹ K jejímu formálnímu schválení Společností národů došlo dne 26. září 1924. Text Deklarace je neobvykle krátký, iniciátorka Jebbová doufala v jeho vysoký pedagogický a propagandistický účel. Deklarace má jednoduchou osnovu. Skládá se z preambule a pěti operativních odstavců, které se dají obsahově pojmut jako závazky společenské a mravní naléhavosti, zhuštěně odrážející základní potřeby dítěte.

¹⁵JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 26.

¹⁶DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika : mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 31.

¹⁷JÍLEK, Dalibor. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. *Právník*, roč. 1990, č. 4, s. 366.

¹⁸JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 18.

¹⁹BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte*. [online]. [cit. 16. března 2017]. Dostupné na <<http://dcicz.org/userfiles/file/sdpd.pdf>>.

Po obsahové stránce oslovuje Deklarace muže a ženy všech národů při zdůraznění jejich morálních povinností vůči dětem. Za adresáty však lze považovat všechny dospělé lidi, nejen biologické či sociální rodiče. První odstavec odráží důležitost fyzického a duševního rozvoje dítěte. Druhý odstavec má až biblické pozadí a přejímá nikoli nové myšlenky ochrany, péče a zaopatření, kdy dítě není schopné se o sebe samo starat. Třetí odstavec odráží, ve vazbě na první světovou válku, morální závazek priority, tedy že dětem v ohrožení má být poskytnuta pomoc přednostně. Čtvrtý odstavec se staví proti vykořisťování dětí a poslední, pátý odstavec pojednává o výchově. „Ženevská deklarace může být označena za prostředek morální preskripce. Její matricí je morální přesvědčení o univerzálně paternalistické povinnosti zlepšovat podmínky života jiných (*duty of beneficence*). A právě nevinnost, nezralost a závislost dětí i dětství to podle ženevského aktu vyžadují.“²⁰

Lze se setkat i s poněkud odvážným názorem, že Ženevská deklarace zcela *zaměnila povinnosti za práva*.²¹ Morální závazky totiž radikálně zastírají přímé uznání práv dítěte, ve vlastní podstatě se práva dítěte výslovně ani nezmiňují.

Vůdčí tezí Deklarace práv dítěte sice bylo *dát dětem to nejlepší, co lidstvo má*, avšak na dítě se stále pohlíží odděleně v rámci jeho práv a povinností, v rámci jeho participace. Deklarace obsahuje obecné postuláty mezinárodněprávní ochrany dětí, jedná se spíše o uvědomění si hodnoty dítěte a proklamaci dobrého zacházení s dětmi. Pro vztah mezi rodiči a dětmi je potřeba zdůraznit, že v Deklaraci nechybí zásada postihující výchovu dítěte, která by měla směřovat k porozumění, snášenlivosti a uvědomění si hodnoty dítěte. Z významového hlediska lze Ženevskou deklaraci považovat za osvětový dokument, v historickém kontextu zase nelze opomenout její nadčasovost.

²⁰JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 27–28.

²¹JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 29.

1.2 Deklarace práv dítěte

Druhá světová válka a její důsledky, jež poznamenaly statisíce dětí, si žádaly dokonalejší reflexi společenského postavení dítěte, a tak byla dne 20. listopadu 1959 Valným shromážděním OSN přijata Deklarace práv dítěte. Výchozím předpokladem byl opět pohled na dítě optikou péče a ochrany. Deklarace podnítila mnoho změn ve vnitrostátních úpravách na poli práva rodinného. Stanovila rovnost dětí bez jakéhokoli rozdílu, právo na jméno a státní občanství, na sociální zabezpečení a ochranu před zanedbáváním, krutostí a vykořisťováním.²²

Z obsahového hlediska se oproti Ženevské deklaraci jedná o dokument rozsáhlejší a rozvinutější, tvořený preambulí a deseti zásadami. V první větě první zásady se konstatuje ono podstatné, tedy že dítě požívá všech práv vyjmenovaných v Deklaraci (*The child should enjoy all the rights set forth in this Declaration.*). V preambuli se Deklarace odvolává na významné právní dokumenty, konkrétně na Chartu OSN, Všeobecnou deklaraci lidských práv a v neposlední řadě i na svou předchůdkyni, tedy Ženevskou deklaraci práv dítěte. Zdůvodňuje, že *dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu před narozením a po něm a že lidstvo je povinno dát dětem to nejlepší, co jim může dát, aby děti mohly prožít šťastné dětství, užívat práv a svobod ku prospěchu vlastnímu i prospěchu společnosti.*²³

Ideově a teleologicky se tedy jednalo o dokument navazující na Ženevskou deklaraci, avšak s mnohem precizněji formulovaným obsahem. Zásady měly vyšší právní kulturu.²⁴ Novost oproti předchozí Deklaraci spočívá především v zakotvení nejlepšího zájmu dítěte (*the best interests of the child shall be the paramount consideration*), na který má být brán zřetel především ze strany zákonodárných, výkonných a soudních orgánů.²⁵ Tehdy poprvé došlo k reflexi nejlepšího zájmu dítěte

²²DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika : mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 32.

²³BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte*. [online]. [cit. 16. března 2017]. Dostupné na <<http://dcicz.org/userfiles/file/sdpc.pdf>>.

²⁴JÍLEK, Dalibor. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. *Právník*, roč. 1990, č. 4, s. 366.

²⁵JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 36.

na mezinárodně právní úrovni. Deklarovalo se, že veškeré posuzování a rozhodování v záležitostech týkajících se dítěte musí být provedeno v souladu s jeho zájmy.

Pohlížíme-li na Deklaraci z roku 1959 optikou vztahu rodič – dítě, nesmíme opomenout její šestou zásadu, která vyzdvihuje „*potřebu porozumění a lásky, bez níž se nemůže plně rozvinout osobnost dítěte, přičemž láska je tu viditelně chápána jako silně emocionální vztah mezi rodiči a dítětem.*“²⁶ Následuje zásada, dle které nesou za výchovu a vedení dítěte základní odpovědnost rodiče. Rodinnému prostředí byl tedy přisouzen náležitý význam.

V rámci vývoje práv dětí na mezinárodní úrovni stojí Deklarace práv dítěte z roku 1959 doslova uprostřed, jak z hlediska časového, tak obsahového. Progres vůči Ženevské deklaraci z roku 1924 je nepochybný, především s přihlédnutím k formulaci zásady druhé, pojednávající o nejlepším zájmu dítěte. Jakmile však začneme Deklaraci srovnávat s více než o generaci mladší Úmluvou o právech dítěte, zjistíme její zásadní konceptuální nedostatek. Deklarace práv dítěte z roku 1959 totiž nezmiňuje, kdo je dítětem. Pouze se volně váže k jedinci, který se *nachází na některém stupni vývoje směrem k dospělosti*. Mnozí analytici polemizují, zda Deklarace vůbec uznala dítě za subjekt práv.²⁷ Vzhledem k následujícímu vývoji lze uzavřít, že dítě je z pohledu Deklarace z roku 1959 především pasivním subjektem sociální ochrany a nositelem sociálních práv.

1.3 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte znamená zásadní obrat v chápání práv dítěte. Dala by se označit jako mezník ve výše popisovaném vývoji dětských práv, a to hned ze dvou důvodů. Za prvé se jedná o dokument s univerzální právní závazností – zásady obsažené v dřívějších deklaracích byly pouze jakýmsi morálním a politickým apelem. Za druhé jde o listinu syntetizující povahy, spojující v celistvost různé katalogy lidských práv, tj. práv občanských a politických, práv hospodářských, sociálních a kulturních, práv menšin a práva na spravedlivý proces. Jinými slovy vyjádřeno: „*změnu přístupu*

²⁶JÍLEK, Dalibor. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. *Právník*, roč. 1990, č. 4, s. 367.

²⁷JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 40.

ilustruje také skutečnost, že děti již nejsou jen objekty, které mají zvláštní potřeby (potřeba jíst, přístup ke vzdělání a zdravotní péči), jak se do té doby chápalo, ale že se stávají subjekty, nositeli širokého okruhu lidských práv.²⁸ Úmluva tedy uznala filozofické a sociální zásady vztahující se k dětem a zároveň, a to je důležité, uznala děti za nositele, tedy subjekty práv. Zásadním obratem je respekt k dětem jako k *osobám svých vlastních práv*.²⁹

Na Úmluvě o právech dítěte se začalo pracovat v roce 1979, tedy u příležitosti Mezinárodního roku dítěte a současně dvacátého výročí přijetí Deklarace práv dítěte. Komise pro lidská práva OSN tehdy projednávala návrh polského právníka Adama Łopatky. Valné shromáždění OSN jednomyslně přijalo Úmluvu o právech dítěte (*Convention on the Rights of the Child*) dne 20. listopadu 1989 a v platnost vstoupila 2. září 1990. Do českého právního řádu byla začleněna jako závazný právní dokument pod č. 104/1991 Sb., a to *Sdělením federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte*. Nedlouho po svém přijetí se stal z Úmluvy univerzální dokument, který vzala za svůj drtivá většina států světa, a tak se její obsah mohl postupně promítat do vnitrostátních úrovní. Téměř bezvýhradné přijetí Úmluvy poukazuje na fakt, že jde o názorný projev jednoty v přístupu k právům dětí.

Pokud se zaměříme na poměr Úmluvy k systému již vytvořených norem na mezinárodně právní úrovni, uplatní se hledisko *příznivějšího zacházení*. Ustanovení Úmluvy jsou koncipována tak, aby neovlivnila úpravu, která lépe napomáhá uplatnění práv dítěte.³⁰ Úmluva je tak nedílnou součástí celého komplexu mezinárodní ochrany lidských práv, nic nenahrazuje, pouze zdokonaluje a doplňuje stav, kterého již bylo dosaženo. Zachovává zásadu nejlepšího zájmu dítěte, která byla formulována již v Deklaraci práv dítěte z roku 1959, a zdokonaluje celý systém tím, že definuje dítě. Ve svém prvním článku Úmluva vysvětluje, kdo se považuje za dítě. Toto ustanovení je podstatné už z toho důvodu, že vyjadřuje, kdo je nositelem a subjektem práv.

²⁸DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika: mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 33–34.

²⁹JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 45.

³⁰JÍLEK, Dalibor. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. *Právník*, roč. 1990, č. 4, s. 370.

V dosavadních nezávazných mezinárodních dokumentech jsme takové ustanovení postrádali. Úmluva neřeší početí či okamžik narození dítěte, ale asymetricky stanoví horní hranici dospělosti, tj. dovršení osmnácti let. Při zachování respektu k vnitrostátním úpravám je toto ustanovení podmíněné, resp. *nedosáhlo-li dítě zletilosti dříve podle právního řádu, jenž se k dítěti vztahuje*.³¹

Z hlediska svého působení se dá Úmluva považovat za *směrnici pro národní legislativu, východisko státní politiky vůči dětem, základ rozvíjení morálních standardů a nástroj mezinárodní spolupráce*.³²

Z obsahového hlediska je Úmluva tvořena preambulí a 54 články rozdělenými do tří částí. Preambule znovu připomíná, že *dítě je nejbezbrannější a nejzranitelnější lidskou bytostí, vyžadující zvláštní péči a podporu*. Rovněž vyzdvihuje ochrannou odpovědnost rodiny. První část Úmluvy (články 1–41) obsahuje soubor práv dítěte, resp. práva občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní. V rámci třídění práv dítěte se často můžeme setkat s anglickou zkratkou „3P“ (*the three Ps*), jež označuje ochranu (*protection*), zaopatření (*provision*) a účast (*participation*). Otázky participace dítěte jsou novum, které bylo v předchozích nezávazných deklaracích práv dítěte zcela pomínuto. Podstata participačních práv tkví v tom, že *dítě je schopné utvořit a vyjádřit vlastní názory*.³³ V procesní části je upraveno postavení Výboru pro práva dítěte jakožto autonomního orgánu, který dohlíží na plnění Úmluvy ze strany států. Je tedy ustaven orgán, který sleduje, jak státy Úmluvu dodržují. V minulosti čelila Česká republika ze strany Výboru kritice, protože nekladla dostatečný důraz na participační práva dítěte.³⁴ Výbor zdůraznil, že jestliže je dítě dostatečně zralé na to, aby si dokázalo vytvořit

³¹JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 54.

³² BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte*. [online]. [cit. 16. března 2017]. Dostupné na <<http://dcicz.org/userfiles/file/sdpd.pdf>>.

³³JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 54.

³⁴Konkrétně se jednalo o rok 2003. Výbor uvítal novelizaci zákonů a zakotvení respektování názoru dítěte zejména v občanském soudním řádu, zákoně o rodině a zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, avšak vyjádřil znepokojení nad tím, že v jiných oblastech, například ve školách a institucích, není účast dětí na rozhodování v praxi dostatečně respektována.

vlastní názor a posoudit jeho dopad, má právo, aby byl jeho názor vyslyšen a byl na něj brán ohled.³⁵

Rudimentální část Úmluvy tvoří její základní principy, mezi které řadíme zákaz diskriminace (čl. 2), nejlepší zájem dítěte (čl. 3), právo na život, přežití a rozvoj dítěte (čl. 6) a konečně participační práva dítěte (čl. 12). Principy ochrany, blaha, zájmů a participace dítěte představují onoho „ducha“ Úmluvy, v jehož smyslu je třeba vykládat všechna v ní dále uvedená ustanovení, práva a svobody. Přestože dítě vyžaduje ochranu, má se k němu přistupovat jako k subjektu svého rozvoje. Nedochozí jako doposud k sentimentálnímu idealizování dětství, naopak se vyzývá k tomu, aby děti byly plně zodpovědné. Zároveň není opomíjen respekt k právům a povinnostem rodičů, když se Úmluva snaží nastolit rovnováhu mezi zájmy dětí a rodičů.³⁶ Ve vztahu rodič – dítě je vyjádřen respekt jak k jejich právům, tak k odpovědnosti.

Doposud byla práva dítěti přiznána pouze v pasivní složce, resp. byla zajištěna především jejich ochrana před jakoukoliv újmou. Úmluva přispěla k zásadnímu obratu. Dítě má právo aktivně se chovat – má právo na aktivní, činorodé chování ve shodě s uznanými právy. Skrze aktivní složku je dítěti umožněna participace ve veřejném a soukromém životě.³⁷

Sledujeme obrat od paternalistického myšlení směrem k demokratickému, a to prostřednictvím autonomie dítěte. Jako bychom se opět v jistém měřítku a velmi nadsazeně vraceli k historickému nazírání, že dítě je malým dospělým. Avšak v dnešní rovině malým dospělým ne ani tak z důvodu vykonávané dětské práce či nošení oblečení kopírujícího dospělé, ale spíše prostřednictvím autonomie, která je dítěti přiznána. Prostřednictvím vyjadřování vlastního názoru a kladení důrazu na něj, prostřednictvím participace na rozhodování o sobě samém, o vlastním osudu. Dítě však není rovno dospělým a tomuto bychom se neměli bránit pod zástěrkou jakéhosi upírání jeho práv, ale skrze měřítko samotné ochrany dítěte. K dětem nelze přistupovat jako k osobám rovným s dospělými, protože děti nepřemýšlejí a necítí stejně jako dospělí.

³⁵ŠVRČINOVÁ, Linda. Děti mají možnost vyjádřit svůj názor. *Právo a rodina*, 2012, č. 5, s.22.

³⁶BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte*. [online]. [cit. 16. března 2017]. Dostupné na <<http://dcicz.org/userfiles/file/sdpc.pdf>>.

³⁷JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 45.

Lojková v článku *Vliv společenských změn na problematiku práv dětí* upozornila na důvody, díky kterým má dítě stejný status jako dospělí takto: „*Obrovský nárůst počtu rozvodů, interrupcí, svobodných a pracujících matek, nesezdaných párů, to vše vneslo do původních vazeb řadu demokratických prvků, díky kterým je dítě bráno jako individualita se stejným statutem, jaký mají i jeho rodiče.*“³⁸ S tímto názorem by se dalo polemizovat. Liberalizace v rámci autonomie každého jedince ve smyslu jeho svobodné volby, zda bude žít a plodit děti v nesezdaném partnerství, a současně rozvolnění morálního odsouzení této volby rodinného života ze strany společnosti nemůže mít přímý vliv na vnímání dítěte jako individuality se stejným statutem, jako mají jeho rodiče. Nemělo by se zapomínat na jádro úprav předešlých nezávazných deklarací a v nich podržený prim ochrany dítěte. Dítě, ač má jako každá jiná lidská bytost svou hodnotu, důstojnost a základní práva, je v komparaci s dospělým jedincem bezbranné a zranitelné, a proto potřebuje zvláštní péči, ochranu, porozumění a především lásku. Lze tedy uzavřít, že dítě je individualita se stejným statutem, jako mají jeho rodiče?

Poměrně výstižně se k otázce práv a nejlepšího zájmu dítěte vyjádřil Ústavní soud, když postihl skutečnost, že „*dítě samo je bytostí jedinečnou, nadanou nezadatelnými, nezczitelnými, nepromlčitelnými a nezrušitelnými základními právy a svobodami, tedy bytostí, které by se mělo dostat při jejím vývinu toho nejlepšího, totiž toho, aby výše uvedené atributy nezůstaly jen prázdnými slovy.*“³⁹ Můžeme vyzdvihnout dva atributy, totiž že dítě je bytostí jedinečnou, a sice takovou, která se postupně vyvíjí. Již z těchto dvou důvodů lze přinejmenším zpochybnit přiznání stejného statusu dítěti jako dospělému jedinci.

1.4 Vývoj práv dítěte na našem území

V postmoderní době se může zdát, že dítě neprojevuje vůči rodičům dostatek respektu, a proto by měl být kladen větší důraz na jeho povinnosti. Téma práv dětí a jejich ochrany však není ani v dnešní době zcela vyčerpáno. Jak řekl Iuvenalis:⁴⁰ „*Z čeho odvozujeme privilegium a moc rodičů, když ačkoli jste starý člověk, děláte věci*

³⁸LOJKOVÁ, Jana. Vliv společenských změn na problematiku práv dětí. *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 16, č. 1, s. 71–75.

³⁹ IV. ÚS 695/2000 ze dne 19. dubna 2001.

⁴⁰Decimus Iunius Iuvenalis byl římský satirik, který žil v 1. století.

horší než vaše dítě?“ Je potřeba si uvědomit, že zásady a práva zakotvené v mezinárodních dokumentech nejsou jen *holé fráze či vyšší principy, ale především zobecněné zásady*, které by měl zákonodárce reflektovat na vnitrostátní úrovni, a zároveň by měla být zajištěna jejich řádná aplikace.⁴¹ Výše popsany vývoj práv dětí na mezinárodní úrovni se postupně promítal do právních úprav platných na našem území.

Podoba rodinného práva, především vztah mezi rodiči a dětmi, byla v českých zemích ustálena od doby, kdy byl do československého právního řádu recipován⁴² rakouský obecný zákoník občanský (zákon č. 946/1811 Sb., z. s.). Ten upravoval dva instituty, konkrétně se jednalo o *rodičovskou moc a moc otcovskou*.⁴³ Pouze otec měl například právo určit, k jakému povolání bude dítě vedeno, a pouze on byl správcem veškerého jmění dítěte. Oba rodiče pak měli především povinnost dítě vychovávat, vyživovat a rozvíjet jeho tělesné a duševní síly. Pojem *moc* však neznamenal pouze vládu nad dítětem, ale vyjadřoval plnou odpovědnost za řádné plnění povinností rodičů ve vztahu k dítěti. Především byl veden účelem ochrany dítěte a jeho zájmů. Privilegované postavení mělo dítě narozené z manželství rodičů, právní postavení dítěte nemanželského bylo nerovnoprávné a jeho práva směřovala především k matce.⁴⁴

K zásadní změně tohoto pohledu na společenské postavení dítěte na našem území došlo roku 1950, kdy moc jednoho rodiče vystřídala moc obou rodičů. Zákonem č. 265/1949 Sb., o právu rodinném totiž byli prohlášeni za sobě rovné jak muž a žena, tak děti narozené v manželství a mimo manželství. *Rodičovská moc* zavazovala oba rodiče k plnění rodičovských povinností bez ohledu na to, zda byli nebo nebyli manželi.⁴⁵

Pod vlivem Deklarace práv dítěte z roku 1959 se změnilo nazírání na nezletilé dítě. Byl vyzdvihován nový přístup ve vztahu rodiče k dítěti, což reflektoval zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. Dítě poprvé v historii přestalo být vnímáno jako objekt rodičovské moci. Pojem *moc* tak zůstal pouze v rovině terminologické a postupně se

⁴¹RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 15.

⁴²Recepce byla provedena zákonem č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, tzv. recepční normou.

⁴³RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 38.

⁴⁴RADVANOVA, S., ZUKLÍNOVA, M.: *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Praha: C.H. Beck, 1999, s. 92.

⁴⁵ZUKLÍNOVA, Michaela. Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě. *Právník*, 2015, roč. 154, č. 2, s. 103–104.

vytvářel nový model, tedy že rodič a dítě jsou rovnoprávními subjekty. „*Je opouštěn model „jednosměrného“ působení rodiče na dítě jako na „objekt“ rodičovského, byť pozitivního působení.*“⁴⁶ Většina práv a povinností v zákoně o rodině byla pojata jako vzájemná, např. rodič měl právo a povinnost dítě vychovávat a dítě mělo naopak právo na rodičovskou výchovu a zároveň povinnost se jí podrobit.⁴⁷

Z hlediska vztahu mezi rodiči a dětmi nabyla významu novela zákona o rodině, provedená zákonem č. 91/1998 Sb. Tato novela nejenže institucionálně zakotvila pojem *rodičovská zodpovědnost*,⁴⁸ ale především nově upravila participační práva dítěte. Zákon o rodině tak plně odrazil mezinárodněprávní úpravu, konkrétně Úmluvu o právech dítěte, když byla dítěti přiznána aktivní práva.⁴⁹ Nelze opomenout fakt, že Úmluva o právech dítěte byla plně reflektována při přípravě nového občanského zákoníku, kdy mnohá její ustanovení byla transponována takřka doslovně.⁵⁰

2 Dítě 21. století a jeho participační práva

Ve 21. století se aktivně prosazuje myšlenka, že děti mají být respektovány jako individuality se svými právy. *Použití pojmu „právo“ vyzývá na souboj charitativní přístup, který byl po dlouhou dobu cestou, jíž měly být potřeby dětí uspokojovány – s politováníhodnou depolitizací jejich potřeb a zájmů.*⁵¹ Nově se k dítěti přistupuje jako k subjektu jeho vlastního vývojového a výchovného procesu. Vše podstatné, čeho bylo ve vztahu k dítěti dosaženo, vyjadřuje Listina základních práv Evropské unie⁵², když ve svém článku 24 deklaruje právo dětí na ochranu a péči nezbytnou pro jejich blaho, právo dítěte svobodně vyjadřovat své názory a zároveň zdůrazňuje dodržování základní zásady při všech činnostech týkajících se dětí, resp. nejvlastnější zájem dítěte.

⁴⁶RADVANOVA, Senta. Výkon rodičovských práv. *Právo a rodina*, 2001, č. 4, s. 1.

⁴⁷RADVANOVA, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Praha: C.H. Beck, 1999, s. 93.

⁴⁸Výběr termínu „zodpovědnost“ je inspirován termíny „responsibility“ či *Verantwortlichkeit*.

⁴⁹RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 39.

⁵⁰ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, 24 s.

⁵¹HAMMARBERG, Thomas. Všeobecná práva dětí. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 29.

⁵²Listina základních práv Evropské unie (2007/C 303/01).

Dítě získalo zcela odlišné postavení jak v rámci společnosti, tak ve vztahu k rodičům, což plně uznává zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. V oblasti ochrany práv dítěte důkladně respektuje zásady formulované mezinárodními úmluvami o právech dětí a v tomto směru odráží i judikaturu nejen Ústavního soudu, ale i Evropského soudu pro lidská práva. *Dítě je subjektem práv, jehož zájmy mají nejen v právní teorii, ale i v každodenní praxi přednost před zájmy jiných osob a orgánů, přičemž aby bylo zároveň dosaženo jeho blaha, je především nezbytné zjistit názor samotného dítěte.*⁵³ Vnitrostátní právní úprava tedy akcentuje právo dítěte na autonomii a vlastní sebeurčení. I sem se promítlo nahlížení na dítě jako na aktivní subjekt. Nelze opomenout, že aktivní postavení dítěte nutně vyžaduje i jeho odpovědnost za realizaci přiznaných práv. Neznamena pouze pasivní získávání výhod. Dítě je tedy stále více zapojováno do záležitostí, které se ho týkají.⁵⁴

I přes neustálé prosazování nejlepších úmyslů při uplatňování dětských práv, představuje největší problém přesvědčit děti samotné, že skutečně mají svá práva. Přiznaná autonomie zůstane prázdným pojmem, pokud dítě nebude mít pocit, že je uznáváno a respektováno a že je k němu přistupováno jako k partnerovi. Komunikace s dětmi a zjišťování jejich názorů tedy zároveň znamená vyjádření úcty k jejich osobnosti.⁵⁵

2.1 Dítě jako subjekt práv

Cesta k vnímání dítěte jako subjektu práv byla formována postupem času, kdy se dítěti jako takovému dostávalo stále více a více pozornosti. Myšlenky týkající se vývoje dítěte a jeho dospívání nejsou zdaleka nové a sahají až do starověké filozofie. Tak například Aristoteles píše o účelu přirozenosti, jímž jsou rozum a rozumová činnost, a dodává: „*Neboť je to zřejmé také z toho, že malé děti hned od narození mají vznětlivost, vůli i žádost, kdežto schopnost usuzovat a myslet se v nich přirozeně rozvíjí postupem doby.*“⁵⁶ Filozofové, pedagogové, právníci – ti všichni a mnozí další vedli ve vztahu

⁵³RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 22.

⁵⁴RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 39.

⁵⁵MELTON, Gary, LIMBER, Susan. Co znamenají dětská práva pro děti. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 49–50.

⁵⁶ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 2009, s. 254–255.

k právům dětí rozličné debaty. Především si kladli otázky, *zda je dítě rozumné do té míry, aby mohlo rozhodovat o svém sebeurčení*, a také, *zda je v zájmu dítěte, aby jeho způsobilost sebeurčení byla omezena*. V rámci takto vedených rozprav o právech dítěte se jeví příhodné připomenout poznatky, jimiž k tématu přispěli John Locke, Immanuel Kant a Herbert Lionel Adolphus Hart. Locke si myslí, že děti nejsou zrozeny v plném stavu rovnosti, ačkoli jsou zrozeny pro něj. Rodiče mají jistou vládu a pravomoc nad dětmi, i když dočasnou. Svoboda člověka jednat podle vlastní vůle se zakládá na tom, že má rozum. Také Kant trvá na právech rodičů, kteří se starají o dítě tak dlouho, než je způsobilé skutečně používat své tělo jako organismus a mysl jako rozum. Pro Kanta jsou děti objekty respektu a důstojnosti, a nikoli subjekty práv. Hart k tomu dodává, že právo požívá a vykonává každá dospělá lidská bytost, která má způsobilost volby. Dítě je podle jeho názoru rozumově nezralé, aby mohlo předvídat následky svého rozhodnutí.⁵⁷

Přelomové myšlenky a jistý odklon od paternalismu formoval polský pediatr a pedagog Janusz Korczak, podle něhož se děti lidskými bytostmi nestávají, nýbrž jimi jsou. Děti nevnímá jako jedince v procesu formování, ale jako bytosti s vlastními zájmy, potřebami a právy. Korczak dítě otevřeně uznává za aktivní subjekt lidských práv, avšak s tzv. neúplnou autonomií, protože uplatnění práv dítěte zdůrazňuje uvnitř malé společenské skupiny, například v prostředí rodiny či sirotčince.⁵⁸ Konečně bychom si mohli klást otázku, kde jinde by autonomie dítěte měla hrát větší důležitost, než v jeho mikrosvětě, tedy především v prostředí jeho rodiny.

V rámci teorie je vhodné zmínit dvě koncepce zabývající se otázkou, zda je dítě nositelem práv. První předkládanou je *teorie vůle (moci)*, podle které jedinec nemůže mít práva, pokud není schopen určit, zda konkrétní právo vykoná či ne. Teorie vůle předpokládá, že nositel práva vykonává jistou kontrolu nad povinností druhého odpovídající tomuto právu, a dítě takové kontroly není schopno. Dítě není dostatečně mentálně vybaveno, aby svá práva zároveň nárokovalo, a proto nemůže být jejich

⁵⁷ JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 40–41.

⁵⁸ JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 21–25.

nositelem. Právo pro dítě *de facto* vykonávají jeho rodiče, resp. zákonní zástupci, kteří jsou zároveň jeho nositeli. Druhá teorie se zaměřuje na zájmy dítěte a podle toho je označována jako *teorie zájmová*. Jedinec má právo tehdy, pokud jsou chráněny jeho zájmy. Z předpokladu, že děti mají zájmy, plyne, že mají také práva.⁵⁹ Výstižnou reflexi k problematice uvádí Radvanová, když vyjadřuje, že „*dítě je vždy plnoprávným subjektem konkrétního právního vztahu; pokud zejména pro svůj nízký věk není schopno svá přání a povinnosti posoudit a uplatnit, musí tak učinit ten, který je v konkrétním případě jeho zákonným zástupcem (rodiče, poručník, opatrovník). Takový zástupce je vždy povinen působit výlučně tak, aby chránil nejvyšší zájem dítěte a zabezpečil jeho prospěch.*“⁶⁰

V teoretické rozpravě přetrvávají názory, že práva dítěte překážejí autonomii rodičů a že jsou nejlépe chráněna uznáním prvořadosti práv rodičů.⁶¹ Práva dětí však nelze brát vážně bez respektování jejich autonomie. Vnější zásahy do této autonomie pak budou ospravedlnitelné pouze za předpokladu, že dítě tato omezení v budoucnu ocení (tzv. *future-oriented consent*).⁶²

Vývoj pojetí dětských práv dospěl tak daleko, že dětem nelze upírat právo ve smyslu způsobilosti být subjektem vlastních práv. Je nezpochybnitelné, že lze jistým způsobem narážet na bariéru autonomie rodičů. Překlenovacím článkem mezi těmito dvěma stranami by měl být vzájemný respekt. Na jedné straně respekt dítěte k názoru jeho rodičů, na straně druhé respekt rodičů k názoru a potřebám dítěte. Přesto všechno rodiče, jakožto ti, kteří dítě nejčastěji vychovávají, by měli mít zachovanou jistou míru autority (v dnešní době již poněkud s nadsázkou řečeno) a měli by dítěti pomáhat v jeho budoucím směřování a spoluurčovat ho.

Debata by nebyla úplná, kdybychom opomenuli zmínit názory samotných dětí na otázky, co je právo a která práva jim přísluší. Výzkumy prokazují, že děti pojmenovávají subjektivní právo v obsáhlém významu jako nárok, anebo právem myslí

⁵⁹FORTIN, Jane. *Children's rights and the developing law*. 2nd ed. London: Butterworths, 2003, s. 12–13.

⁶⁰RADVANOVÁ, Senta. Ubližování dětem – nebezpečná rodina. In: VANDUCHOVÁ, M., GŘIVNA, T. *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2008, s. 270.

⁶¹JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 45.

⁶²RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 18.

něco, co nemůže být dítěti odňato, tedy jistou nezcizitelnost. Na otázku, která práva děti mají, reagují různě. Podle jejich názoru jim práva zajišťují ochranu, základní potřeby (duševní potřeby, vzdělání, lékařskou péči), sebeurčení a participaci.⁶³

2.2 Nejlepší zájem a blaho dítěte

Zásadu nejlepších zájmů dětí poprvé zmínila Deklarace práv dítěte z roku 1959. Ve svém článku 7 stanovila, že nejlepší zájmy dětí mají být vůdčími zásadami pro ty, kdož odpovídají za výchovu a vedení dítěte, tedy především pro rodiče (*responsibility lies in the first place with his parents*).⁶⁴ Úmluva o právech dítěte z roku 1989 obsahuje zásadu v článku 3 odst. 1, kde stanoví, že na nejlepší zájem dítěte musí být brán prvořadý zřetel při jakékoli činnosti (faktické i právní), která se dítěte týká (*the best interests of the child shall be a primary consideration*).⁶⁵

V odborné rozpravě se prosazuje názor, že zásada nejlepšího zájmu dítěte je základem i zdůvodněním (*the foundation*) všech substantivních práv dítěte. Zásada má však nejen substantivní, ale i procedurální povahu. Hypotetický závěr o procedurální povaze zásady vyplývá z faktu, že se zrodila v procesu soudního rozhodování. Sousloví *nejlepší zájmy dítěte* může proto označovat závazné uvážení soudů, když rozhodují o péči, zaopatření či ochraně, jež nejlépe slouží dítěti. Obecnou zásadu však musí používat také rodiče, zákonní zástupci, dětské psychologové – zkrátka všichni, jejichž rozhodnutí se jakýmkoli způsobem týkají dítěte.⁶⁶

Z textu Úmluvy tedy poměrně jasně vyplývá, kdo zásadu nejlepšího zájmu dítěte uplatňuje. Samotný výklad zásady však v žádném normativním textu nenalezneme. Od jejich soudcovských i normativních počátků je provázána rozepřemi ohledně svého významu, obsahu i funkce. Důvodem je předpoklad, že každé dítě je osobností

⁶³ JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 43.

⁶⁴ UNICEF. Declaration of the rights of the child. [online]. [cit. 28. března 2017]. Dostupné na <<https://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf>>.

⁶⁵ UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS. Convention on the Rights of the Child. [online]. [cit. 28. března 2017]. Dostupné na <<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>>.

⁶⁶ JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 59–60.

s vlastními zájmy, potřebami a schopnostmi, které se případ od případu liší a nelze je zobecňovat. Každá definice by mohla vést k tomu, že by byla příliš obecná, nebo naopak příliš konkrétní.⁶⁷ Kategoricky stanovená definice by mohla v konkrétním případě ohrozit rozhodnutí, které by mělo pro přítomnost i budoucnost dítěte co nejvíce pozitivních a co nejméně negativních důsledků.

Směrnice UNHCR⁶⁸ pro určení nejlepšího zájmu dítěte uvádí, že *nejlepší zájem dítěte* odkazuje na jeho dobré životní podmínky, které však určuje široká škála konkrétních hmotných, tělesných, duševních, citových, institucionálních a jiných skutečností. Je zřejmé, že u každého jednotlivého dítěte se tyto skutečnosti odlišují, a proto je hodnotíme vždy v konkrétní rovině, resp. případ od případu (*ad hoc*). Rozhodování v nejlepším zájmu dítěte vychází z uspokojení jeho základních potřeb, rozvoje, názorů a přání, citového spojení, jeho zdraví, bezpečí, ochrany, zaopatření, péče, soudržnosti rodiny, trvalosti domova, vazeb dítěte na kamarády, ze školních vztahů a mnoha dalších okolností.⁶⁹ V tomto smyslu se dá nejlepší zájem dítěte chápat jako konstelace okolností, resp. takové uspořádání životní situace dítěte, v němž mohou být trvale, smysluplně a individuálně přiměřeně uspokojovány jeho základní životní potřeby. Právě identifikace základních životních potřeb dítěte je klíčovým problémem při hledání a určení jeho nejlepšího zájmu. Základní životní potřeby dítěte souvisejí s lidskou důstojností, osobní integritou a bez jejich naplnění žít nelze.⁷⁰

Úmluva o právech dítěte neuvádí pouze výše uvedenou zásadu *nejlepší zájem dítěte* (*the best interest of the child*). V jejím textu se hned na několika místech objevuje i pojem „blaho dítěte“ (*welfare, well-being*) a nemůžeme se spokojit se závěrem, že by se tento omezoval pouze na jistou abstraktní povinnost. Na poli Rady Evropy se zase s výrazem *blaho* setkáme v tzv. *Strategii pro děti*, která v souladu s nejlepším zájmem

⁶⁷RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 18.

⁶⁸Směrnice UNHCR pro určování nejlepšího zájmu dítěte. [online]. [cit. 28. března 2017]. Dostupné na <http://www.nuv.cz/uploads/Amail/1608/Nejlepsi_zajem_ditete_vyhodnocovani.pdf>.

⁶⁹JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 62.

⁷⁰KOVAŘÍK, Jiří. Práva a potřeby dítěte. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 39–40.

dítěte zavazuje státy, aby zajistily dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, a činili pro to všechna potřebná zákonná a správní opatření.⁷¹

Zejména v praxi nám není vždy jasné, jak má být těchto pojmů používáno. Ze zahraniční, ale v poslední době i z české literatury vyplývá, že sousloví *nejlepší zájem dítěte* a *blaho dítěte* nelze ztotožňovat. Pozornost si zaslouží výklad těchto pojmů v článku *Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě*, kde autorka vychází z hlediska jazykového originálu mluvy.⁷² „Bez větších pochybností lze konstatovat, že právě respektování „the best interest of a child“ je tou správnou cestou, jak dosáhnout (stavu označovaného jako) „well-being“ („welfare“) of the child. [...] Výraz „well-being“ je považován za kýžený cíl, k němuž má směřovat „všechno“, co se dítěte právně týká. [...] Tento výraz znamená: „dobro“, „prosperita“, „životní pohoda“, „spokojenost“, [...], popřípadě „pocit štěstí“, „pocit spokojenosti“ nebo také „dobrý pocit“.“⁷³ Zuklínová poukazuje na situaci, kdy prostřednictvím ochrany nejlepších zájmů dítěte bude dítě spokojené a šťastné, zkrátka bude v životní pohodě. Blaho dítěte zahrnuje i aspekt subjektivní, tedy duševní rozpoložení dítěte ve smyslu jeho vnímání vlastního výchovného prostředí. Na rozdíl od nejlepšího zájmu dítěte tento aspekt nelze právem vynutit.⁷⁴ V konkrétní rovině jsou to rodiče, kteří nejčastěji svým faktickým jednáním naplňují význam pojmu *blaho*. Povinnosti a práva k dítěti totiž mají především jeho rodiče. Jejich účelem je zajistit dítěti morální a hmotný prospěch (srov. § 855 odst. 2 občanského zákoníku), který můžeme chápat jako *blaho dítěte* ve smyslu jeho klidného a spokojeného života. Nakládá-li rodič se svými právy v rozporu se zájmy dítěte, lze takové jednání považovat za protiprávní.⁷⁵ Z tohoto hlediska musí být blaho dítěte také vždy posuzováno s ohledem na jeho právo na rodinný život ve smyslu Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

⁷¹ ZOUBKOVÁ, Ivana, SEDLÁČEK, Dag. Nejlepší zájem dítěte „best interest of the child“ – základní princip Úmluvy o právech dítěte. In: SCHELLE, K., POSPÍŠIL, I. *Plnění Úmluvy o právech dítěte Českou republikou*. Brno: Linie, 2001, s. 135–136.

⁷² RADVANOVÁ, Senta. Rodičovství – sine qua non. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus – Centrum pro rodinu, 2016, s. 11.

⁷³ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě. *Právník*, 2015, roč. 154, č. 2, s. 97–100.

⁷⁴ RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 19.

⁷⁵ ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 107–108.

Z výše uvedeného vyplývá, že dítě je nade vší pochybnost osobou, která má své vlastní zájmy. Tyto zájmy by měly převažovat nad zájmy všech ostatních, například rodičů,⁷⁶ sourozenců, prarodičů, státu nebo jakékoli jiné instituce či člověka. Z hlediska soudce či sociálního pracovníka je potřeba si uvědomit, že tito nevytvářejí určitou životní situaci dítěte, neboť ta je dána jeho narozením do toho kterého rodinného prostředí a především faktickými vztahy v rodině.⁷⁷ Soudy a jiné orgány veřejné moci pouze v konkrétních případech jednají tak, aby bylo vše ve vztahu k dítěti vedeno jeho nejlepším zájmem. Tento názor lze podpořit i judikaturou Ústavního soudu, který ve svém nálezu konstatoval: „*Je věcí obecných soudů, aby při zohledňování všech konkrétních okolností daného případu a z nich vyplývajících zájmu dítěte, který musí být vždy předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy nebo správními orgány, rozhodly o konkrétní podobě nejvhodnějšího uspořádání vztahu mezi rodiči a dětmi. Na tom nemůže nic měnit ani to, že se rodiče nejsou schopni na takovémto uspořádání sami dohodnout.*“⁷⁸

Obecně je jasné, že nejdůležitějším zájmem dítěte je jeho plný harmonický vývoj v rodinném prostředí, v ovzduší štěstí, lásky a pochopení. Jak blaho, tak nejdůležitější zájmy dítěte však nelze chápat odděleně od blaha nebo zájmů společnosti. „*Přijetí zásady, že je vždy nutné nechat se vést nejdůležitějšími zájmy dítěte, je nejhumánnější a nejpokrokovější řešení, které je nejlépe přizpůsobeno potřebám dětské osobnosti.*“⁷⁹

Abychom zjistili, jaké jsou v určitém případě nejdůležitější zájmy dítěte, může být užitečné poznat jejich vlastní názory a přičítat jim takovou důležitost, jak je to rozumné ve světle podstaty věci. Dítě by mělo mít možnost vyjádřit se ke všemu, co může ovlivnit jeho přítomnost i budoucnost, zkrátka jeho život. A na to nemusí být ani schopno vyjádřit se plně artikulovanou a srozumitelnou řečí, resp. i pláč a nárek dítěte má vypovídající hodnotu ohledně jeho potřeb a přání, což bude rozebráno v následující

⁷⁶ Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 23. února 2010, sp. zn. III. ÚS 1206/09, ve kterém soud zdůraznil, že je na obecním soudu, aby zjišťoval, zda tvrzené skutečnosti intenzivním způsobem negativně zasahovaly do zájmu dítěte.

⁷⁷ NOVÁ, Hana. Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR. *Právo a rodina*, 2001, č. 9, s. 13.

⁷⁸ II. ÚS 363/03 ze dne 20. ledna 2005.

⁷⁹ LOPATKA, Adam. Význam Úmluvy o právech dítěte. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 20.

podkapitole. Můžeme poznat, jak děti chápou a rozumí svým světům, co hledají a po čem touží. Takovéto poznání však nebude možné bez jejich participace, bez možnosti vyjádřit se ke všemu, co se jich bezprostředně týká. Participace dětí není samozřejmostí. Pokud nebude naplňována, hrozí, že děti budou jen stěží vrůstat do světa dospělých a že jej stěží přijmou za svůj.⁸⁰ Bez přihlížení k názoru dítěte nelze zároveň dosáhnout jeho blaha.⁸¹

2.3 Participační práva dítěte

Pojem participace pramení z latinského *partem carpere* – mít podíl; mít díl v něčem, činiti účastna.⁸² Znamená tedy mít na něčem podíl nebo sdílet něco, čili participovat na něčem. Lze si oprávněně klást otázku, z jakého důvodu je nutno participační práva dítěte výslovně upravovat právem. Jak bylo uvedeno a zároveň odůvodněno výše, dítě je subjektem práva, kterému náleží zvláštní zvýšená pozornost a péče, a to s ohledem na jeho slabší a zranitelnější postavení ve společnosti. Tradičně a nejčastěji je dítě v postavení slabšího „prvku“ ve vztahu k rodičům, resp. zákonným zástupcům. Tuto faktickou nerovnost je zapotřebí nějakým způsobem kompenzovat.⁸³

V případě dospělého, resp. zletilé fyzické osoby, existuje předpoklad, že má rozum průměrného člověka, je svéprávný, dostatečně socializovaný, a tudíž i odpovědný za svůj život. V tomto ohledu znamená míra participace reálnou možnost převzít odpovědnost za své jednání a rozhodování. V případě participace dětí můžeme hovořit o jisté míře spoluodpovědnosti za rozhodování o jejich životě a osobě.⁸⁴ Participace takto směřuje k proměně soukromého i veřejného života ve vztahu k dětem. Pokud participační práva dítěte dovedeme do extrému, můžeme je chápat jako posílení jejich „moci“ v rámci podílení se na svém vlastním životě. Přiznávají dětem určitou míru svébytné autority. V komparaci s dlouhodobě uznávanou a právem zakotvenou *mocí otcovskou*, se jedná o zcela radikální obrat.

⁸⁰KOVAŘÍK, Jiří. Práva a potřeby dítěte. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 41.

⁸¹RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 19.

⁸²PRAŽÁK, M., NOVOTNÝ, F., SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. Praha: Československá grafická unie, a. s., 1935, s. 888.

⁸³RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 37.

⁸⁴HANUŠ, Daniel. Participační práva dítěte. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus – Centrum pro rodinu, 2016, s. 27–33.

Participační práva dítěte můžeme vymezit jako *práva účasti dítěte na rozhodování o záležitostech týkajících se jeho sociálního, ekonomického, náboženského, kulturního a politického života*.⁸⁵ Jednoduše řečeno – dítě má právo účastnit se výměny názorů s dospělými a mezi dětmi navzájem, a to na formální či neformální úrovni, veřejně či soukromě. Podstata tkví v tom, že dítě má možnost uplatnit svůj vliv na rozhodování, čímž se zcela jistě obohatí o řadu zkušeností a zároveň se naučí za svá rozhodnutí přijímat odpovědnost. Podle UNICEF je účelem přiznání participačních práv dítěti *nápomoc dítěti v realizaci jeho práv a příprava dítěte na aktivní roli ve společnosti*.⁸⁶

Práva participace utvářejí svou vlastní strukturu a mezi ta základní řadíme: *právo na informace, právo vyjádřit svůj názor a své přání, právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí a právo svým názorem zcela určit rozhodnutí*. Aby mohlo dítě na něčem participovat, musí se mu dostat vhodným způsobem všechny potřebné informace. Vhodný způsob informování zahrnuje ohled na věk, rozumovou a volní vyspělost dítěte.⁸⁷ Kromě toho je třeba také podporovat dítě v jeho aktivní roli a dát mu prostor ke sdělení svého názoru. Dále je zapotřebí, aby dítě obdrželo informace o možných důsledcích vyhovění jeho názoru. I v této oblasti bychom měli respektovat zásadu, že zájem dítěte je předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Uplatňování participačních práv tak musí být vždy v souladu s článkem 3 Úmluvy o právech dítěte.⁸⁸

Právní základ participačních práv nalezneme zejména v mezinárodních dokumentech, přičemž stěžejní je článek 12 Úmluvy o právech dítěte. Dřívější mezinárodní akty jako Ženevská deklarace z roku 1924 či Deklarace práv dítěte z roku 1959 práva participace neobsahovaly, protože zdůrazňovaly, již v úvodní kapitole nesčetněkrát zmiňovanou, ochranu a péči (*welfarist approach*) jako primární hledisko ve vztahu k dětem. Článek 12 Úmluvy se v tomto ohledu dá považovat za určitou novotu. Svým obsahem stanoví povinnost států, jež jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečit dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory

⁸⁵HANUŠ, Daniel. Participační práva dítěte. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus – Centrum pro rodinu, 2016, s. 30 s.

⁸⁶ UNICEF. Rights under the Convention on the Rights of the Child. [online]. [cit. 21. března 2017]. Dostupné na <http://www.unicef.org/crc/index_30177.html>.

⁸⁷HANUŠ, Daniel. Participační práva dítěte. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus – Centrum pro rodinu, 2016, s. 30 s.

⁸⁸NOVOTNÁ, Věra. Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany. *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 4.

svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost.⁸⁹

Je potřeba si uvědomit, že článek 12 Úmluvy obsahuje normy podmíněné, a to jednak rozumovou schopností dítěte utvořit si vlastní názory (*capable of forming his or her own views*), dále jeho věkem a zralostí (*the age and maturity of the child*). Rozumová schopnost dítěte utvořit si vlastní názory by měla být vykládána v co nejširším rozsahu, což lze potvrdit i judikaturou Ústavního soudu. Ten měl v jednom ze svých nálezů⁹⁰ výhrady u závěrů odvolacího soudu, z nichž se podávalo, že odvolací soud nepokládal výslech nezletilé za nutný vzhledem k tomu, že jde o dítě ve věku osmi let, a proto neschopné dostatečně pochopit podstatu projednávané věci. Ze znaleckého posudku přitom jasně vyplývalo, že vyspělost nezletilé odpovídá nadprůměrné úrovni a přesahuje rámec dítěte mladšího školního věku, nezletilá je tak schopna v konkrétních záležitostech věrohodně vyjádřit své potřeby. Z uvedeného můžeme vyvodit závěr, že rozumová schopnost dítěte utvořit si vlastní názory nepatří do kategorie, která by se dala snadno ověřit – na rozdíl od věku a zralosti. Zralost dítěte je úzce spojena s oborem psychologie, předpokládá určitý stupeň porozumění na straně dítěte a jeho schopnost zhodnotit budoucí následky vlastních rozhodnutí nebo rozhodnutí rodičů, zákonných zástupců, státních orgánů v jeho záležitostech. Co se věku dítěte týče, Výbor pro práva dítěte odrazuje od využívání věkových hranic, protože by omezovaly implementační i aplikační rozsah ustanovení. Svě tvrzení podkládá argumentací, že dítě už od nejnižšího věku, přestože ještě plně neovládá verbální komunikaci, využívá nonverbálních forem sdělení, jako jsou řeč těla, výraz tváře, pláč, hra či kresba.⁹¹ Z praxe je znám případ soudce, který v řízení o svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů zjišťoval názor dítěte pomocí kresby, kdy ho nechal nakreslit obrázek rodičů. I tímto způsobem je tedy možné získávat od dítěte jeho pohled na věc.⁹²

⁸⁹JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 64.

⁹⁰III. ÚS 440/2000 ze dne 7. prosince 2000.

⁹¹JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 65–66.

⁹²HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 179.

Dalším mezinárodním dokumentem, který garantuje dětem participaci prostřednictvím uplatňování jejich procesních práv, je Evropská úmluva o výkonu práv dětí.⁹³ V jejím článku 3 se stanoví, že dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, musí mít v soudním řízení, které se jej týká, zaručeno právo nebo možnost domáhat se: *práva na příslušné informace; být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor; být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoli rozhodnutí.* Článek 4 a 5 zaručuje dítěti rovněž *právo požádat o ustanovení zvláštního zástupce* a dává možnost zvážit poskytnout dětem další procesní práva v soudním řízení, které se jich týká, a to: *právo požadovat pomoc vhodné osoby, dle jejich volby, která jim pomůže vyjádřit jejich názor; právo požadovat, samy nebo prostřednictvím vhodných osob nebo orgánů, ustanovení zástupce a tam, kde je to na místě, advokáta; právo určit si svého vlastního zástupce; právo vykonávat některá nebo všechna práva účastníka řízení.* Z připomenutí těchto významných mezinárodních smluv je patrná důležitost zjišťování názoru dítěte. Nelze přehlédnout fakt, že úprava v mezinárodních smlouvách je velmi dobře promítnuta do vnitrostátní právní úpravy.⁹⁴

Na vnitrostátní úrovni jsou participační práva dítěte upravena v několika pramenech, a to v občanském zákoníku, v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v zákoně č. 99/1963 Sb., občanském soudním řádu, a v zákoně č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Obecně lze rozlišovat participační práva dítěte ve vztahu k soudu a ve vztahu k rodičům v rámci rodičovské odpovědnosti.⁹⁵

2.3.1 Participační práva dítěte ve vztahu k soudu

Participační práva realizovaná ve vztahu k soudu zahrnují právo dítěte být informováno a právo vyjádřit se k záležitostem, které se ho dotýkají. Tomuto právu odpovídá povinnost soudu zjišťovat názor dítěte a brát na něj ohled. Hmotněprávní úpravu nalezneme v § 867 občanského zákoníku. Ustanovení § 867 odst. 1 občanského zákoníku řeší situaci, kdy před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, poskytne soud dítěti potřebné informace, aby si mohlo vytvořit vlastní názor a tento sdělit.

⁹³Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m. s.).

⁹⁴NOVOTNÁ, Věra. Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany. *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 1.

⁹⁵RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 41.

Odstavec druhý zmíněného ustanovení pak stanoví, že není-li podle zjištění soudu dítě schopno informace náležitě přijmout nebo není-li schopno vytvořit si vlastní názor a tento názor sdělit, soud informuje a vyslechne toho, kdo je schopen zájmy dítěte ochránit s tím, že se musí jednat o osobu, jejíž zájmy nejsou v rozporu se zájmy dítěte. V těchto případech je často skrytý otevřený konflikt v zájmech dítěte na straně jedné, a v zájmech rodičů, zákonných zástupců, či sociální pracovnice na straně druhé.⁹⁶ Jak vyplývá z poznatků soudní praxe, v četných případech dítě prezentuje určitý názor hlavně z důvodu, aby neublížilo tomu rodiči, k němuž má intenzivnější citový vztah. Je tedy zapotřebí vycházet z toho, že zejména děti nižšího věku často zaměňují názor dospělých za svůj vlastní.⁹⁷

O dítěti starším dvanácti let se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Občanský zákoník tedy ve svém § 867 odst. 2 *in fine* stanoví vyvratitelnou právní domněnku, týkající se věku dítěte v rámci jeho slyšení před soudem. O věku, kdy je vhodné a možné zjišťovat názor dítěte se vedou odborné diskuze na národní i mezinárodní úrovni.⁹⁸ Horní hranice je striktně stanovena Úmluvou o právech dítěte, resp. činí osmnáct let. Jak již však bylo naznačeno výše, dle Výboru pro práva dítěte neexistuje žádná dolní věková hranice. V praxi se vyskytují i extrémní případy, kdy například podle soudního rozhodnutí Nejvyššího zemského soudu ve Frankfurtu nad Mohanem musí být vyslechnuto dokonce už tříleté dítě;⁹⁹ švýcarský federální soud zase vydal rozsudek, v němž založil možnost procesně vyslyšet šestileté dítě ve věci rozvodu jeho rodičů.¹⁰⁰

Komise pro evropské rodinné právo (CEFL) ve své publikaci *Model Family Code* výslovně uvádí věkové hranice, které mají mít význam při zohledňování názoru dítěte. Dítě starší pěti let musí být vyslechnuto ve všech záležitostech, které se jej týkají, v případě dítěte staršího dvanácti let nesmí být podávány žádné žaloby (návrhy) a nesmí být přijímána žádná rozhodnutí proti vůli dítěte, a dítě starší patnácti let má právo činit

⁹⁶JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 66.

⁹⁷HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 169.

⁹⁸NOVOTNÁ, Věra. Ještě jednou ke slyšení dítěte. *Právo a rodina*, 2012, č. 10, s. 11.

⁹⁹HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 177–179.

¹⁰⁰Décision 5C.63/2005, vom 01. Juni 2005. [online]. [citováno dne 30. března 2017]. Dostupné na <http://www.polyreg.ch/bgeunpub/Jahr_2005/Entscheide_5C_2005/5C.63_2005.html>.

nezávislá rozhodnutí ve všech záležitostech čistě osobní povahy. Podobné přesné stanovení věkových hranic občanský zákoník zcela postrádá, a to jak v případě participačních práv přiznaných dítěti ve vztahu k soudu, tak ve vztahu k rodičům. Přesto nelze z ničeho dovodit, že by je soudy nemohly používat jako určité vodítko i bez výslovného zákonného zakotvení.¹⁰¹ V soudní praxi se ustálila hranice dvanácti let, kdy jsou děti poměrně běžně vyslýchány před soudem. Velký důraz by se však měl klást na skutečnost, že děti lze vyslechnout na základě jejich psychické vyspělosti a nikoli v závislosti na věku.¹⁰² Není tedy důležitý věk, ale psychická vyspělost, ta by měla být zásadním kritériem, jež by měl soudce posuzovat.

Z hlediska procesních práv dítěte při jednání před soudem, zakotvuje právo dítěte vyjádřit svůj názor v soudním řízení § 100 odst. 3 občanský soudní řád, který uvádí, že v řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjišťuje vždy osobním pohovorem, přičemž ve výjimečných případech ho může zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soudce či soudkyně má možnost vést pohovor s dítětem i mimo jednání a bez přítomnosti dalších osob, například v kanceláři soudce, nebo dokonce i mimo budovu soudu, na jiném vhodném místě. Z praxe však lze zaznamenat názory, že soudce nemůže s dítětem hovořit mimo soudní síň, že by se stal podjatým.¹⁰³ V souladu se zákonem soud dítě vyslechne sám a nikoliv *a priori* prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“). Ten by měl nahrazovat výslech soudu pouze výjimečně. OSPOD má ve spolupráci se soudem usilovat o to, aby na jedné straně bylo dítěti umožněno právo vyjádřit svůj názor a být slyšeno, ale zároveň aby se na straně druhé předcházelo možné traumatizaci dítěte opakovanými výslechy. V tomto směru má OSPOD možnost sdělit soudu své stanovisko nebo doporučení ohledně co nejvhodnějšího způsobu výslechu dítěte.¹⁰⁴

¹⁰¹RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 43–44.

¹⁰²MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada, 2013, s. 262.

¹⁰³NOVOTNÁ, Věra. Ještě jednou ke slyšení dítěte. *Právo a rodina*, 2012, č. 10, s. 10–11.

¹⁰⁴NOVOTNÁ, Věra. Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany. *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 3.

Otázkou k zamyšlení zůstává, zda prostřednictvím těchto doporučení není obcházená zákonná možnost soudu provádět výslech při přímém kontaktu s dítětem. OSPOD v praxi v řadě případů komunikuje pouze s rodiči a výslechu dítěte se buď vyhýbá, nebo ho provádí neprofesionálním způsobem, prostřednictvím kladení sugestivních otázek. Není tak pod rouškou traumatizace opakovanými výslechy ve skutečnosti upíráno právo dítěte participovat na vlastních záležitostech? Podstatné je jediné, rozhodnutí o způsobu slyšení dítěte je na soudu. Ostatně ke zjišťování názoru dítěte před soudem se vyjádřil ve svém rozhodnutí i Nejvyšší soud. Neprovedení výslechu dítěte soudem může být též odůvodněno tím, že by byl takový postup nadbytečný, resp. *„jakkoli nemůže být žádných pochyb o tom, že dítě má právo být slyšeno v každém řízení, které se ho dotýká, neznamena to ještě, že dítě musí být bezpodmínečně v každém takovém řízení slyšeno, zejména v procesní situaci, kdy již pro absenci jiných právně významných skutečností by takový postup či další dokazování bylo zjevně nadbytečné a neúčelné“*.¹⁰⁵ Rovněž zájem dítěte může odůvodnit neprovedení výslechu dítěte. Výslech dítěte, zejména pokud případně vyžaduje jeho fyzickou přítomnost před soudem, může být nevhodný, či dokonce škodlivý pro duševní zdraví dítěte, často vystavovaného uvedenému napětí a trpícího jeho škodlivými účinky. Ačkoli je tedy právem dítěte, nepředstavuje absolutní povinnost.¹⁰⁶

Každý orgán, ať už se jedná o soud nebo OSPOD, má své kompetence jednoznačně vymezené zákonem, i když je nutno připustit, že v nejlepším zájmu dítěte se musí pečlivě zvážit, jak svoji kompetenci ten či onen orgán použije. Více než kde jinde platí toto hledisko u výslechu nezletilých dětí, kde je nejlepší zájem a eliminace traumatizace dítěte prvořadým hlediskem.¹⁰⁷ V případě, že se v soudním řízení přistoupí ke slyšení dítěte, v konečném důsledku je to právě soud, který musí vyhodnotit názor dítěte, což potvrzuje ve svém nálezu i Ústavní soud, když stanoví: *„Právo dítěte být slyšeno v každém řízení, v němž se rozhoduje o jeho záležitostech, poskytuje dítěti možnost, aby se tak stalo v každém řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu. Přitom se samozřejmě nepřehlídí, že*

¹⁰⁵Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. května 2013, sp. zn. 30 Cdo 1376/2012, uveřejněný pod číslem 82/2013 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní.

¹⁰⁶Tamtéž.

¹⁰⁷NOVOTNÁ, Věra. Ještě jednou ke slyšení dítěte. *Právo a rodina*, 2012, č. 10, s. 11.

konečné hodnocení (posouzení) zájmu nezletilého dítěte, jež je zde nejvyšším imperativem, přísluší v projednávané věci obecnému soudu, v jehož dispozici je i oprávnění k případným korekturám představ a názorů dítěte o tom, co je pro něj v konkrétní věci vhodné, případně, resp. obecně prospěšné, a co nikoli, a proto k názoru nezletilého dítěte soud přihlíží právě s ohledem na jeho věk, rozumovou a citovou vyspělost.“¹⁰⁸

2.3.2 Participační práva dítěte ve vztahu k rodičům

V každodenním životě jsou to právě rodiče, kteří nejčastěji rozhodují o podstatných i nepodstatných otázkách týkajících se dítěte, tedy otázkách, které se dotýkají zájmu dítěte, a proto mají v první řadě informační povinnost vůči dítěti.¹⁰⁹ Tato informační povinnost rodičů předpokládá participaci dítěte při jakémkoli rozhodnutí týkajícím se zájmu dítěte a neomezuje se pouze na podstatné záležitosti.¹¹⁰

Právní základ participačních práv dítěte ve vztahu k rodičům upravuje občanský zákoník ve svém § 875 odst. 2, v němž stanoví, že před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, sdělí rodiče dítěti vše potřebné, aby si mohlo vytvořit vlastní názor o dané záležitosti a rodičům jej sdělit. Toto neplatí, není-li dítě schopno sdělení náležitě přijmout nebo není schopno vytvořit si vlastní názor nebo není schopno tento názor rodičům sdělit. Názoru dítěte rodiče věnují patřičnou pozornost a berou názor dítěte při rozhodování v úvahu. Důvodová zpráva k danému ustanovení dodává, že dítěti se musí dostat dostatečné informace. Jedná se o informace, které dostačují k tomu, aby si dítě, o kterém má být rozhodováno a které je potřeba před takovým rozhodováním vyslechnout, mohlo vytvořit vlastní informovaný názor a tento názor mělo možnost vyjádřit.¹¹¹

Rodiče, nebo chceme-li, zákonní zástupci dítěte, představují často základní bariéru v možnosti participace dítěte na rozhodování o vlastních záležitostech. Je

¹⁰⁸III. ÚS 3007/09 ze dne 26. srpna 2010.

¹⁰⁹ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 119.

¹¹⁰RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 41.

¹¹¹ZUKLÍNOVÁ, M. zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou. Rodinné právo. In: ELIÁŠ a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012, s. 378.

potřeba si uvědomit, že řada rozhodnutí z podstaty věci nepodléhá jakékoli zákonné úpravě, například výběr volitelného předmětu ve škole anebo návštěva zájmového kroužku. Jde o záležitosti v rámci běžného chodu života. Rodiče si mnohdy v těchto záležitostech ponechávají právo konečného rozhodnutí, což může zapříčinit případné konfliktní situace, jež mohou mít nepříznivý vliv na sociální a citové vztahy v rodině.¹¹²

V rámci konfliktu autority rodičů a dítěte je zapotřebí zmínit fakt, že podíl rozhodování ve vlastních záležitostech, resp. míra participace dítěte v dané věci, není v právní úpravě výslovně upravena. Z toho důvodu je autorita rodičů do jisté míry zachována. S nadsázkou řečeno, rodiče by se dali chápat jako „poslední instance“ rozhodnutí samotného dítěte. *„Právo dítěte vyjadřovat se ke všem záležitostem, které se jej týkají, ovšem nelze interpretovat jako imperativ k bezvýhradné akceptaci vyjádřeného názoru dítěte. Konečné posouzení (hodnocení) situace musí být ponecháno dospělým.“*¹¹³

Rodiče umožňují dítěti rozvíjet možnosti participace na vlastních záležitostech prostřednictvím výchovy. Dítě nemůže v nezletilosti zcela přijímat odpovědnost za svá jednání. Právě rodič by měl být tím zkušeným jedincem, který usměrňuje kroky dítěte ve vztahu k jeho participaci na vlastních životních rozhodnutích. Zároveň je rodič osobou, která naplňuje výchovné funkce rodičovství.¹¹⁴ *„To znamená, že vyjadřování práva na participaci je třeba se učit a že rozvíjející se schopnosti dítěte je třeba uvádět do souladu s potřebou chránit dítě před nebezpečnými rozhodnutími nebo rozhodnutími, jež by mohla mít následky, které by dítě nedovedlo zvládnout.“*¹¹⁵ V minulosti byl podroben výzkumu vztah mezi rodičovským stylem, schopnostmi a samostatností předškolních dětí. Bylo prokázáno, že následky rodičovského stylu mohou zvyšovat

¹¹²JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 66.

¹¹³RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 42.

¹¹⁴HANUŠ, Daniel. Participační práva dítěte. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus - Centrum pro rodinu, 2016, s. 29.

¹¹⁵KOVAŘÍK, Jiří. Participace dětí na životě společnosti. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 143.

nebo snižovat možnosti vývoje schopností významných pro výkon participačních práv.¹¹⁶

Autor Roger Hart (1992) podrobil analýze participaci dospělých a na jejím základě vytvořil osmistupňový model participace dětí, známý pod pojmem „participační žebřík“. V rámci participačních práv dítěte ve vztahu k rodičům by se daly využít poslední stupně této analýzy, které reprezentují tyto skutečnosti: „s dětmi konzultováno a děti informovány“, „dospělými navrženo, děti podílející se na rozhodování“, dětmi navrženo a řízeno“, a „dětmi navrženo, dělí se v rozhodování s dospělými.“¹¹⁷ Tento model by mohl sloužit jako jistá inspirace pro rodiče, a to v případě uplatňování práva dítěte rozhodovat nebo se nějak podílet na rozhodnutí ve svých vlastních záležitostech.

Oprávněně si můžeme klást otázku, do jaké míry děti uplatňují svá participační práva ve vztahu k rodičům. Jaká je skutečnost? Jistou odpověď přinesl výzkum UNICEF zvaný „Young Voices“, který zahrnul 15 200 dětí a mladých lidí (ve věku od 9 do 17 let) ze 35 zemí. Výzkum byl prováděn formou přímého rozhovoru s dětmi, časově se jednalo o období mezi prosincem 2000 a únorem 2001. Pokud jde o Českou republiku, hodnotí děti situaci v rodinách následujícím způsobem:

- České děti mají s rodiči celkem dobré vztahy. 30 % z nich uvedlo, že by ve svých rodinách nic neměnily. Ty, které by něco změnit chtěly, uvádějí nejčastěji jako důvody: charakter sourozenců (21 %), více klidu a pohody (20 %) a lepší vztah mezi rodiči a dětmi (19 %).
- Vztah k rodičům charakterizuje láska, péče, společné aktivity, komunikace a porozumění.
- Téměř polovina dětí má pocit, že jejich názor je respektován, když se v rodině činí rozhodnutí v záležitostech, které se jich týkají. Druhá polovina si myslí, že někdy je jejich názor respektován, jindy ne. 27 % dětí uvedlo, že by se rády více podílely na rozhodování o trávení volného času.

¹¹⁶BAUMRIND, Diana. *Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior*. Genetic psychology monographs, 1967, s. 43–88.

¹¹⁷KOVAŘÍK, Jiří. Participace dětí na životě společnosti. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 121.

- Nejdůležitějšími hodnotami předávanými v rodinách jsou respekt a dobré mezilidské vztahy (70 %), následuje pravdomluvnost (66 %) a kázeň (50 %).¹¹⁸

Participační práva dítěte, jak byla postupně dítěti přiznána, nepředstavují pouze benefit v rukou dítěte, ale nesou s sebou též zvýšené požadavky na dítě a jeho odpovědnost. Jejich účelem není pouze zvýhodnění postavení dítěte a vyrovnání jeho fakticky slabšího postavení, ale jak uvádí UNICEF, též postupný nárůst aktivity dítěte a jeho péče o vlastní záležitosti.¹¹⁹

Výzkum „Young Voices“ přiblížil, jaký pohled na participační práva a hodnoty uznávané v rodinách mají samotné děti. Nemůžeme přehlédnout fakt, že se participační práva dítěte stávají součástí naší společnosti, že jsou stále větší měrou respektována a že stále více dětí vnímá, že mají možnost se (minimálně) spolupodílet na rozhodování o vlastních záležitostech. Závěrem nezbyvá než podotknout, že dítě se na participaci nemusí aktivně podílet, resp. má také právo mlčet, nevyjadřovat se k záležitosti.¹²⁰

3 Role rodiny a rodičovská odpovědnost

Rodina je natolik přirozeným útvarům, že se vyskytuje v každé společnosti, v každé době i kultuře. Je to instituce, kde se setkává a protíná individuální se společenským a soukromé s veřejným. Je to místo, kde se řeší problémy, vzniká a dozrává úcta k životu a zájem o druhého člověka.¹²¹ Mezi jednotlivými členy rodiny se utvářejí silné vazby, které je naplňují láskou, pocitem sounáležitosti, soucitu a radosti. Tyto vazby mohou vznikat na úrovni manželství, rodičovství, nebo mohou být rozšířeny

¹¹⁸KOVAŘÍK, Jiří. Participace dětí na životě společnosti. In: KOVAŘÍK, J. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001, s. 123–124.

¹¹⁹RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 44–45.

¹²⁰JÍLEK, Dalibor. Práva dítěte v kontextu. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 66.

¹²¹WESTPHALOVÁ, Lenka. Základní východiska pro stadium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 595.

i na širší skupinu příbuzných, zejména prarodiče.¹²² V rámci této práce je stěžejní orientace zaměřena na rodičovství, tedy na vztahy mezi rodiči a dětmi.

3.1 Rodina jako pojem

Na rodinu jako takovou můžeme pohlížet z mnoha hledisek. Ze sociologického hlediska se rodina vymezuje jako malá, primární, intimní a neformální skupina. Pro tuto skupinu je typické intimní soužití ve společné, v dnešním pojetí „rodinné“, domácnosti.¹²³ Právě soužití „pod jednou střechou“, resp. společný domov, bývá obvyklým a tradičním rysem rodiny. Mezi primární znaky rodiny bychom pak mohli zařadit kontakt tváří v tvář, vztahy vzájemné důvěry a intimity, ve kterých se člověk angažuje celou svou osobností.¹²⁴ A co je důležité, člověk se v těchto vztazích angažuje zcela dobrovolně, a proto v ní tak často působí prvky jako emocionalita, spontánnost, či autenticita. *„Rodina je dnes vnímána jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět autenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emotionality.*¹²⁵ Rodina je v sociologickém pojetí vnímána jako tradiční prostředí utváření a reprodukce sociálních vztahů, zprostředkující článek mezi společenskými a individuálními zájmy, zkrátka jako sociální skupina, která formuje osobnost člověka a jeho sociální charakter.¹²⁶

Pokud chceme zkoumat rodinu z hlediska psychologického, musíme ji vidět jako systém, protože chování jedince lépe pochopíme v kontextu celé rodiny. Potíže a problémy jednoho člena rodiny totiž souvisejí s fungováním celé rodiny. Tak poznáme nerovnováhu rodinného systému. Aktuálním trendem specializace na psychologii rodiny je přesun zájmů od výzkumu problémových rodin k výzkumu zdravého rodinného fungování, což lze vnímat jako velmi podnětné v rámci prevence rodinných

¹²²DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika : mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 113.

¹²³GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992, s. 344.

¹²⁴DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika: mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 113.

¹²⁵MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990, s. 93.

¹²⁶HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 17.

problémů.¹²⁷ Obor psychologie chápe rodinu v souvislosti s emocionálními vazbami mezi jejími jednotlivými členy. „Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde například o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“¹²⁸

3.1.1 Právní zakotvení rodiny

Legální definici pojmu rodina nacházíme jen s velkými obtížemi. Důvodem je především fakt, že rodina není sama o sobě v naší právní úpravě subjektem. Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 však rodinu vymezil, a to jako vztah mezi prarodiči a jejich potomky.¹²⁹ Z hlediska práva bychom se spíše měli zaměřit na vymezení tzv. rodinněprávních vztahů. Jedná se o vztahy, které vyplývají z manželství, rodičovství a jiných forem péče o nezletilé děti vychovávané mimo původní rodinu. Výchozím prvkem a podstatou rodinněprávních vztahů je existence osobního (emocionálního) prvku.¹³⁰ Právě existenci emocionálního prvku, na který se bude tato práce na mnoha místech odvolávat, lze vnímat jako jisté pojítko v porozumění rodině z hlediska sociologického, psychologického i právního.

Protože je rodina prostor, ve kterém se uskutečňují nejtímnější společenské vztahy a uspokojují niterné potřeby člověka, právo zde nutně nemusí mít stejně samozřejmé místo, jako je tomu v jiných sférách společenského života. Rodina je zkrátka svébytný útvar, a je-li pojímán právně, mělo by tak být činěno s vědomím jeho přirozeného obsahu. Pokud chceme rodině přiřknout právní význam, můžeme ji vnímat

¹²⁷Tamtéž, s. 23.

¹²⁸ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 24.

¹²⁹ Srov. Díl první (Personenrechte), ustanovení § 40 zákona č. 946/1811 Sb. zák. soud., Obecný zákoník občanský. [online]. [cit. 2. dubna 2017]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam>>.

¹³⁰ WESTPHALOVÁ, Lenka. Základní východiska pro stadium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, Alena, DVORÁK, Jan, ed. *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 598–599.

třeba jako *společenství jednotlivců, které je z titulu vzájemných rodinných vazeb nadáno určitými speciálními právy.*¹³¹

Připomeňme si zákon nejvyššího stupně právní síly, totiž Listina základních práv a svobod v článku 32 velmi výstižně a v podstatě bezchybně vyjadřuje celospolečenský postoj České republiky k rodině a rodičovství: *„Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. Ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající pracovní podmínky. Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva. Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu. Podrobnosti stanoví zákon.“* Citovaný článek Listiny základních práv a svobod dává jasně najevo, že česká společnost a její státní orgány nenechávají rodinu a rodičovství bez povšimnutí.¹³²

Vhodné je rovněž zmínit, jak vykládá pojem rodiny Ústavní soud. *„Rodina představuje společenství blízkých osob, mezi nimiž existují vazby příbuzenské, psychosociální, emoční, ekonomické a další..., je proto třeba vycházet z faktu, že rodina představuje primárně biologickou vazbu, pak sociální institut, který je teprve následně anticipován právní úpravou. Při výkladu těchto pojmů je proto třeba zohledňovat biologickou vazbu a pak i sociální realitu rodiny a rodinného života, která ovšem v posledním století prošla zásadními proměnami.“*¹³³ Z citovaného nálezu můžeme dovodit, že Ústavní soud následuje přístup zastávaný Evropským soudem pro lidská práva, který chápe rodinu a rodinné vztahy v souvislosti s ochranou práva na rodinný život.¹³⁴

¹³¹HOŘÍNOVÁ, Anna. Dítě a rodina. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 238.

¹³²RADVANOVÁ, Senta. Rodičovství – sine qua non. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus – Centrum pro rodinu, 2016, s. 8.

¹³³II. ÚS 568/06 ze dne 20. února 2007.

¹³⁴Srov. Rozhodnutí ve věci Keegan proti Irsku ze dne 26. května 1994. Stížnost č. 16969/90; Rozhodnutí ve věci X., Y. a Z. proti Velké Británii ze dne 22. dubna 1997. Stížnost č. 21830/93.

3.1.2 Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv

Evropská úmluva o lidských právech garantuje ve svém článku 8 *právo na respektování soukromého a rodinného života*.¹³⁵ Fungující soukromý a rodinný život lze považovat za podmínku svobodného rozvoje osobnosti člověka. Právo na rodinný život patří k základním pilířům evropského a také univerzálního mezinárodního systému ochrany lidských práv a spolu s právem na respektování soukromého života tvoří jádro koncepce autonomie jednotlivce, která je chráněna proti neoprávněným zásahům ze strany státní moci. Nahlédneme-li do statistik, zjistíme, že v případě čl. 8 Úmluvy jde o jednu z nejčastěji aplikovaných norem v rámci řízení před Evropským soudem pro lidská práva. Význam ochrany rodinného života je tedy nepochybný.¹³⁶

Vymezení pojmu rodiny bychom i v případě Evropské úmluvy o ochraně lidských práv hledali marně. V tomto ohledu nezbyvá nic jiného, než se spolehnout na výklad tohoto pojmu tak, jak ho chápe ve své praxi Evropský soud pro lidská práva.

Z řady rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) můžeme dovodit, že předním kritériem existence rodiny bylo biologické pouto mezi jejími členy. Na tomto místě je vhodné si uvědomit, že je tento názor během let poněkud opuštěn a zdůrazňována je rovina sociální. Ve věci *Keegan v. Irsko*¹³⁷ ESLP vyvodil, že článek 8 Úmluvy nechrání jen manželské vztahy, ale také jiné *de facto* rodinné vazby. Dítě, které vychází z takové *de facto* rodiny, je její součástí od chvíle narození. Rodinný vztah mezi dítětem a rodičem platí nezávisle na tom, zda rodiče žijí spolu nebo odděleně. K sociální rovině rodiny tíhlo rozhodování stále víc, což následně ESLP stanovil ve věci *X., Y. a Z. v. Spojené království*¹³⁸, kdy k relevantním kritériím *de facto* rodiny přiřadil společné obydlí, dobu trvání vztahu a úmysl společně vychovávat děti.

Za jisté „vyvrcholení“ výkladu širokého pojetí rodiny ze strany ESLP můžeme pokládat rozhodnutí, kterým považuje soužití rodičů a dětí jako základní prvek

¹³⁵ Evropská úmluva o ochraně lidských práv (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.).

¹³⁶ SCHEU, Harald Christian. Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 471.

¹³⁷ Rozhodnutí ve věci Keegan proti Irsku ze dne 26. května 1994. Stížnost č. 16969/90.

¹³⁸ Rozhodnutí ve věci X., Y. a Z. proti Velké Británii ze dne 22. dubna 1997. Stížnost č. 21830/93.

rodinného života. Zároveň se v tomto rozhodnutí vyskytuje i prvek prarodičů. Tak ve věci *Bronda v. Itálie*¹³⁹ posoudil ESLP vztah mezi prarodiči a vnučkou jako rodinný život ve smyslu čl. 8 Úmluvy. Svou argumentaci založil jednak na existenci biologického pouta, jednak na faktu společného bydlení vnučky a jejích prarodičů. Z tohoto rozhodnutí plyne jasný přesah ochrany tzv. nukleární rodiny (tvořené dvěma rodiči a jejich potomky) i na všechny další možné formy mezilidského soužití.

Na dilema v pojmání rodinného života ze strany ESLP upozornila Radvanová ve svém článku *Portrét rodiny (na pozadí právního řádu)*.¹⁴⁰ Autorka se zamýšlí nad tím, zda je pojmání „evropské rodiny“ jednotné, anebo se vytváří nové, právem neupravené vztahy, které existují a fungují jen na bázi morálky.

V judikatuře ESLP však bylo možné zaznamenat další obrat, kdy se vrátila k pojetí tzv. nukleární rodiny. Ve věci *Slivenko v. Lotyšsko* ESLP výslovně konstatoval, že vztahy dospělých stěžovatelek žijících v Rusku k jejich rodičům (prarodičům) žijícím v Lotyšsku, nepředstavují rodinný život ve smyslu čl. 8 Úmluvy.¹⁴¹ ELSP svou argumentaci podložil tvrzením, že vztahy mezi dospělými osobami, které nepatří k tzv. nukleární rodině a nejsou na sobě závislé ani z materiálního hlediska, nelze chápat jako rodinný život.

Jednoznačně lze vyvodit, že judikatura ESLP ve vztahu k článku 8 Úmluvy není jednotná, vyvíjí se, a ani zdaleka ne stále stejným směrem. Na nový směr výkladu poukázal Scheu takto: *„Diskontinuita judikatury ESLP se dosud výslovně týká případů migrace. Podle mého názoru lze návrat ESLP k tradičnímu pojetí nukleární rodiny vcelku uvítat, a to z důvodu, že nejrůznější aspekty mezilidských vztahů a alternativní formy soužití byly ESLP ve věci Slivenko pokrokovým způsobem zahrnuty pod ochranu soukromého života. V tomto smyslu může přesnější vymezení úzkého pojetí rodinného života vůči široké koncepci soukromého života být vodítkem vnitrostátní úpravy rodinného práva a současně zaručit efektivní ochranu jak příslušníkům nukleární rodiny, tak i osobám žijícím v jiných alternativních modelech. Efektivní ochrana totiž*

¹³⁹ Rozhodnutí ve věci *Bronda* proti Itálii ze dne 9. června 1998. Stížnost č. 22430/93.

¹⁴⁰ RADVANOVÁ, Senta. *Portrét rodiny (na pozadí právního řádu)*. *Zdravotnictví a právo*, 2004, č. 2, s. 15–22.

¹⁴¹ Rozhodnutí ve věci *Slivenko* proti Lotyšsku ze dne 9. října 2003. Stížnost č. 48321/99.

nenáleží na konkrétním označení určité formy mezilidského soužití. Z pohledu evropského systému ochrany lidských práv nemusí být rozhodující, zda je konkrétní forma soužití chráněna jako rodinný život nebo soukromý život.“¹⁴²

3.1.3 Pojem rodiny a její funkce ve vztahu k dítěti

Jak bylo uvedeno výše, právo na ochranu rodinného života mají všichni tvůrci rodinných vztahů, tedy i dítě samotné. O významu rodiny pro vývoj dítěte snad dnes již nikdo nepochybuje. Rodina je z pohledu dítěte tím nejdůležitějším prostředím, či společenskou skupinou, která jej rozhodujícím způsobem ovlivňuje. Dává mu pocit jistoty a bezpečí, pocit domova v kruhu nejbližších. Aby vývoj dítěte probíhal optimálně, musí být uspokojeny jeho nejrůznější potřeby (biologické, psychické, sociální aj.).¹⁴³

K naplňování potřeb dítěte dochází prostřednictvím nejrůznějších funkcí, jež rodina zastává. Lze rozlišit trojici nejdůležitějších funkcí, které si zaslouží zvýšenou pozornost: funkce reprodukční, emocionální a výchovná. Z hlediska těchto funkcí, které rodina plní, můžeme dovodit, že jejich největší závažnost tkví právě ve vztahu k dítěti. „Rodina odedávna existuje proto, aby lidé mohli pečovat o své děti.“¹⁴⁴ Toto tvrzení zdůrazňuje fakt, že zejména nukleární rodina, se nemůže přežít.

Jednou z nejčastěji diskutovaných funkcí rodiny je funkce zvaná *reprodukční*. Plněním této funkce se zajišťuje biologické trvání společnosti. Zkrátka jde o přežití lidského rodu.¹⁴⁵ Dítě by se mělo rodit jako chtěné, očekávané a plánované. Dokonce bychom se mohli setkat s názorem, že pokud tomu tak není, jedná se o ohrožení jeho vývoje.¹⁴⁶ Počet dětí v jednotlivých rodinách hraje klíčovou roli pro život celé společnosti. V případě České republiky sledujeme nepříznivý demografický trend, projevující se klesající porodností počínaje již 90. lety minulého století. Mezi hlavní

¹⁴²SCHEU, Harald Christian. Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv. In: WINTEROVÁ, Alena, DVORÁK, Jan, ed. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 483.

¹⁴³SCHNEIBERG, František. Děti jsou ohroženější, než se může zdát. *Právo a rodina*, 2011, č. 4, s. 12.

¹⁴⁴MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 1997, s. 8.

¹⁴⁵DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika: mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 114.

¹⁴⁶SCHNEIBERG, František. Děti jsou ohroženější, než se může zdát (2.). *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 11.

důvody tohoto trendu řadíme především větší požadavky na autonomii jednotlivců, dobrovolnost partnerského vztahu, rovnost v partnerství, upřednostňování nesezdaného soužití před manželstvím a odkládání rodičovství na pozdější dobu.¹⁴⁷ Sledujeme jistý odklon od dlouhodobě uznávaných a tradičních rodinných rolí, resp. *doba, kdy rodina není jednotkou produkce, ale naopak jednotkou konzumu, je spojena s manželskou rovností*. Lidské jednání se dnes již neřídí tradicí, ale naopak vychází z rozhodování jedinců, protože jednou pro vždy daná norma, podle níž lze žít, přestala existovat. Rozdělení činností, podle kterého v rodině existovaly přesně vymezené ženské a mužské role, přestává být zřejmé a rodinné role spojené s chodem domácnosti se vzhledem k pohlaví staly vyváženějšími. Na trhu práce není ceněna rodina, ale kvalifikace a flexibilita. Neexistence sociálních pout a především rodinných závazků usnadňují individuální seberealizaci. „*Stejně jako trh je tedy i rodina čím dál více vnímána jako prostor sice společných, ale individuálních životů, za něž jsou jejich nositelé plně odpovědní. Proces individualizace tak nenarušuje rodinu pouze zvnějšku, proniká do ní a narušuje její stabilitu také zevnitř.*“¹⁴⁸ Z většiny demografických ukazatelů plyne, že žijeme v době, která rodině nepřeje. Je však potřeba vnímat, že v důsledku tak silně prosazované individuální autonomie se (česká) rodina nehroučí. Pouze nabývá nových, rozmanitějších podob, resp. lze sledovat posun *od jedné normy párového soužití k pluralitě typů soužití*.¹⁴⁹

Stále více se ukazuje, že citové vztahy jsou dnes (na místo materiálních) hlavním spojovacím poutem rodiny. *Emocionální funkce* patří mezi další funkce rodiny a je porušena všude tam, kde dítě strádá nedostatkem lásky – jak lásky rodičů navzájem, tak lásky rodičů k dítěti. Naplnění této funkce má dát dítěti pocit jistoty, bezpečí a citovou výbavu pro jeho další život.¹⁵⁰ Vztahy mezi rodiči a dítětem teoreticky ukotvuje tzv. teorie připoutání (*attachment theory*). Jejím základem je silná emocionální vazba a psychické propojení, mající vliv na formování osobnosti dítěte a jeho interpersonální

¹⁴⁷WESTPHALOVÁ, Lenka. Základní východiska pro stadium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, Alena, DVORÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 595.

¹⁴⁸KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In: BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 13–23.

¹⁴⁹Tamtéž.

¹⁵⁰SCHNEIBERG, František. Děti jsou ohroženější, než se může zdát (2.). *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 12.

vztahy. V případě siné a zdravé emocionální vazby v dětství mají děti i v dospělosti tendenci pěstovat citová pouta mezi sebou a rodiči.¹⁵¹ Rodina tak vytváří hodnotové orientace a tvoří základ pro koncepci vlastního života dítěte.¹⁵² To, co se dítěti dostane od jeho rodičů v emocionální oblasti, může předávat dál v rámci založení své vlastní rodiny. A proto je rodina ve vztahu k dítěti tím nevlivnějším socializačním faktorem. „Selže-li rodina v tomto svém poslání, tj. poskytnout základní životní důvěru, primární socializaci a současně stabilizaci osobností dospělých členů, hrozí nebezpečí, že budeme společností s deficitem důvěry a komunikace.“¹⁵³ Je potřeba si uvědomit, že projevy lásky rodičů k dítěti mají být tak intenzivní, jak to konkrétní dítě v individuálním případě vyžaduje, a to bez ohledu na jeho věk. Významný dětský psycholog prof. Matějček to vyjádřil takto: „Chce-li starší dítě např. o víkendu po ránu strávit nějaký čas s rodiči na jejich lůžku v ložnici, není to projev nějaké patologie, ale obrovské důvěry dítěte v rodiče, od nichž čeká tělesný kontakt, který se tak stává projevem oné důvěry a lásky a pocitu bezpečí a jistoty u rodičů.“ Porušení emocionální funkce může mít pro budoucí život dítěte neblahé důsledky. Především se jedná o případy, kdy z dítěte vyroste citově plochá osobnost, která není schopna projevovat emoce ke svému okolí, což má za důsledek problémy v mezilidské komunikaci.¹⁵⁴ V emocionální oblasti je zkrátka rodina pro dítě nepostradatelná a nenahraditelná.

Další funkcí rodiny ve vztahu k dítěti je tzv. *výchovná funkce*, jejímž posláním je (podobně jako u funkce emocionální) úspěšné naplnění socializačního procesu. Z pohledu psychického a sociálního ohrožení dítěte se zřejmě jedná o funkci nejvýznamnější. Principiálně spočívá v bezvýhradném přijetí dítěte, v opravdovém zájmu o dítě, v kvalitní péči o dítě, v porozumění jeho potřebám a požadavkům. Výchovou se dítěti dostávají patřičné „mantinely“ vlastních projevů chování. Výchova tak napomáhá vytvářet životní hodnoty mladistvého. Rodiče jsou pro dítě bezesporu příkladem, který ochotně napodobuje.¹⁵⁵ Ač se to mnohdy nezdá, nic nevnímá dítě tak

¹⁵¹HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 35.

¹⁵²MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994, s. 14–15.

¹⁵³WESTPHALOVÁ, Lenka. Základní východiska pro stadium rodiny z pohledu práva. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 597.

¹⁵⁴SCHNEIBERG, František. Děti jsou ohroženější, než se může zdát (2.). *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 12.

¹⁵⁵Tamtéž.

silně a nic ho neovlivní víc než to, že každodenně sleduje chování rodičů a vnímá jejich žebříček hodnot. Proto by se rodiče měli při reflexi chování dítěte stále a více zaměřovat na své vlastní chování, na své vlastní projevy, zkrátka na obecné vzory chování, které dítěti nabízejí. „*Pozitivní vzorec chování nevytvoříme pouze tím, že dítěti neustále klademe na srdce, jaké má být a jak se má chovat, i když tyto informace samozřejmě od nás musí dostat. Nejvýrazněji ovlivníme chování dítěte vlastním příkladem. Všechna mravoučná slova jsou prázdná a bez obsahu, neprovází-li je činy.*“¹⁵⁶ Důraz na individualismus (obecně i v rodině) a zároveň, již výše naznačený rostoucí protiklad sféry práce a rodiny se projevuje v nedostatku času pro děti. Je nepochybné, že kvalitní výchova dítěte ze strany rodičů si žádá jejich čas. Jeho nedostatek lze v tomto ohledu kvalifikovat za jeden z hlavních psychologických faktorů majících vliv na citovou deprivaci dítěte a jeho celkovou „neukotvenost“ ve vztazích. Zmíněný nedostatek času na vzájemné sdílení všedních starostí v rodině, zejména těch dětských, mají rodiče tendenci kompenzovat nadstandardním hmotným zabezpečením, rozvolněnou a liberální výchovou, vyplněním času dětí různými zájmovými kroužky. Důvěrnost a intimita nukleární rodiny je v řadě případů nahrazována spíše povrchním vztahem, kompenzována dostatkem materiálních hodnot. Ve vztahu k nukleární rodině je podstatné zmínit, že charakteristika současné výchovy postrádá jeden významný faktor, a to faktor prarodičů. Vícegenerační rodina je významně na ústupu a podíl prarodičů na výchově vnoučat se neustále zmenšuje. Důsledkem je ochuzování dětí o další podněty a naplňování jejich citových potřeb, především dochází k absenci výchovy dítěte pohledem životní moudrosti.¹⁵⁷

Zaměříme-li se na výchovnou funkci ve vztahu rodič – dítě, zjistíme, že ji nelze omezit pouze na rovinu psychologickou a sociální. Podstatné je rovněž zmínit její právní zakotvení. Výchova dítěte je totiž ústavně zakotveným právem rodičů, jemuž odpovídá právo dítěte na rodičovskou výchovu (srov. článek 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod). Z ustanovení § 884 odst. 1 občanského zákoníku pak plyne, že jsou to právě rodiče, kteří mají rozhodující úlohu ve výchově dítěte, a proto mají být pro své dítě příkladem, především pokud jde o způsob života obecně a o chování

¹⁵⁶KACAFÍRKOVÁ, Marcela. Úloha rodiny ve výchově. *Právo a rodina*, 2001, č. 10, s. 16.

¹⁵⁷MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In: BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 25–33.

v rodině zvlášť. Rodiče mají právo zvolit metody a prostředky výchovy, určovat její směr. Rodiče jsou ve výchově dítěte svobodní do té míry, pokud se způsoby realizace rodičovské péče a výchovy nedostanou do kolize s nejlepším zájmem dítěte. Míra rodičovského usměrňování chování dítěte a použití výchovných prostředků má být *přiměřená danému dítěti v daných okolnostech (za dané situace), ovšem za předpokladu, že použití výchovných prostředků neohrozí zdraví dítěte a nedotýká se jeho lidské důstojnosti.*¹⁵⁸ Jak bylo naznačeno výše, jedním z principů, na kterém je výchova dítěte založena, je dát dítěti vzor, na jehož základě může navazovat vlastní mezilidské vztahy. Vytvoření univerzálního výchovného vzoru je však nemožné. Stejně nemožné je univerzální výchovný vzor uchopit právně. Právo je ve vztahu k výchově potřeba pojímat jako *základnu, na níž se odehrává střet mezi právy rodičů realizovat své rodičovství a právy dítěte, aby byla respektována široká škála jeho práv.*¹⁵⁹

3.2 Proměny tradiční rodiny a současná podoba rodiny

Rodina tradiční a rodina moderní společnosti se liší v mnoha ohledech.¹⁶⁰ V každodenním životě si mnohdy neuvědomujeme, že slova rodič, rodiče a rodičovství jsou jedna z nejpoužívanějších. Zkrátka je vnímáme jako samozřejmost, která nás provází od nepaměti. Lze se domnívat (a koneckonců existuje i historické potvrzení), že pojmy matka, rodič, dítě, rodičovství se vyskytovaly již v nejstarších společnostech. *„Zřejmě už pravěký člověk pochopil nejprve vztah matky a dítěte a jeho potřebnost. Otcovské rodičovství bylo poměrně historicky dlouho ne plně pochopeno zejména ve smyslu jeho jisté závaznosti. Zejména pak v právní společnosti se velmi brzo (rodičovství) projevovalo nejen v označení právního vztahu mezi rodičem a dítětem, ale již tehdy byl chápán jeho zásadní význam pro konkrétní lidskou komunitu, ať šlo o kmenové, rodové či jiné (možná i státní) společenství. Rodičovství si pak postupně velmi důmyslně a důkladně všímala různá náboženská učení. Tak například v období již upadajícího římského impéria začalo platit za císaře Augusta „Ius trium liberorum“, tj.*

¹⁵⁸ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 108.

¹⁵⁹HOŘÍNOVÁ, Anna. *Dítě a rodina.* In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice.* Brno: Česko-britská, 2011, s. 245–248.

¹⁶⁰HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice.* Praha: Leges, 2014, s. 18.

*zákon, který zvýhodňoval zejména daňově rodiny mající alespoň tři děti.*¹⁶¹ Na základě těchto historických poznatků označila Radvanová ve svém příspěvku *Rodičovství – sine qua non* pojem rodičovství (ve smyslu vzájemného vztahu společnosti a jednotlivce – rodiče, event. rodiny) jako *imanentní*. S tímto označením se lze snadno ztotožnit, jelikož rodičovství kráčí s lidstvem odjakživa a pokud upadá, způsobuje to problémy celé společnosti.

Preindustriální a industriální společnost chápala tradiční rodinu jako ekonomickou jednotku, na jejímž fungování byli oba partneři existenčně závislí. Pro tradiční rodinu byla charakteristická pevná pravidla a modely chování, které zajišťovaly ekonomické přežití páru. V předchozí kapitole nastíněná autonomie jedince (ve smyslu prosazování jeho svobody rozhodování v rodinném soužití) byla sice omezená, naproti tomu tradiční rodina garantovala svým členům jistou ochranu, oporu, identitu a důvěru.¹⁶² Dřívější typickou rodinnou formací byla *vícegenerační patriarchální rodina*. Jednalo se o monogamní rodinu s dominantním postavením otce, jehož ekonomická aktivita hrála stěžejní roli.¹⁶³ Vícegenerační model rodiny dospěl postupem času k rodině nukleární, s velkou mírou nezávislosti jednotlivých jejích členů. V této rodině je žena postavena právně i společensky na roveň svému muži.¹⁶⁴

Zásadní vliv na proměnu rodinného soužití a vzrůstající samostatnost členů rodiny měla proměna dělby práce. Ve chvíli, kdy práce začíná stále více spočívat v manipulaci se symboly, a nevyžaduje tedy fyzickou zdatnost, začínají se i ženy věnovat profesní kariéře a opouštět domácnost. Je překonán dosavadní způsob života rodiny, tj. manželské rodiny zakládáné teprve tehdy, když především profesionální uplatnění muže umožňuje existenční zabezpečení manželky a dětí. Existuje neustálý nárůst počtu vzdělaných žen uplatňujících se v intelektuálně náročných profesích.

¹⁶¹RADVANOVÁ, Senta. *Rodičovství – sine qua non*. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus – Centrum pro rodinu, 2016, s. 6–7.

¹⁶²BECK, Ulrich, BECK-GERNSHEIM, Elisabeth. *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press, 1995, s. 46.

¹⁶³HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 18.

¹⁶⁴KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 25.

Objevují se tzv. dvoukariérová manželství a velká, vícegenerační rodina se pod tímto vlivem začíná rozpadat.¹⁶⁵

O rodině současné (postmoderní) se začíná hovořit od 70. let dvacátého století. Současné pojetí rodiny již nepředstavuje vícegenerační soužití v jedné domácnosti, kde se o děti starají především ženy několika generací. Z hlediska charakteristiky současné rodiny je potřeba si uvědomit jeden zásadní fakt – současnou „modelovou rodinu“ nelze popsat tak důkladně, jak tomu bylo u rodiny tradiční. Důvodem je především ztráta její „ritualizované“ podoby. Dále dochází k celkovým změnám struktury rodiny, rozvoji plánovaného rodičovství, prodlužuje se délka života, a tím i trvání rodiny po odchodu dětí. Mezi charakteristické znaky současné rodiny řadíme demokratizaci, izolovanost, zmenšování rodiny, dezintegraci, atomizaci, výrazné pracovní zatížení rodičů, dvoukariérovost, vysokou rozvodovost, ale také diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně.¹⁶⁶ „Česká společnost přestává být společností jedné společenské třídy a jedné rodiny. Stává se naopak společností, v níž od každé třídy, od každé příjmové kategorie můžeme očekávat jiný dominující typ rodinného života.“¹⁶⁷

Vedle standardní rodiny, resp. soužití sezdaných rodičů a jejich dětí, vznikají další formy rodinného společenství. Stále častěji se můžeme setkat s tzv. nesezdaným soužitím, které se dá vymezit jako soužití muže a ženy, kteří žijí ve svazku obdobném manželství. Partneri odkládají uzavření manželství i poté, co se jim narodily společné děti. Volba mezi nesezdaným soužitím a manželstvím je naprosto svobodná, resp. ani právo nemá v tomto směru donucující povahu.¹⁶⁸

Další formou rodinného soužití, která je od 60. let 20. století důsledkem vzrůstajícího počtu rozvodů, je tzv. rodina s jedním rodičem. Počet dětí narozených mimo manželství se u nás výrazně zvýšil po roce 1990, přičemž v roce 2015 činil téměř

¹⁶⁵RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Praha: C.H. Beck, 1999, s. 1–2.

¹⁶⁶HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 21.

¹⁶⁷KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In: BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 21.

¹⁶⁸RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 3–4.

50 % narozených dětí.¹⁶⁹ Rodinu s jedním rodičem tvoří často svobodné matky, které jsou úspěšné ve své profesi a zajištěné do té míry, že s účastí otce na soužití a výchově často nepočítají.¹⁷⁰ Reakce práva na fakt jednočlenných rodin je u nás velmi malá.

Přesto, že uvedené změny v rodinném soužití jsou neoddiskutovatelné, v právních normách se to nijak zvlášť neprojevuje, natož aby existovala legální definice pojmu rodina. Nicméně, úkolem práva je chránit rodinu ve všech jejích formách soužití.¹⁷¹

3.3 Rodičovství jako základní lidská potřeba

Rodinné soužití je založeno především na vzájemnosti potřeb rodičů a dětí a na jejich vzájemném uspokojování. Většina lidských bytostí se v určité vývojové etapě, zpravidla v rané a střední dospělosti, touží realizovat v rodičovské roli.¹⁷² V tomto ohledu bychom mohli pohlížet na rodičovství jako na základní lidskou potřebu. Ve vztahu k dítěti hraje rodičovství a jeho správné načasování zásadní úlohu. Jak již bylo zmíněno, patří děti do skupiny zranitelných a ohrožených osob, a proto do doby, než se stanou zcela nezávislými, než mohou začít vystupovat v právním smyslu zcela samostatně, potřebují někoho, kdo by se staral o jejich zájmy a ochraňoval jejich práva.¹⁷³

Rodičovství jako pojem v sobě zahrnuje několik aspektů. Konkrétně se jedná o aspekty biologické (početí, těhotenství, porod), psychologické (identita, sebepojetí), interpersonální (vztahy s dětmi, partnerem, rodiči, širší rodinou, přáteli a sociálním okolím) a sociokulturní (pozice matek a otců ve společnosti, sociální a ekonomický kontext rodičovství). Řada sociologů současnosti preferuje výklad rodičovství ve smyslu sociokulturním, protože pokládá rodičovství za sociální konstrukt závislý do

¹⁶⁹ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2015. [online]. [cit. 10. dubna 2017]. Dostupné na <<https://www.czso.cz/csu/czso/podil-deti-narozenyh-mimo-manzelstvi-v-letech-1950-2015>>.

¹⁷⁰SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007, s. 170–171.

¹⁷¹HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 59.

¹⁷²STROUHOVÁ, Vladimíra. Uplatnění dětských práv v praxi z pohledu státního zástupce. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus - Centrum pro rodinu, 2016, s. 14.

¹⁷³HORÁNOVÁ, Anna. Dítě a rodina. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 239–240.

značné míry na hodnotách a normách společnosti.¹⁷⁴ Změny ve vnímání rodičovství reflektuje sociologie rodiny. Ivo Možný uvádí: „*Až do sedmdesátých let zůstávala sama instituce rodičovství sociologii víceméně skryta jako samozřejmé pozadí ostatních, problematičtějších aspektů rodinného života. Jakožto speciální předmět zájmu se i dětství a dospívání považovalo spíše za doménu vývojových psychologů. Otázky, které otevřelo feministické hnutí a radikální kritická sociologie, a také statistiky, které přinesly zprávu, že v sedmdesátých letech poprvé v historii naší civilizace poklesla – s výjimkou válek, epidemií, lepry, moru či cholery a velkých ekonomických krizí – porodnost v průmyslově vyspělých zemích pod reprodukční míru, situaci zcela obrátily. Se ztrátou samozřejmosti stalo se rodičovství zajímavé, stejně jako čistý vzduch a pitná voda.*“¹⁷⁵

Přechod do rodičovské role znamená jednu z nejvýznamnějších životních událostí. Rodičovství totiž přináší změny v každodenním životě lidí, jež se stanou rodiči. Mění jejich hodnoty, zájmy, dosavadní vztahy i sebepojetí. Jen stěží bychom hledali podobné životní situace, které mají tak radikální vliv na život jedince, jako je tomu u narození dítěte. Z tohoto důvodu je potřeba věnovat zvýšenou pozornost správnému načasování a zralosti pro rodičovství a vnímat je jako zcela individuální okolnosti, které významně působí na výkon rodičovské role.¹⁷⁶

3.3.1 Zralost pro rodičovství a její načasování

Odkládání rodičovství na dobu kolem třicátého roku života a po něm je velmi zřetelný trend, který podle světově uznávaného dětského psychologa Zdeňka Matějčka může vést k větší zralosti pro rodičovství.¹⁷⁷ „*Dítě či rodičovství nepřestává být vysoce uznávanou hodnotou, ale obtížněji se hledají cesty jejího naplnění, zvláště chtějí-li mladí lidé současně dosáhnout dalších žádoucích životních cílů, pro něž jsou v současnosti širší příležitosti, než tomu bylo dříve.*“¹⁷⁸ Rodina je – na rozdíl od dob

¹⁷⁴SOBOTKOVÁ, Irena. Zralost pro rodičovství a její souvislosti. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 504–505.

¹⁷⁵MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 146.

¹⁷⁶SOBOTKOVÁ, Irena. Zralost pro rodičovství a její souvislosti. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 503.

¹⁷⁷MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996.

¹⁷⁸KUCHAROVÁ, Věra. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In: MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 199.

minulých – konstruována na velmi křehkých základech, především na kvalitě emočních vztahů. Právě proto budoucí rodiče často zvažují emoční zisky a výdaje, resp. do jaké míry jsou ochotni přizpůsobit svůj životní styl potřebám dítěte. V dřívějších dobách bylo samozřejmé, že žena zůstávala doma a pečovala o děti a domácnost, a proto páry s tradičním rozdělením mužské a ženské role prožívaly přechod k rodičovství poměrně snadno. V současnosti však převažují páry s rovnostářským rozdělením rolí, které jsou často v nesouladu s některými změnami typickými pro rodičovství. Proces rozhodování o rodičovství, resp. zda a především kdy mít děti, podléhá různým psychologickým a sociálním tlakům. Mladí lidé jsou při rozhodování o rodičovství ovlivněni a do jisté míry i zneklidněni těmito skutečnostmi:

- a) *Mění se formy rodinného uspořádání a životní styl rodin.* Jak již bylo popsáno v kapitole pojednávající o současné podobě rodiny, je možné žít v nesezdaném soužití a současně mít děti, existují rodiny pouze s jedním rodičem, výjimku netvoří ani dvoukariérové rodiny, kdy se oba rodiče plně věnují své vlastní kariéře.
- b) *Nároky kladené na rodinu se zvyšují.* Rychlé životní tempo má vliv na rodičovské chování v širší rodině, rodiče jsou tak dětem méně na očích, a proto často chybí osvědčené rodičovské vzory.
- c) *Rozšiřují se možnosti seberealizace.* Tato seberealizace se týká především žen, pro které dítě přestává být jedinou možností, jak dát svému životu smysl.¹⁷⁹

I když se v literatuře dočteme různé oběti a přínosy rodičovství, nikdy nelze dopředu odhadnout jeho skutečnou náročnost. Mezi nejčastěji uváděné oběti rodičovství patří především *nezvratnost rozhodnutí se pro rodičovství, zpomalení kariéry matky, finanční znevýhodnění a omezení osobní svobody*.¹⁸⁰ Naopak největším přínosem rodičovství je možnost smysluplné realizace a vybudování zcela nového (většinou radostného) vztahu k dítěti. „Člověk zralý pro rodičovství vidí nejen radost, které mu

¹⁷⁹SOBOTKOVÁ, Irena. Zralost pro rodičovství a její souvislosti. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 505–511.

¹⁸⁰CAMPBELL, F.L., et. al. Motivational bases of childbearing decisions. In: FOX, G. L. (ed.). *The childbearing decision*. Beverly Hills: Sage Publications, 1982, s. 145–159.

dítě do života přinese, ale uvědomuje si i možné komplikace a je připraven na jistá omezení osobních zájmů a potřeb. S tím souvisí přijetí závazku, zodpovědnosti za výchovu dítěte a ochota být mu plně k dispozici.“¹⁸¹

Na závěr nelze opomenout skutečnost, že každý zodpovědný rodič by měl o své rodičovské roli přinejmenším přemýšlet. V článku *Spory rodičů o děti – stále velký problém* předkládá Novotná pozoruhodnou myšlenku, resp. že příprava na rodičovství zahrnuje také výběr partnera, který bude tím pravým druhým rodičem pro plánované dítě a doplňuje: „*Není to tedy jen o fyzické přitažlivosti, kráse, líbivosti, není to jen o hmotných statcích, ale záleží na osobních kvalitách, kvalitách budoucího rodiče. To by mělo platit o to více, že dnešní potencionální rodiče mohou svoje rodičovství více plánovat, než tomu bylo v době minulé.*“¹⁸² Otázkou zůstává, jestli tento postoj nesnižuje důvěryhodnost rodičů, kteří se na rodičovskou roli nikterak nepřipravují, a přesto rodičovství přijali za své do té míry, že ve vztahu ke svému dítěti vystupují rodičovsky zodpovědně.

3.4 Rodičovství v právním slova smyslu a rodičovská odpovědnost

Rodičovstvím se obecně rozumí *vztah mezi rodiči a dětmi*. Jde o takový osobní stav (status), kdy určitá osoba je rodičem (slovy zákonodárce jde o osobní postavení této osoby vůči jiným osobám, totiž vůči dětem). V případě vymezení povinností a práv mezi rodiči a dětmi je nutné se zaměřit na rodičovství v právním slova smyslu,¹⁸³ resp. *jenom ta žena, kterou právní norma určí za matku, a jenom ten muž, kterého právní norma určí za otce, mají právní postavení (status) rodiče a jenom tyto osoby nesou povinnosti a práva, které zákon s rodičovstvím spojuje.*¹⁸⁴

¹⁸¹SOBOTKOVÁ, Irena. Zralost pro rodičovství a její souvislosti. In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 514–515.

¹⁸²NOVOTNÁ, Věra. Spory rodičů o děti – stále velký problém. *Právo a rodina*, 2007, č. 10, s. 1–2.

¹⁸³ Vedle rodičovství v právním slova smyslu existuje rodičovství biologické (určené přirozenými zákonitostmi reprodukce lidského rodu) a rodičovství sociální (pokládá za rodiče ty osoby, které dítě vychovávají, jako by bylo jejich biologicky vlastní, třebaže ve skutečnosti tomu tak není).

¹⁸⁴ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 69–71.

Komise pro evropské rodinné právo (CEFL) přijala *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities* (dále jen „Principy“).¹⁸⁵ Principy mají sloužit k akademickému i praktickému použití a jako možný zdroj inspirace zákonodárcům při vnitrostátní normotvorbě. Také zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, z Principů vychází. Pokud bychom se měli zaměřit na základní zásady, které je možno považovat za jádro právní regulace vztahů mezi rodiči a dětmi, lze jmenovat následující:

- a) Předním hlediskem při rozhodování o záležitostech týkajících se dítěte je nejlepší zájem dítěte.¹⁸⁶
- b) Rodiče mají prvotní a společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte.
- c) Dítě je aktivním účastníkem rozhodování o záležitostech, jež se jej týkají.¹⁸⁷
- d) Zásahy státních orgánů do rodinných vztahů přicházejí v úvahu jen v zákonem vymezených případech, musí sledovat oprávněný cíl a musí být přiměřené.
- e) Ve vztahu k dítěti mají oba rodiče rovné postavení.¹⁸⁸

Povinnosti a práva mezi rodiči a dětmi lze vnímat jako společensky (morálně), legislativně i právně náročnou oblast.¹⁸⁹ Základ právní úpravy nalezneme především v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku, který staví na rovnosti a vzájemnosti povinností a práv rodičů a dětí, a to bez ohledu na věk či svéprávnost jak rodičů, tak dětí. Občanský zákoník tedy vychází z reciprocity povinností a práv, když ve svém § 855 stanoví: „*Rodiče a děti mají vůči sobě navzájem povinnosti a práva*“. V tomtéž ustanovení je zakotveno: „*Těchto vzájemných povinností a práv se nemohou vzdát; učiní-li tak, nepřihlíží se k tomu*.“ Rodiče ani děti tak nemohou se svými vzájemnými povinnostmi a právy nakládat, resp. nemohou se jich vzdát (pod sankcí zdánlivosti) a

¹⁸⁵Principles of European Family Law regarding parental responsibilities. [online]. [cit. 12. dubna 2017]. Dostupné na <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PR-English.pdf>>.

¹⁸⁶ Srov. Kapitola 2.2 této práce, resp. *Nejlepší zájem a blaho dítěte*.

¹⁸⁷ Srov. Kapitola 2.3.2 této práce, resp. *Participační práva dítěte ve vztahu k rodičům*.

¹⁸⁸HOŘÍNOVÁ, Anna. Dítě a rodina. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 241–242.

¹⁸⁹ RADVANOVÁ, Senta. Rodičovství – sine qua non. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus – Centrum pro rodinu, 2016, s. 12.

nemohou je ani převést na jinou osobu. Kdybychom se měli zaměřit na vztah mezi povinnostmi a právy rodičů a dětí navzájem, lze zdůraznit, že rodič má vždy především plnit své povinnosti vůči dítěti, zatímco dítě má především právo, aby rodič vůči němu své povinnosti plnil. Povinnosti a práva rodičů vůči dítěti se podle druhu tradičně dělí do několika skupin, konkrétně se jedná o *práva statusová*, upravující právní postavení osoby; *práva spojená s osobností dítěte*, resp. přirozená práva vyvěrající *ipso facto* z lidské důstojnosti; *práva osobní povahy* a konečně *povinnosti a práva, jejichž souhrn tvoří rodičovskou odpovědnost*.¹⁹⁰

3.4.1 Rodičovská odpovědnost

Klasické evropské kontinentální právní úpravy používají pro právní vyjádření vztahu rodiče k dítěti poměrně často termín *péče* (srov. „die Sorge“ v BGB a „die Obsorge“ v ABGB). Ostatně, pečovat o dítě (zejména o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj) patří mezi základní povinnosti rodičů.¹⁹¹ U nás se ustálil zákonný pojem *rodičovská odpovědnost*, jehož obsah je vymezen občanským zákoníkem v podobě dílčích právních a zároveň morálních pravidel. Naše právní úprava se terminologicky přibližuje spíše mezinárodním dokumentům, když vychází z pojmu „parental responsibility“, který užívá například Úmluva o právech dítěte z roku 1989.¹⁹²

Rodičovská odpovědnost vzniká *ex lege* každému rodiči narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti (srov. § 858 věta první, část věty za středníkem občanského zákoníku). Nositelem rodičovské odpovědnosti je každý rodič, ledaže jí byl soudem zbaven (§ 865 odst. 1 občanského zákoníku). Právní normy upravující rodičovskou odpovědnost mají donucující (kogentní) povahu.

Především je nutné si uvědomit, že dítě není objektem rodičovské odpovědnosti. Ve vztahu k rodičům je dítě aktivním subjektem rozhodování o svých vlastních záležitostech (k právům participace srov. blíže v kapitole 2.3.2. této práce). I zde platí, že pro rodiče (stejně jako všechny orgány veřejné moci) je nejvyšším imperativem,

¹⁹⁰ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 107–110.

¹⁹¹Srov. ustanovení § 858 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁹²Srov. článek 18 Úmluvy o právech dítěte. [online]. [cit. 12. dubna 2017]. Dostupné na <https://www.unicef.org/crc/files/Rights_overview.pdf>.

kterému je vše ve vztahu k dítěti podrobena, především jeho zájem (srov. § 875 odst. 1 občanského zákoníku). Ostatně k zájmům rodičů i dítěte a současně k důsledkům ignorování zájmu dítěte se vyjádřil Ústavní soud, když ve svém nálezu stanovil: „Obecně platí, že každý z rodičů (ať již mužský či ženský „prvek“) – za jistých předpokladů (např. že mají o to zájem a jsou k tomu způsobilí) – se může nezastupitelným způsobem podílet na postupně vyvíjející se životní orientaci dítěte, na jeho výchově, čímž se realizuje zájem dítěte, ale i zájem rodiče. Každý rodič by si měl být vědom toho, že prioritou zájmu dítěte platí mimo jiné proto, že důsledky ignorování zájmu dítěte se v jeho sféře (v jeho životě, ať již aktuálním či budoucím) projeví intenzivněji negativně než v životě rodiče jako člověka dospělého; dítě totiž není „hotová“ silná osobnost, a není schopno se s uvedenou situací vypořádat, takže často nese psychické šrámy při cestě svého dospívání po celý život.“¹⁹³

Účelem rodičovské odpovědnosti je na jedné straně realizace rodičovství rodiči dítěte a na straně druhé ochrana práv a právem chráněných zájmů dítěte. Je potřeba si uvědomit, že dítě je ve vztahu k rodičům „slabším prvkem“, zejména pro nedostatek věku a zpravidla i nižší rozumovou a volní vyspělost. „Podstata a smysl rodičovské odpovědnosti spočívá v samotné hodnotě rodičovství, a to ve spojení s hodnotou blaha dítěte. [...] Právní a morální pojetí rodičovské odpovědnosti navazuje na obecně uznávané zásady spravedlnosti a práva, z nichž vyvěrá soukromé právo.“¹⁹⁴

Obsah rodičovské odpovědnosti je upraven v ustanovení § 858 občanského zákoníku. Ve vazbě na výše zmíněné Principy evropského rodinného práva (CEFL) je stanoven poměrně široce. Konkrétně vymezuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají: v péči o dítě, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a ve spravování jeho jmění. Podstatné je zmínit, že výkon všech uvedených povinností a práv je třeba mít za výkon významných povinností a práv, na kterých se musí rodiče dohodnout.¹⁹⁵ Ostatně občanský zákoník preferuje mezi rodiči dítěte jejich dohodu, resp. jejich vzájemnou shodu (srov. ustanovení § 876 odst. 1 občanského zákoníku).

¹⁹³ I. ÚS 2661/10 ze dne 2. listopadu 2010.

¹⁹⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 186.

¹⁹⁵ Tamtéž s. 188.

Tato shoda se předpokládá, a proto není třeba, aby se před každým právním jednáním znova ujednávali.

Na závěr je vhodné uvést, co se rozumí pod souslovím *jednat rodičovsky odpovědně*. Především jde o jednání s ohledem na blaho dítěte. Rodiče by měli k dítěti za všech okolností přistupovat tak, aby se mu co nejlépe dařilo a v tomto smyslu naplňovat jeho pocit štěstí, spokojenosti a životní pohody.

4 Rodinněprávní konflikty a spory o dítě

Současná doba je provázána vzrůstajícím napětím mezi muži a ženami, což se projevuje i v rostoucím počtu partnerských selhání. V této souvislosti je potřeba zdůraznit, že se tato selhání dotýkají především těch, které bychom měli milovat, a to dětí. Ne nadarmo se v preambuli Úmluvy o právech dítěte zdůrazňuje, že „... *dítě musí vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění, a pro jeho tělesnou a duševní nezralost zavazuje smluvní státy garantovat dítěti zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm.*“

Existuje názor, že rozchod partnerů souvisí s vnitřní rozporuplností soudobé společnosti, a z toho důvodu ho nemůžeme považovat (jen) za individuální selhání jedinců, ale (také) za strukturální problém zakotvený v základech naší společnosti. Čím více individualizovaní a svobodní partneři jsou, tím vyšší je riziko, že se spolu nedokážou dohodnout, a v důsledku toho se jejich vztah nakonec rozpadne.¹⁹⁶ Ostatně vzrůstající individualismus v partnerských vztazích byl zmíněn již v předchozí kapitole.

Příznačné vysvětlení zmíněných partnerských selhání poskytuje Zygmunt Bauman, když v práci *Tekutá modernita* zkoumá charakter nynější společnosti jako celku a konstatuje, že „... *nejistota, nestabilita a křehkost jsou nejrozšířenější součásti současné životní situace.*“¹⁹⁷ Nabízí paralelu mezi dnešním způsobem zacházení s partnerskými vztahy a zacházením se zbožím, resp. připodobňuje partnerství k závazkům. Závazky jsou prchavé a platí, dokud trvá uspokojení. Jsou náchylné k jednostrannému vypovězení, kdykoli jeden z partnerů nalezne lákavější alternativu.

¹⁹⁶ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 34.

¹⁹⁷ BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. Myšlenky (Mladá fronta), s. 255.

Partnerství očekávající okamžité uspokojení zpravidla nepočítá s obětmi a kompromisy, čímž narůstá riziko jeho dočasnosti. Bauman tvrdí: „...stačí jen malé klopýtnutí a partnerství se hroutí. Každá triviální neshoda se proměňuje v ostrý konflikt, lehké třenice jsou chápány jako signály nepřekonatelného nedorozumění a zásadní nesnášenlivosti. [...] Jestliže lidé považují své závazky za dočasné, pak mají tyto závazky, v důsledku svých činů, sklon takovými opravdu být.“¹⁹⁸

Je nepochybné, že vztahy v rodině jsou svou povahou jedinečné. Oproti jiným mezilidským vztahům vykazují vyšší míru připoutání, citů a závazků.¹⁹⁹ Pokud k citům a závazkům přidáme výše zmíněnou křehkost a nejistotu, vyvstane nám riziko silných a vleklých konfliktů.

4.1 Konflikty v rodině

Hovoříme-li o konfliktu, nenalezneme jednoznačné vymezení tohoto pojmu. Obecně je konflikt definován jako rozpor, kdy napětí mezi jeho póly dosahuje vrcholu a projevuje se vzájemným popíráním, křížením snah a zájmů a přímým bojem.²⁰⁰ Psychologové chápou konflikt jako určitý druh frustrace, v literatuře se často setkáme s označením „náročná životní situace“. Sociologové zpravidla pojmají konflikt jako sociální situaci charakterizovanou jako podnět vztahující se k člověku, respektive táž konfliktní situace působí na různé lidi různě, protože osobnost člověka je vždy individuální. Konflikt vnímají jako určitou formu interakce, kde hraje roli neslučitelnost myšlení, představ, názorů a pocitů.²⁰¹ Pro účely této práce je vhodné se zaměřit na konflikty vznikající v rodině, a to především v rodině nukleární.

Podle intenzity a kvality emocí účastníků rozeznáváme pozitivní a negativní konflikty v rodině. Pozitivní forma konfliktu vzbuzuje ve vnímání dítěte více emocí pozitivních než negativních. „S jistou opatrností můžeme říci, že rodičovský konflikt v malém měřítku může být pro dítě dokonce prospěšný – slouží jako příprava na vypořádání se s konflikty v budoucnu, vyjasňuje vztahy, potvrzuje pravidla a umožňuje osobní růst. Naopak agresivní a častý konflikt rodičů vzbuzuje u dítěte napětí a úzkost,

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 260.

¹⁹⁹ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 36.

²⁰⁰ Podrobněji: KŘOVOHLAVÝ, Jaro. *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Portál, 2008.

²⁰¹ Podrobněji: NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009.

*beznaděj a rezignaci na perspektivu řešení.*²⁰² Nezřídka se můžeme setkat s názory, že konflikt a rodinná disharmonie je pro dítě více stresující než separace rozchodem rodičů. Oddělení manželského či partnerského soužití může být v některých případech jediným, v reálném čase efektivním řešením krizové situace, které bude způsobilé ochránit dítě.²⁰³

4.1.1 Specifika rodinněprávních konfliktů

Pro vztahy mezi blízkými osobami je charakteristické, že do nich jejich protagonisté investují nejen v rámci hmotných prostředků, ale především nehmotnými vklady, jako jsou čas, úsilí, manuální práce, energie atp. Uspokojení z těchto vztahů má přímou vazbu na subjektivní životní spokojenost. Pokud se vzájemně uspokojivých vztahů nepodaří v rodině dosáhnout, hrozí dlouhodobé a hluboké konflikty, které (pokud jsou neřešené) mohou vést až k jejímu rozpadu. Konflikty v rodině jsou svou povahou zvláštní především proto, že se týkají osob v závislém a trvalém vztahu. Účastníků případného sporu se dotýkají v nejosobnější sféře jejich života. Vznikají v kontextu stresujících emocí a postupně eskalují. Vhodný přístup a dobré vyřešení konfliktu může stav v rodině pozitivně ovlivnit, může napomoci k urovnání vztahů do budoucna a také minimalizovat dopad na členy rodiny, včetně nezletilých dětí. *„Ve vztazích blízkých osob se nejspíš nemůžeme domáhat hledání práva, pravdy a spravedlnosti, ale usilujeme o řešení, která přinesou možnost komunikace, spokojenosti a urovnaných dlouhodobých vztahů.*²⁰⁴

Pokud nahlížíme na konflikt z hlediska práva, hovoříme o konfliktech vyplývajících z rodinněprávních vztahů. *„Pojem „konflikt“ v rodinných věcech je použit jako výraz poměrování, střetávání subjektivních práv (oprávnění), případně oprávněných zájmů subjektů rodinného práva s možným vyústěním do civilního řízení sporného i nesporného.*²⁰⁵

²⁰² HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 44–45.

²⁰³ KAPITÁN, Zdeněk. Práva dítěte a vývoj společnosti. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 194.

²⁰⁴ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 42.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 43.

Je potřeba si uvědomit, že vztahy mezi rodiči a dětmi jsou trvalé, nezávislé na vůli a vědomí člověka. Teoreticky vzato a co se trvalosti vztahů týče, nemůže stát konflikt odehrávající se striktně mezi rodiči v cestě mezi vztahem těchto rodičů k jejich dítěti. Opak je však pravdou, a to z důvodu, který byl již předestřen. Konflikty se odehrávají především v emoční sféře, a proto jsou způsobitelné k celkové destabilizaci rodiny. Jinak řečeno, konflikty v rodině jsou schopné způsobit podstatnou a nevratnou změnu ve vnímání jejich jednotlivých členů. Radvanová příznačně hovoří o „destrukci“ rodinného života.²⁰⁶

V případě, že do konfliktu v rodině zasáhne právo, je zcela jistě způsobitelné zjednat svými prostředky a postupy nápravu. Otázkou k zamyšlení zůstává, jak účinná je tato náprava pro budoucí vztahy v rodině. Právo není všemocné. Pro spory mezi členy rodiny je příznačné, že i když dojde k jejich vyřešení po věcné stránce, jsou negativní emoce mezi stranami schopné přetrvat i nadále.²⁰⁷ Již v učebnici rodinného práva z roku 1935 čteme, že pokud má do konfliktu v rodině vstoupit právo, jedná se o určitou prohru. „*Jsou-li jinde hranice, kam až může právo zasáhnout, jsou na tomto poli mnohem osudnější. [...] Bude-li nutno, aby mezi mužem a ženou, mezi rodiči a dětmi, rozhodlo spornou věc právo, je to již neštěstí, ne-li úplné ztroskotání.*“²⁰⁸

4.1.2 Příčiny vzniku konfliktů v současné rodině

Pro nalezení účinného řešení jakéhokoli problému je vždy nutné identifikovat jeho příčiny. Tyto nalezneme v oboru sociální psychologie. Z příčin vzniku konfliktů a krizí v rodině, vedoucích často k jejímu rozpadu, je vhodné zmínit následující:

- a) dochází ke stále většímu zaměření na zájem jednotlivce namísto přístupu k rodině jako celku;
- b) chybí očekávání trvalosti vztahu, jednatel se nechce obětovat zájmu rodiny a nechává si prostor pro případnou změnu na základě svého svobodného rozhodnutí;

²⁰⁶ RADVANOVÁ, Senta. Význam rodinné mediace. *Právo a rodina*, 2001, č. 6, s. 9.

²⁰⁷ FRINTA, Ondřej. Povinná rodinná mediace? In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 162.

²⁰⁸ SVOBODA, Emil. *Rodinné právo československé*. Praha: Vesmír, 1935, s. 7.

- c) zralost partnerů při první intimní zkušenosti je často pouze biologická, není založena na základě psychickém a mentálním;
- d) v důsledku současného trendu životního stylu dochází k omezování bezprostředních kontaktů mezi partnery a mezi dětmi a rodiči;
- e) existuje poměrně vysoká celospolečenská tolerance vůči rozvodům.²⁰⁹

Z provedených výzkumů vyplývá, že v současnosti rozvod manželství ztrácí svou jednoznačně negativní konotaci a stále více je lidmi přijímán jako možné, a dokonce i správné řešení vážných manželských neshod. Podle názoru většiny respondentů tak ani děti nepředstavují důvod, který by měl manželům v rozvodu zabránit.²¹⁰ Je možno se domnívat, že absenci negativní konotace ze strany společnosti k často agresivně vedeným rozvodům nelze bezvýhradně vnímat jako pozitivum. Společnost by měla (pokud to současná situace dovolí) vždy upřednostnit dohodu před radikálním řešením případného konfliktu.

4.2 Společné řešení jako nejlepší řešení konfliktu

Stěží bychom rozporovali tezi, že řešení, na kterém se osoby podílejí společně, je přijímáno nejlépe. Přestože zúčastněné osoby musely učinit řadu kompromisů, než společného řešení dosáhly, jedná se o kompromisy vzájemné, a právě proto je společné řešení přijímáno v rovině osobní. V případě rodinněprávních konfliktů hraje osobně přijaté řešení podstatnou roli z důvodu, že se s ním zúčastněné osoby mohou lépe ztotožnit.²¹¹

Existují konflikty, které lze řešit neformální cestou, resp. pouze na základě vzájemné komunikace. Zúčastněné strany konfliktu samy navrhnou řešení a následně se na tomto společně dohodnou. Těmito typy konfliktů se však nebudeme dále zabývat, jelikož společného řešení se zde dosahuje poměrně snadno. Ostatní konflikty, často trvalejšího charakteru, ale nedokáží vyřešit samy zúčastněné osoby. Právě tyto konflikty se dají označit za zdroj rodinněprávního soudního sporu. „*Je-li konflikt řešen*

²⁰⁹ VÝROST, Jozef. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998, s. 305.

²¹⁰ LEIBNIZ-INSTITUT FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN. International Social Survey Programme – Family and changing gender roles. [online]. [cit. 24. dubna 2017]. Dostupné na <<http://www.gesis.org/issp/modules/issp-modules-by-topic/family-and-changing-gender-roles/>>.

²¹¹ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 64.

vzájemným soupeřením, což bývá častým rysem soudního řízení, je citlivost zúčastněných zaměřena především na obhájení vlastního zájmu, vlastní pozice. A navržené řešení konfliktu nebývá všemi zúčastněnými skutečně přijato, protože se jedná o řešení často nařízené a vyhovující jen zájmům jedné ze stran konfliktu.“²¹² Je potřeba si uvědomit, že soud vydává autoritativní rozhodnutí. Takovéto rozhodnutí soudu však (často) nemusí být schopno vyřešit skutečný problém v rodině.

4.2.1 Dohoda rodičů v zájmu dítěte

V případě vztahu rodičů k dítěti zákon na několika místech výslovně zmiňuje a předpokládá společné řešení problému rodiči, resp. jejich dohodu (srov. § 876 odst. 1, § 891 odst. 1 a § 906 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku). Je všeobecně známo, že dohoda, na jejímž obsahu se strany aktivně podílely, bývá respektována více než autoritativní rozhodnutí. Důležitost dohody v právním poměru rodičů k dítěti reflektoval již zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, podle kterého se očekávalo, že se rodiče společného dítěte v případě rozvodu (eventuálně v jiných případech rozhodnutí o péči o dítě) *a priori* dohodnou (srov. § 26 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině). „Už tehdy na počátku šedesátých let se mělo za to, že právě dohoda zajistí dítěti takové uspořádání, které pro něj bude nejlepší, že to totiž jsou především rodiče, kteří nejlépe znají poměry svého dítěte, jeho potřeby, ale také svá vlastní přání, schopnosti a možnosti.“²¹³ Do tohoto ustanovení se zřetelně promítá fakt, že pokud mezi rodiči nastane konflikt hrozící narušením osobnosti dítěte a jeho dalšího vývoje, pak rozhodnutí jakési vyšší autority jen stěží napomůže poměry mezi znesvářenými rodiči naprosto uklidnit či urovnat. Tato snaha musí vzejít od rodičů samotných, resp. z jejich vlastní vůle, z jejich oprostění se od vlastních zájmů a nemísení těchto se zájmy jejich společného dítěte.

Jistou vypovídací hodnotu má také přístup rodičů, kteří ke vzájemné shodě od počátku nesměřují a dohodu bez ohledu na dítě přímo odmítají. V důvodové zprávě k zákonu č. 295/2008 Sb., novele občanského soudního řádu, se praví: „... odmítá-li rodič *a priori* možnost nalezení kompromisu s druhým rodičem ve věcech týkajících se

²¹² Tamtéž.

²¹³ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě. *Právník*, 2015, roč. 154, č. 2, s. 105.

jejich společného dítěte, má takové jednání rovněž určitou vypovídací hodnotu o jeho výchovných předpokladech ve vztahu k dítěti a k zajištění jeho harmonického vývoje.“

Dále je nezbytné zmínit, že pro výkon vzájemných práv a povinností rodičů a dětí občanský zákoník nepřipouští takové dohody, které by odporovaly nejvyššímu zájmu dítěte. Právní úprava by v každém případě měla být nastavena tak, aby bránila potřebě sáhnout v případě vztahu „rodič – dítě“ k soudnímu řešení sporů o výkon práv a povinností.²¹⁴

4.3 Rozpad rodiny

Jak již bylo výše naznačeno, dlouhodobé, eskalující a neřešené konflikty jsou častou příčinou celkové krize rodiny, která je způsobilá vyústit až v její rozpad. Krize rodiny znamená, že partneři nejsou schopni dohodnout se v základních sférách usilování a směřování v rodině, včetně záležitostí nezletilých dětí. V každodenním životě rodina jedná tak, že používá poměrně stálé vzorce chování, aby se vyrovnala se všemi požadavky, jež jsou na ni kladeny. Pokud tyto požadavky výrazně přesáhnou schopnosti a možnosti zvládnutí rodinou, vznikne nerovnováha, která se vykazuje určitými projevy. Jedním z významných projevů je, že rodiče se v tomto období zaměřují spíše na vlastní problémy a jsou méně vnímaví k potřebám svých dětí.²¹⁵ *„Lze směle vyslovit obavu, že zanedbávání postavení dětí v období krize rodinných vztahů je Pandořinou skříňkou a že je nemístným hazardem, pokud se těmto situacím nevěnuje dostatečná pozornost.“²¹⁶*

Krize je tedy obdobím výrazné nerovnováhy vztahů v rodině. Rodina procházející krizí je vnitřně dezorganizovaná, její členové jsou podrobena napjaté atmosféře. Je pouze otázkou času, kdy dojde k nějakému „bodu obratu“, resp. k velkým změnám v rodinné struktuře nebo v jejím fungování. Krize je *„událost vně nebo uvnitř rodiny, která naruší obvyklé způsoby interakcí, a tudíž vyžaduje změnu v rodinném systému.“²¹⁷* Touto změnou v rodinném systému je míněn rozpad rodiny, který je z pohledu psychologie mnohem komplikovanější než z pohledu práva. Nezbytné je vzít na vědomí

²¹⁴RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015, s. 5.

²¹⁵HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 48.

²¹⁶KAPITÁN, Zdeněk. Práva dítěte a vývoj společnosti. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 193.

²¹⁷ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociální fenomén*. Praha: Grada, 2004, s. 73.

následující: „Končí-li rodina rozpadem, končí jím i její rozvrat. Nekončí však, bohužel, rozvrácené vztahy.“²¹⁸

4.3.1 Důsledky rozpadu rodiny na děti

Je prokázáno, že *míra a podoba konfliktu mezi rodiči* hraje pro následné psychické a sociální selhávání dětí zásadní roli. Mezi nejčastější reakce dětí na rozpad rodiny patří hněv, prožitek ztráty, oklamání, studu, znechucení a viny. Tyto reakce se projevují odlišně v závislosti na věku dítěte. Mladší děti mají tendenci projevovat agresi navenek, starší děti se naopak stáhnou do sebe a trpí depresí. Mladší děti se zaměřují na vyřešení a ukončení konfliktu mezi rodiči, starší děti se orientují na regulaci vlastních emocí.²¹⁹ Nežřídkou se setkáváme se situací, kdy se rodiče snaží udržet naprosto rozvrácený vztah jen proto, aby jejich dítě rozpadem rodiny neutrpělo. Nikdy však nebyla potvrzena hypotéza, že s věkem negativní dopad konfliktů na děti klesá, resp. nepříjemné emoční prožívání situace rozpadu rodiny nastává u dítěte vždy, bez ohledu na jeho věk.²²⁰

Při zkoumání významu konfliktu ze strany dítěte byl stanoven předpoklad, že míra zátěže konfliktem rodičů je dána významem, který mu přisuzuje dítě. Dítě zpracovává konflikt mezi rodiči na dvou úrovních. Na první úrovni emočně hodnotí, zda je pro ně konflikt osobně relevantní, negativní a ohrožující. Na druhé úrovni dochází k procesu kognitivního zpracování a kladení si otázek typu *Proč se konflikt mezi rodiči odehrává?, Kdo je za konflikt zodpovědný?, Dokážu konflikt mezi rodiči nějak zvládnout?*²²¹. Z uvedeného vyplývá, že pro každé dítě znamená konflikt mezi rodiči něco jiného. Každé dítě přistupuje ke zpracování konfliktní situace v rodině různě a na případný rozpad rodiny reaguje každé dítě odlišně. Tento závěr jen potvrzuje správnost individuálního přístupu k jednotlivým dětem, ať již ze strany rodičů, anebo ze strany jisté autority.

²¹⁸ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 48.

²¹⁹ PAVLÁT, Josef. Děti v rozvodových sporech: Severoamerická studie (1980 – 2001). *Československá psychologie*, 2005, roč. 49, č. 5, s. 422–431.

²²⁰ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 56.

²²¹ GRZYCH, J. H., FINCHAM, F. D. Marital Conflict and Children's Adjustment: A Cognitive – Contextual Framework. *Psychological Bulletin*, 1990, 108, pp. 267–90.

V každém případě se lze plně ztotožnit se závěrem, že „rozpad rodiny otřese něčím, co děti považují za samozřejmé a co je zdrojem jejich pohody, totiž že rodiče budou stále někde na blízku.“²²² Touto optikou je třeba pohlížet na rozpad rodiny, jež má tendenci vyústit v rozchod či rozvod rodičů společného dítěte.

4.3.2 Rozvod nebo rozchod rodičů

Česká právní úprava dovoluje jako jediný způsob zániku manželství za života manželů zrušení manželství rozvodem. Právní úprava rozvodu je zakotvena v zákoně č. 89/2012 Sb., občanském zákoníku. Soud nemůže manželství rozvést do doby, než jsou upraveny jejich příští poměry k nezletilým dětem, a to buď na základě dohody rodičů (schválené soudem) anebo na základě rozhodnutí soudu (srov. § 755 odst. 3 a § 757 odst. 1 písm. b) občanského zákoníku). Skutečnost, že je tzv. opatrovnické řízení podmínkou pro rozvod manželství, má své opodstatnění. Účelem je chránit dítě před tím, aby se stalo součástí sporů rodičů týkajících se jejich manželského rozkolu. „Praxe však potvrzuje, že ne vždy se v rámci opatrovnického řízení podaří vyhnout řešení střetu mezi rodiči.“²²³

Nechtější-li rodiče žít nadále spolu, je potřeba vyřešit, který z nich bude zajišťovat každodenní péči o dítě, popřípadě jak se budou v péči o dítě střídat. V případě, že se rodiče nezletilého dítěte rozcházejí a nežijí spolu nebo spolu nadále žít nehodlají (lhostejno, zda jsou manželé či nikoli) a na výchově a výživě svého dítěte se nedokážou dohodnout, rozhodne o těchto otázkách soud. Imperativ nejlepšího zájmu dítěte zakotvený v Úmluvě o právech dítěte však dává soudci právo nerespektovat dohodu rodičů, pokud má za to, že je v rozporu s nejlepším zájmem dítěte.²²⁴ Na tomto místě je vhodné zopakovat, že ohledně záležitostí nezletilých dětí je vždy žádoucí se dohodnout. Důvod je jednoduchý, rozvodem rodičovství nekončí. Rozvodem nezaniká právní a často ani citový vztah rodiče a dítěte. Rodiče společného dítěte by měli mít vždy na

²²² HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 54.

²²³ HORÍNOVÁ, Anna. Dítě a rodina. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 251.

²²⁴ Srov. usnesení Ústavního soudu III. ÚS 650/14 ze dne 30. dubna 2014, ve kterém Ústavní soud konstatuje, že zájem dítěte, ve smyslu čl. 3 Úmluvy o právech dítěte, musí být prioritním hlediskem při rozhodování obecných soudů; obdobně k problematice i náleží II. ÚS 363/03 ze dne 20. ledna 2005.

paměti, že jako manželé (partneři) se sice rozcházejí, nikoli však jako rodiče.²²⁵ Důležité tedy je, aby manželé-rodiče i partneři-rodiče důsledně oddělovali manželství (partnerství) od rodičovství. Tento pohled je s to potenciálně snížit pravděpodobnost zatažení dětí do vzájemných sporů rodičů.

Pokud soud rozhoduje o svěřeni dítěte do péče, neměl by postupovat mechanicky, resp. ke každé situaci je nutno přistupovat zcela specificky. Lze se proto plně ztotožnit se závěrem, který v jednom ze svých nálezů uvádí Ústavní soud: „*Z ústavněprávního pohledu není možné nadřazovat modely fungování vztahů mezi oddělenými rodiči a nezletilými dětmi, které mají orgány veřejné moci zažité, nad zájem dítěte, který je definován v čl. 3 Úmluvy o právech dítěte. Tyto modely, jakkoliv jsou v mnoha případech přínosné a použitelné, nemohou postihovat situaci každého jednotlivého nezletilého dítěte.*“²²⁶ V této souvislosti je vhodné uvést i další nález Ústavního soudu, ve kterém respektuje specifickou rodinných vztahů a poměrně výstižně tyto odlišuje od vztahů ostatních, konkrétně od vazeb tvořených v rámci obchodní společnosti. Ústavní soud vyslovil, že v rodinných vztazích je třeba vždy vycházet z čistě individuálního rozměru každého jednotlivého případu. „*Rodinné vztahy jsou totiž primárně založeny na jiných než právních normativních systémech, a proto právo, být má a musí do těchto vztahů vstupovat, musí být interpretováno a aplikováno nikoli mechanicky, formalisticky, ale citlivě, s výlučným ohledem na svůj účel. Rodina není obchodní společnost, právně nelze uchopit a vymezit všechny vazby mezi rodinnými příslušníky na rozdíl od toho, jak je tomu mezi statutárními orgány, ba právě naopak je třeba vždy na základě individuálních okolností hledat řešení, jež v maximální možné míře povede k zákonem předvídanému účelu [...].*“²²⁷

4.3.3 Formy péče o dítě a jejich jednotlivá úskalí

Péče o dítě (pokud jde o péči rodičů samotných) může mít několik forem (srov. § 907 odst. 1 občanského zákoníku). Optimální je *společná péče* rodičů. Výhodou společné péče o dítě je to, že se sociální role a právní postavení rodičů k dítěti po rozvodu nezmění, rodiče budou mít obdobný vztah k dítěti jako před samotným

²²⁵ NOVOTNÁ, Věra. Spory rodičů o děti – stále velký problém. *Právo a rodina*, 2007, č. 10, s. 2.

²²⁶ II. ÚS 363/03 ze dne 20. ledna 2005.

²²⁷ II. ÚS 3765/11 ze dne 13. března 2012.

rozvodem.²²⁸ V praxi pak společná péče vypadá tak, že soud nerozhodne o svěřeni dítěte do péče některého z rodičů a poměry dítěte pro dobu po rozvodu nijak přímo neupraví. Soud pouze schvaluje dohodu rodičů o společné péči, která však musí být v souladu s nejlepším zájmem dítěte. V případě rozhodování soudů se však jedná o nejméně využívanou formu péče o dítě, protože jsou zde kladeny vysoké nároky na domluvu rodičů, resp. jejich komunikace musí být opravdu na dobré úrovni.²²⁹ Společná péče se proto doporučuje zejména u starších dětí, kdy tyto fakticky bydlí mimo domov rodičů, anebo také v případě, kdy rodiče žijí i přes rozvod stále v jednom bytě či domě.²³⁰

Další možností je *střídavá péče*, kdy je dítě po nějakou dobu v péči jednoho a pak druhého rodiče. V této souvislosti je vhodné uvést rozhodnutí Ústavního soudu, kdy posoudil nesouhlas jednoho z rodičů se střídavou výchovou jako nedůvodný. „*Jakkoli střídavá výchova předpokládá ze strany rodičů především toleranci, společnou vůli a schopnost spolu komunikovat a spolupracovat (a zejména nezapojovat dítě do vzájemných problémů), nesmí soud na způsob této výchovy rezignovat už tehdy, kdy jeden z rodičů s tímto způsobem výchovy pro forma nesouhlasí. Je-li pak takový nesouhlas čistě obstrukční, ničím neodůvodněný, resp. postrádá-li ve vztahu k výchově dítěte relevanci, nemůže o něj soud opřít své rozhodnutí.*“²³¹ Je třeba mít stále na paměti, že čím vyšší je míra schopnosti rodiče řádně spolupracovat s druhým rodičem, tím vyšší je pravděpodobnost, že se dítěti bude napříště dařit dobře.²³²

Namísto je však také připomenout, že střídavá péče není vhodná pro každé dítě, nezřídka totiž ovlivňuje fyzické, ale hlavně psychické zdraví dítěte. Dítě se tak snadno může dostat do situace, kdy začne postrádat místo, kde se cítí být doma. Tento zásadní

²²⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo v aplikační praxi: rozvod, děti, výživné*. Praha: C. H. Beck, Edice Právních rozhledů, 2000, s. 28.

²²⁹ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 101.s

²³⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo v aplikační praxi: rozvod, děti, výživné*. Praha: C. H. Beck, Edice Právních rozhledů, 2000, s. 28.

²³¹ III. ÚS 1206/09 ze dne 23. února 2010.

²³² ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 122.

problém má řešení ve formě tzv. „hnízda“, kdy dítě setrvává stále na jednom místě a rodiče se v péči o něj střídají.²³³

Ohledně délky časových úseků, po kterých by se rodiče měli v péči o dítě střídat, právní úprava mlčí. Důležité však je zachování určité kontinuity v zázemí dítěte.²³⁴ V této souvislosti řada odborníků zastává názor, že střídavá péče by neměla znamenat střídání školního kolektivu. Z tohoto názoru vychází i Ústavní soud, když v jednom ze svých nálezů vyjádřil následující: „Školáci jsou již mnohem více fixováni na svůj kolektiv vrstevníků a je škodlivé tento kolektiv střídat v jakémkoli cyklu. Týdenní i půlroční střídání vytrhuje dítě z jeho dětského kolektivu a dělá z něho outsidera, protože s kamarády nesdílí společný osud. Střídání školního kolektivu v praxi může znamenat, že dítě kromě normální rodiny přijde i o normální vztahy v kolektivu, které se formují po celou dobu školní docházky.“²³⁵

Lze si tedy oprávněně klást otázku, ve kterých případech je střídavá péče v nejlepším zájmu dítěte. Názorovou oporu v rámci rozhodování soudu o střídavé péči může poskytnout odborné vyšetření (pedopsychologie, pedopsychiatrie), které je schopno zjistit rodičovské kompetence a citové vazby v rodině. Úloha soudně znaleckého posudku je v rámci péče o nezletilé významná. Závěry znalce soudu pomáhají zorientovat se zejména v emočních vazbách a osobnostních rysech jednotlivých účastníků. Dalším zdrojem informací pro soud je orgán sociálně-právní ochrany dětí, který dítě nejčastěji zastupuje a ze své pozice tak disponuje řadou poznatků o rodině.²³⁶ V souvislosti s orgánem sociálně-právní ochrany dětí je vhodné upozornit na značnou nejednotnost postupů, a to i v rámci jednoho pracoviště. Analýzy²³⁷ provedené v posledních letech ukázaly, že pojmy jako „zájem dítěte“,

²³³ Srov. ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě. *Právník*, 2015, roč. 154, č. 2, s. 97–124.

²³⁴ HORÍNOVÁ, Anna. Dítě a rodina. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 253.

²³⁵ II. ÚS 1835/12 ze dne 5. září 2012.

²³⁶ HORÍNOVÁ, Anna. Dítě a rodina. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 254–255.

²³⁷ Srov. Analýza legislativy, řízení a financování systému péče o ohrožené děti, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí v. v. i., 2010; Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní

„řádná výchova“ atd. jsou ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí posuzovány s vysokou mírou subjektivity. Namísto hodnoty a potřeby citových vazeb dítěte k rodičům je mnohdy kladen důraz na materiální podmínky, v nichž dítě vyrůstá.²³⁸ Existence materiálního zázemí je často zdůrazňována i ze strany rodiče, jenž usiluje o svěření dítěte do své péče. Toto pojetí však může narážet na ustálenou, již dříve citovanou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, který ve vztahu rodičů a dětí klade na první místo existenci rodinného pouta.²³⁹ „*Je-li tedy prokázána existence rodinného vztahu, měl by stát v zásadě jednat tak, aby umožnil rozvoj tohoto vztahu, a měl by přijmout vhodná opatření k navázání styku mezi dotyčným rodičem a dítětem.*“²⁴⁰ Tohoto přístupu by se měly držet všechny orgány a organizace, které se rodinou v daném čase zabývají a případně se vyhnout upřednostnění materiálního zázemí před silným citovým poutem dítěte ve vztahu k jednomu z rodičů. V praxi často odehrávanou hrozbou bývá různorodost přístupů, v důsledku které pak psycholog otce, psycholog matky, sociální pracovníce či advokát mohou dávat rozdílná doporučení, která jsou schopna už tak rozvrácené rodinné vztahy ještě více narušit.²⁴¹

V případech, kdy se rodiče dítěte nedohodnou na společné nebo střídavé péči, resp. když není dítě svěřeno do společné nebo střídavé péče, zkoumá soud podmínky pro *svěření dítěte do péče jednoho z rodičů*. Toto uspořádání je nejjednodušší z hlediska soudu (soudce) a také hojně využívané. Především děti útlejšího věku jsou tradičně svěřovány do výhradní péče matek. Pro srovnání lze uvést dostupné statistické údaje za rok 2003, kdy bylo matce svěřeno dítě celkem v 21 369 případech, otci v 1 474 případech a o střídavé péči soud rozhodl v 305 případech.²⁴² V posledních letech lze sledovat nárůst případů, kdy je dítě svěřeno do výhradní péče otce, stále však můžeme hovořit spíše o výjimkách.²⁴³

ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí v. v. i., 2009.

²³⁸ MACELA, Miloslav. Standardy kvality v oblasti ochrany práv dětí nově i pro orgány veřejné správy. *Právo a rodina*, 2013, č. 10, s. 20.

²³⁹ Srov. Rozhodnutí ve věci Ignaccolo-Zenide proti Rumunsku ze dne 25. ledna 2000. Stížnost č. 31679/96 a Rozhodnutí ve věci Gnahoré proti Francii ze dne 19. září 2000. Stížnost č. 40031/98.

²⁴⁰ Rozhodnutí ve věci Voleský proti České republice ze dne 29. června 2004. Stížnost č. 63627/00.

²⁴¹ RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 155.

²⁴² MPSV. Národní zpráva o rodině, 2004, s. 64. [online]. [cit. 27. dubna 2017]. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.

²⁴³ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 94.

Je možno si položit otázku, kdo by měl ve výchově dítěte pokračovat, resp. kterému z rodičů by dítě mělo být svěřeno do osobní péče. „Dojde-li k rozvodu rodičů, pak ve výchově a péči o děti by měl pokračovat zejména ten rodič, jehož soubor pozitivních vlastností je úplnější, výraznější a pohotověji se projevující, stručně řečeno ten, kdo má lepší, zralejší osobnost.“²⁴⁴ Obecné soudy se tak nacházejí v obtížné pozici, když pro dítě vybírají to nejvhodnější výchovné prostředí. Kritéria pro svěření dítěte do osobní péče stanoví zákon (srov. § 907 odst. 2 občanského zákoníku) jen velmi obecně. Soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte, a přitom bere ohled na:

- a) osobnost dítěte, zejména na jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů,
- b) citovou orientaci a zázemí dítěte,
- c) výchovné schopnosti každého z rodičů,
- d) stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít,
- e) citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám,
- f) na fakt, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu,
- g) to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje,
- h) právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi,
- i) právo druhého rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti,
- j) schopnost rodiče dohodnout se na výchově s druhým rodičem.

Uvedená zákonná pravidla musí soud zohlednit v každé konkrétní věci. Zároveň přihlédne k názoru a přání rodičů, a zejména k názoru dítěte.²⁴⁵ Především soud postupuje tak, aby rozhodnutí bylo ve shodě s nejlepším zájmem dítěte, resp. v souladu

²⁴⁴BAKALÁŘ, Eduard, NOVÁK, Daniel a kol.: *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Praha: Lidové noviny, 1996, s. 53.

²⁴⁵Srov. Kapitola 2.3.1 této práce, resp. *Participační práva dítěte ve vztahu k soudu*.

s jeho blahem.²⁴⁶ Na tomto místě je vhodné připomenout interpretaci nejlepšího zájmu dítěte podanou Výborem OSN pro práva dítěte: „*Koncept nejlepšího zájmu dítěte je flexibilní a adaptabilní. Měl by být přizpůsoben a definován individuálně s ohledem na specifickou situaci, v níž se dítě či děti, jichž se věc týká, nachází, přičemž pozornost by měla být věnována jejich osobním poměrům, situaci a potřebám. V rámci individuálních rozhodnutí musí být nejlepší zájem dítěte hodnocen a stanoven ve světle specifických okolností konkrétního dítěte.*“²⁴⁷ Jak bylo naznačeno výše, každé dítě je jiné, a to musí být náležitě zohledněno, stejně jako právo dítěte na péči obou rodičů, resp. na pravidelný osobní kontakt s nimi.²⁴⁸ Orgány státu tak musí vycházet z článku 18 Úmluvy o právech dítěte, který jim ukládá respektovat zásadu, že prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte nesou jeho rodiče. V takovém duchu je pak možné, aby soudy rozhodly o péči o dítě autoritativně. „*Opačný postup je totiž v rozporu se základním právem druhého rodiče na spravedlivý proces dle čl.36 Listiny a současně zásahem nejen do jeho základního práva vychovávat a pečovat o své dítě dle čl. 32 odst. 4 Listiny, ale i do základního práva dítěte na rodičovskou výchovu a péči dle téhož článku Listiny.*“²⁴⁹

Jedním z nejzávažnějších negativních dopadů rozvodů je omezování styku dítěte s rodičem, kterému nebylo soudem svěřeno dítě do péče. Osobnostně zralý rodič má totiž schopnost uznat i důležitost druhého rodiče v životě společného dítěte a nebude jej omezovat ve styku s dítětem.²⁵⁰ Předně je vhodné uvést, co se v této souvislosti rozumí pod pojmem „styk“. Definici nabízí Úmluva o styku s dětmi, která ve svém článku 2 definuje styk jako „*pobyt dítěte, které po omezenou dobu zůstane nebo se setká s nějakou osobou, se kterou obvykle nežije; jakákoliv forma komunikace mezi dítětem a touto osobou; poskytnutí informace této osobě o dítěti nebo dítěti o této osobě*“.²⁵¹

²⁴⁶ Srov. Kapitola 2.2 této práce, resp. *Nejlepší zájem a blaho dítěte*.

²⁴⁷ I. ÚS 1506/13 ze dne 30. května 2014.

²⁴⁸ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinné právo*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 199.

²⁴⁹ III. ÚS 1206/09 ze dne 23. února 2010.

²⁵⁰ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 95.

²⁵¹ Úmluva o styku s dětmi (sdělení MZV č. 91/2005 Sb. m. s.). [online]. Dostupné na <https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/deti/Umluva_o_styku_s_detmi.pdf>.

Jakkoli je osobní styk s dítětem výsostným právem rodiče, nelze toto právo vykonávat v rozporu s postojem dítěte. Navíc, rozhodne-li ve věci styku soud a určí jeho podmínky, nelze toto rozhodnutí vůči dítěti jakkoli vynucovat, resp. „*soudem stanovené limity jsou právě jen limity, nic víc: soud nemůže přinutit dítě, aby – je-li na místo styku dovedeno nebo dovezeno – s rodičem komunikovalo, a to ani za předpokladu, že je komunikace schopné.*“²⁵² Není málo rodičů, kteří mají možnost se s dítětem stýkat, ale rozhodnutí soudu vymezující určité období si vynucují beze zbytku i proti přání dítěte. Nerespektují, že dítě si například přeje setkat se s rodičem až po tréninku, třeba jen o hodinu později. Přání dítěte v těchto případech rodič bere jako maření výkonu soudního rozhodnutí, podává trestní oznámení na druhého rodiče, čímž zapříčiní nepřátelskou atmosféru mezi rodiči a dítětem.²⁵³

Mezi další úskalí řadíme případ, kdy do práv rodiče, jemuž bylo dítě svěřeno do péče pravomocným rozhodnutím soudu, zasahuje druhý rodič, který právní význam tohoto rozhodnutí nerespektuje ve smyslu, že neustále zasahuje do situace, kdy se o dítě stará někdo třetí. Na tomto místě je možné připomenout, že zákon nestanoví povinnost rodiče poskytovat veškerou péči dítěti osobně, ale tak, jak si to běžně život vyžaduje. Rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do péče, má právo tuto péči přiměřeně zajistit (např. u prarodičů, blízké osoby, chůvy apod.) a k tomu nepotřebuje souhlas druhého rodiče.²⁵⁴ Pouze v podstatných záležitostech (např. dlouhodobý pobyt v cizině) by bylo možné souhlas vyžadovat.²⁵⁵

V praxi rovněž není neobvyklá situace rodičů, kteří nemají dítě ve výchově a nemohou se domoci práva svoje dítě vychovávat, pravidelně a často se s ním stýkat, zkrátka jsou v roli permanentního prosebníka.²⁵⁶ „*Časté jsou i situace, kdy styk rodiče a dítěte je určen rozhodnutím soudu, které není respektováno a je mařeno neustálými výmluvami rodiče, který má dítě ve výchově, zejména na nemoc dítěte v podobě nevolnosti dítěte, střevních potíží či zvýšené teploty. Později k tomu rodič přidává jako*

²⁵²ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 123.

²⁵³NOVOTNÁ, Věra. Spory rodičů o děti – stále velký problém. *Právo a rodina*, 2007, č. 10, s. 3.

²⁵⁴ V této souvislosti je vhodné nezaměňovat přiměřené zajištění péče s případy, kdy fakticky a nepřetržitě pečuje o dítě třetí osoba.

²⁵⁵RADVANOVÁ, Senta. Výkon rodičovských práv. *Právo a rodina*, 2001, č. 4, s. 3.

²⁵⁶NOVOTNÁ, Věra. Spory rodičů o děti – stále velký problém. *Právo a rodina*, 2007, č. 10, s. 2.

*důvod nechut' dítěte jít s druhým rodičem, strach z něho či odpor k němu. [...] Výsledkem jsou naprosto zpretrhané vztahy mezi dítětem a rodiči a mezi těmi nejbližšími rodinnými příslušníky a příbuznými, přičemž dítě si tak vytváří mylný obraz o tom, jak by měla rodina fungovat.*²⁵⁷

Výše zmíněná úskalí styku jen potvrzují, že v řadě případů ovlivňuje styk rodiče s dítětem skrytý motiv nevráživosti a nevyřešeného původního vztahu mezi rodiči navzájem. Dítě se tak dostává do psychicky náročných situací, kdy plní roli prostředníka komunikace mezi rodiči anebo je využíváno jako *štít ve vzájemném boji*. Dopad podobných situací na dítě spočívá ve zvýšených úzkostných projevech, včetně psychosomatických reakcí či poruch chování. „*Scény při předávání pak nejsou v řadě případů výsledkem manipulace, jen je to výraz strachu, nejistoty a vnitřního zmatku dítěte.*“²⁵⁸ Existují však případy, kdy k manipulaci dítěte ze strany rodičů skutečně dochází.

4.3.4 Nebezpečí manipulace dětí ze strany rodičů

Pro „úspěšné“ překonání období rozpadu rodiny je nutné zapomenout na investice do vztahu a smířit se se ztrátou. „*Tato ztráta je vždy oboustranná, nemusí však být symetrická. Jeden z páru může ztratit mnohonásobně více než druhý. Okolo tohoto faktu se pak často odehrávají rafinované manipulace a fantazie o pomstě.*“²⁵⁹ Je vhodné položit si otázku, do jaké míry jsou manipulace či fantazie o pomstě mezi rodiči (partnery) způsobilé ovlivnit vývoj společného dítěte. Riziko „rodičovské manipulace“ tkví především v tom, že sociálně patologické jevy se na chování dětí projeví až v pozdější době, zejména při jejich vlastním partnerském životě.²⁶⁰ A tak si rodiče často ani neuvědomují, jak dalece svým dětem ubližují. Nebezpečí rodičovské manipulace tkví především v názorové manipulaci s dítětem, kdy se s rozvojem komunikačních technologií rozšiřuje její rafinovanost. Další nebezpečí lze spatřovat v relativně časté disproporci majetkové situace rodičů v době rozpadu jejich vztahu, což může následně

²⁵⁷ Tamtéž, s. 3.

²⁵⁸ MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In: BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 33.

²⁵⁹ KLIMEŠ, Jeroným. *Partneři a rozchody*. Praha: Portál, 2010, s. 11.

²⁶⁰ KAPITÁN, Zdeněk. Práva dítěte a vývoj společnosti. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 193.

vyústit v „kupování“ si názoru dítěte na jeho budoucí soužití v rodině. Tyto projevy jsou způsobilé narušit hodnověrnost komunikace dítěte s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. *„Za situace, kdy je dítě často nástrojem řešení partnerského konfliktu, se rodiče často zaštiťují zmanipulovaným přáním dítěte stran jeho preferencí výchovného prostředí (ať už je tato manipulace úmyslná či nikoliv). Reálně pak přestává být sociálně-právní ochrana dětí sociálně-právní ochranou dětí a začíná být sociálně-právní ochranou dospělých, poněvadž systém nemá institucionální ani odborné kapacity na to, aby dokázal čelit utilitárním atakům dospělých.“*²⁶¹

V souvislosti s rodičovskou manipulací je vhodné podrobněji rozebrat již dříve citovaný nálezn Ústavního soudu.²⁶² Ve skutkové podstatě souzeného případu se (mimo jiné) poměrně zřetelně projevila situace, kdy rodiče zastírají své vlastní zájmy nejlepším zájmem dítěte. Skutkově se jednalo o způsobilost zasáhnout do zájmu dítěte při rozhodování o střídavé výchově. Matka dítěte nesouhlasila s tímto výchovným modelem a konstatovala, že tento její nesouhlas nesměřuje proti osobě otce (stěžovatele), ale sleduje výhradně zájmy nezletilé, která by střídavou výchovu psychicky nezvládla a byl by tím narušen její další vývoj. Ústavní soud konstatoval, že v řízení před obecnými soudy bylo jednoznačně prokázáno, že pro dítě by bylo svěřením do střídavé výchovy obou rodičů optimální a následně dodal: *„Jestliže soudy opřely svá rozhodnutí o tvrzení, resp. nesouhlas matky a tento nesouhlas byl ve skutečnosti jedinou překážkou pro výrok o střídavé výchově nezletilé (jako znalcem deklarované optimální variantě, zcela vyhovující zájmu dítěte), pak jej musí i bez návrhu podrobit zkoumání a učinit předmětem dokazování. Nesouhlas matky se střídavou péčí může být relevantní pouze tehdy, je-li vybudován na důvodech, jež jsou způsobilé intenzivním způsobem negativně zasahovat do zájmu dítěte. Soud nemusí takové dokazování provádět, je-li nesouhlas rodiče založen jen na zjevně iracionálním nebo nepřezkoumatelném důvodu.“* Tento nálezn si zaslouží náležitou pozornost především z důvodu, že Ústavní soud si dobře uvědomuje, že vážnoucí komunikace mezi rodiči, dokonce vyúsťující v „boj o dítě“, je jen věcí rodičů, ale rodiče to popírají a vtahují do „hry“ zájem dítěte. Vlastní

²⁶¹ Tamtéž, s. 216.

²⁶² III. ÚS 1206/09 ze dne 23. února 2010.

zájem rodičů by nikdy neměl být na újmu dítěti v tom smyslu, že zamezí kontaktu dítěte s oběma jeho rodiči.

„Nelze než konstatovat, že neustále protahované spory, ať díky jednomu, nebo druhému rodiči, kteří soudní řízení prodlužují například soustavnými stížnostmi a požadavky na změnu znalců, soudů, či opatrovníků, odvoláními, měněním místa pobytu a v důsledku toho měněním místní příslušnosti soudů, nebo díky dlouhým lhůtám pro nařízení jednání apod., jsou velmi škodlivé pro dítě. Vždyť dítě, které nemá častý kontakt s druhým rodičem, na něj zapomíná, vzájemně se odcizují, a tak čas hraje proti rodiči, který má rodičovskou zodpovědnost, jejímž obsahem je svoje dítě vychovávat. Čas ale především hraje proti dítěti, které má právo na výchovu a péči obou rodičů.“²⁶³

V zájmu dítěte je nezbytné hledat ta nejlepší možná řešení a přitom využít veškeré možnosti, které jsou schopny vést k rozhodnutí o takovém uspořádání poměrů dítěte, jež nejlépe zajistí jeho životní pohodu.²⁶⁴ Při napomáhání hledání těchto řešení je vhodné, aby osoby, které se odborně na řešení podílí, znaly nejen právo, ale je u nich zapotřebí i určitá míra empatie a znalost psychologie je také velkou výhodou.²⁶⁵ V tomto ohledu se přímo nabízí využít rodinné mediace.

Na samotný závěr této kapitoly lze citovat pohled Pavla Varvařovského, který v souvislosti se spory rodičů o dítě vystihuje to podstatné: *„Je skličující řešit spory, ve kterých si lidé, kteří se snad kdysi museli mít alespoň trochu rádi, vytvoří ze svých dětí ring, ve kterém si vyřizují svoje privátní účty, a jedině, na čem jsou ochotni se shodnout, je většinou jen to, že se soudy vlečou, soudci rozhodují špatně (tj. nikoli přesně tak, jak by si každá ze stran přála) a stát jako celek nechrání jejich rodičovská práva (na výživné, na styk s dětmi, na cokoli). Že si zaměňují příčinu a následek, tedy že jsou to především oni sami, kteří nejsou schopni rozumné a korektní dohody, a že soudkyně a soudci budou jenom rádi, budou-li žádáni o rozhodnutí až v krajních případech, však slyšet nechtějí.“²⁶⁶*

²⁶³ NOVOTNÁ, Věra. Spory rodičů o děti – stále velký problém. *Právo a rodina*, 2007, č. 10, s. 3.

²⁶⁴ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě. *Právník*, 2015, roč. 154, č. 2, s. 122.

²⁶⁵ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 63.

²⁶⁶ VARVAŘOVSKÝ, Pavel. Posouzení zájmu dítěte z ústavněprávního hlediska. *Právní fórum*, 2010, č. 4, s. 194.

5 Význam rodinné mediace

Jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, rodiče dětí mohou mezi sebou vést různé boje a dítě žijící s oběma rodiči je vždy vystaveno nějaké míře konfliktu mezi nimi. Zároveň však bylo konstatováno, že emočně vypjatá situace nastává v okamžiku, kdy společné soužití rodiny dále není možné a rodina se pod vlivem vleklých konfliktů rozpadá.²⁶⁷ Vyrovnání se s touto situací je dlouhodobou záležitostí, často doprovázenou pocitem křivdy a zrady.²⁶⁸

V souvislosti s rozpadem vztahu rodičů, ve kterém figurují nezletilé děti, nelze opomenout hrozbu, že rodiče pod vlivem zmíněné křivdy či zrady začnou používat společné děti jako nástroj své osobní pomsty anebo se nedokáží dohodnout z důvodu zhoršené komunikace. Právě komunikaci je možno považovat za *citlivý barometr rodinného fungování*. Rodiče dětí se především liší v tom, jakým způsobem na konfliktní situace reagují, jak o nich dokáží komunikovat, zda a jak účinně je řeší a konečně jaký význam jim připisují.²⁶⁹ V každém případě nelze přehlížet skutečnost, že konflikty rodičů, za které nezletilé děti nemohou, a přesto je citelně prožívají, ohrožují zdravý vývoj jejich osobnosti.²⁷⁰ Řada výzkumů zabývajících se povahou a dopady sporů v rodině poukazuje na jeden významný fakt, resp. že trvající konflikt může podkopat rodičovské schopnosti a přivodit tak značné nesnáze dětem.²⁷¹ V zájmu dítěte je tedy zapotřebí využít všechny možnosti, které budou schopny napravovat zhoršenou komunikaci mezi rodiči nezletilých dětí, a to především z důvodu, aby nezletilé děti nefigurovaly jako „oběti“ rodičovského konfliktu.

Rodiče nezletilých dětí, kteří nejsou schopni mezi sebou jakkoli komunikovat, mají možnost vydat se cestou autoritativního rozhodnutí soudu, tedy nejčastěji podáním civilní žaloby. V této souvislosti je zapotřebí si uvědomit, že se nabízí i cesta zcela

²⁶⁷ V této souvislosti je vhodné mít na paměti, že rodina se může rozpadnout i vlivem jednorázového zásahu, ať zevnitř nebo zvenjšku, který vztah mezi jejími jednotlivými členy nevratně zničí.

²⁶⁸ Srov. GJURIČOVÁ, Šárka, KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada).

²⁶⁹ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 105.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 88.

²⁷¹ RADVANOVÁ, Senta. Význam rodinné mediace. *Právo a rodina*, 2001, č. 6, s. 11.

odlišná – smírnější a vhodnější, a sice možnost využít k řešení sporu rodinnou mediaci.²⁷²

Nabízí se otázka, proč by mělo být v tomto případě využití rodinné mediace vhodnější. Odpovědí může být již dříve ozřejmená skutečnost, že rodinné konflikty nemají právní základ, a proto mediace, která není prostředkem právní ochrany člověka (ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod) může velmi významně pomoci při jejich řešení, a to především z důvodu, že „léčí“ i jiné skutečnosti než jen právní uspořádání. Všichni, kdo mají v praxi co do činění s řešením rodinněprávních kauz, se mohou jistě ztotožnit se závěrem, že úspěšné vyřešení kolizí v rodině v zájmu všech, a zejména pak nezletilých dětí, je více otázkou psychologie nežli práva.²⁷³ Zkušenosti ukazují, že specializované soudy nejsou vždy schopny proti sobě stojící rodiče usmířit a dovést k dohodě, kterou by dokázali dobrovolně dodržovat a která by byla zejména prospěšná dítěti. Jinak tomu může být při využití mimosoudních prostředků. Psychologický základ mediace a to, na čem se nakonec rodiče shodnou, je mnohem účinnější a šetrnější k lidské psychice, než vymáhání práva pomocí státního donucení.²⁷⁴ K podpoře tohoto argumentu lze citovat vyjádření Radvanové: *„Získané poznatky svědčí o tom, že rodinná mediace se hodí k urovnávání citlivých emocionálních problémů obklopujících rodinné záležitosti lépe, než právní mechanismy.“* Zároveň autorka doplňuje, že mediační systémy mají směřovat k tomu, aby byly chráněny nejlepší zájmy a blaho dětí, a dodává: *„... touto dobrovolnou a smírnou cestou by mělo být především omezeno škodlivé působení důsledků rodinného rozvratu a naopak podpořeny pokračující vztahy mezi členy rodiny.“*²⁷⁵

Provedené výzkumy jednoznačně svědčí ve prospěch užití mediace na konfliktní situace mezi rodiči nezletilých dětí. Přestože se kritéria měření úspěšnosti mediace liší, lze vyvodit závěr o její úspěšnosti ve 40–80 % případů.²⁷⁶ Mezi deklarované výhody

²⁷² WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 99.

²⁷³ Tamtéž, s. 108 a 119.

²⁷⁴ RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Praha: C.H. Beck, 1999, s. 115.

²⁷⁵ RADVANOVÁ, Senta. Význam rodinné mediace. *Právo a rodina*, 2001, č. 6, s. 10–11.

²⁷⁶ Srov. EMERY, R. E., WYER, M. M. Divorce mediation. *American Psychologist*, 1987, 42, pp. 472–480.; KAPITÁN, Zdeněk. Práva dítěte a vývoj společnosti. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte*:

mediace řadíme především *redukování konfliktů, zajištění kontinuity osobních vztahů mezi rodiči a dětmi a redukování doby pro urovnání konfliktů*.²⁷⁷ Výzkumy dále uvádějí, že úspěšná mediace může mít i sekundární terapeutické efekty, jež se projevují v dlouhodobém zlepšení rodinných vztahů, takže se spíše nabízí možnost zamezit jejich zpřetrhání.²⁷⁸ Mediace dále umožňuje vyhnout se soudnímu sporu, čímž ponechává zúčastněným osobám pocit kontroly nad procesem a podobou konečného výsledku, se kterým se tak dokáží mnohem lépe ztotožnit.²⁷⁹ Ostatně o tom, že je společné řešení to nejlepší možné, bylo pojednáno již v předchozí kapitole.²⁸⁰ V rámci deklarovaných výhod mediace je však zapotřebí mít neustále na paměti, že ani sebelepší idea, pokud není veřejnosti dostatečně tlumočena, jí pochopena a přijímána, se nemusí v praxi prosadit.²⁸¹ A proto je velmi důležité, aby zejména nestátní neziskové organizace informovaly veřejnost o možnostech, které rodinná mediace nabízí.

V rámci této kapitoly je klíčové položit si následující otázky:

- a) Do jaké míry může mediace přispět k naplnění práva na ochranu rodinného života?
- b) Dochází při mediaci k naplnění principu autonomie svobodné vůle členů rodiny při řešení jejich konfliktů a krizí?
- c) Napomáhá mediace k ochraně práv a zájmů nezletilých dětí?²⁸²

5.1 Pojem mediace

Nabízí se několik způsobů vymezení pojmu mediace. Některé zdůrazňují, že podstatou procesu mediace je vyjednávání, jiné kladou důraz na roli mediátora, další zase na zdroje řešení konfliktů. Nejobecnější definice pojmu mediace však zní

implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice. Brno: Česko-britská, 2011, s. 203.

²⁷⁷KUBICOVÁ, J., JUSANOVÁ, E., PATERA, L. *Rodinná mediace je prevencí i řešením rodinných a rozvodových sporů*, 2006. [online]. [cit. 25. května 2017]. Dostupné na <<http://resenisporu.cz/publik/uk2006.htm>>.

²⁷⁸Srov. HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 113.

²⁷⁹KAPITÁN, Zdeněk. Práva dítěte a vývoj společnosti. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 203.

²⁸⁰Srov. Kapitola 4.2.1 této práce, resp. *Společné řešení jako nejlepší řešení konfliktu*.

²⁸¹FRYŠTENSKÁ, Marcela. Co přináší nový zákon o mediaci? *Právo a rodina*, 2012, č. 9, s. 5.

²⁸²HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 10.

jednoznačně: „*Mediace je řešení konfliktu komunikací.*“²⁸³ A co je důležité, na tuto komunikaci je v mediačním řízení dostatek času. Problém tak může být řešen v čase a ke sblížení stanovisek rodičů nezletilých dětí dochází postupně, což otevírá cestu ke spolupráci a hledání smírného řešení. Tento časový prostor pro nalézání řešení konfliktu rozhodně nemůžeme očekávat v případě soudního řízení.²⁸⁴

Pokud se zaměříme na samotný význam slova *mediace*, vycházíme z latinského pojmu *mediare*, jež znamená zprostředkovat a od něho odvozeného podstatného jména *mediation*, čili zprostředkování. *Medietas* zase znamená střed, *mediocris* prostředí a *mediocritas* se dá přeložit jako střední cesta.²⁸⁵ Podle tohoto významu se dá na *mediaci* pohlížet jako na proces, jímž se snažíme obrazně řečeno „vyjít vstříc na půl cesty“ a tak dosáhnout dohody mezi stranami.²⁸⁶ Dle psychologického slovníku je *mediace* definována jako vyjednávání, resp. odborná pomoc v konfliktní situaci zaměřená na nalezení oboustranně přijatelného kompromisu.²⁸⁷

I přes zjevnou rozmanitost definic se odborná veřejnost zásadně shodla na základních charakteristikách *mediace*, kterými jsou *forma intervence*, *mediátor* a zásada *neovlivňování výsledků mediace*.²⁸⁸

V souvislosti s definováním *mediace* je dále zapotřebí si uvědomit tři důležité skutečnosti. Za prvé, *mediace* představuje již dříve naznačenou cestu ke spolupráci, a jak je známo, spolupracující lidé dokáží vidět problém oboustranně, v důsledku čehož je oboustranné i hledání jeho řešení. Souhlasná stanoviska pak podporují možnost dohody. Za druhé, ve všech případech, kde lze dosáhnout dohody, je možné využít *mediaci* a zamezit tak situaci, aby konflikt přerostl zúčastněné osoby.²⁸⁹ Rozsah využití *mediace* je tedy v případě rodinněprávních konfliktů široký, což ostatně vyplývá i ze zásad rodinné

²⁸³ HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011, s. 50.

²⁸⁴ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 64.

²⁸⁵ Latinsko-český slovník. [online]. [cit. 3. června 2017]. Dostupné na <http://www.soapraha.cz/documents/praha/20111214085939-Latinsko-cesky_slovník.pdf>.

²⁸⁶ WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze *mediace* konfliktu v rodinněprávních vztazích. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 100.

²⁸⁷ Srov. HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015.

²⁸⁸ WALL, J. A., STARK, J. B., STANDIFER, R. L. Mediation: A Current Review and Theory Development. *The Journal of Conflict Resolution*, 2001, Vo. 45, No. 3, pp. 370–391.

²⁸⁹ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 64–66.

mediace zakotvených v Doporučení Rady Evropy o rodinné mediaci.²⁹⁰ A konečně třetí skutečností je dodržování základních principů mediace, mezi které řadíme *dobrovolnost, důvěrnost, změnu soupeření na spolupráci, orientaci na budoucnost, pochopení odlišností, princip hledání nových možností, nestrannost a neutralita, svoboda rozhodování a převzetí odpovědnosti.*²⁹¹ Ve vztahu k dítěti je pak základní princip mediace postaven na zjištění, že většina rozvádějících (rozcházejících) se partnerů má vůli zůstat kompetentními rodiči.²⁹² Výhodiskem veškerých úvah mediátorů je tedy především zájem dítěte, kde je kladen důraz na jeho psychický vývoj a potřeby.²⁹³

V literatuře se setkáváme s určitou terminologickou nejednotností, protože uvádí pojmy „rodinná mediace“ a „rozvodová mediace“. Rodinná mediace řeší konflikty vznikající ve vzájemném soužití členů rodiny, resp. rodičů, dětí a třeba i prarodičů. Ve vztahu rodičů k dětem podporuje co možná nejlepší zachování vztahů manželů (partnerů) pro jejich další rodičovské působení. *„Pojem rodinná mediace také lépe vyhoví skutečnosti, že se mediace může zabývat všemi oblastmi, které souvisí s rozpadem vztahu rodičů a dalšího fungování (např. možnosti kontaktů prarodičů s vnuky, vztahy se širším příbuzenstvím, vztahy s novými partnery rodičů).“*²⁹⁴ Rozvodová mediace je pojem významově užší, profiluje se jako největší aplikační oblast mediace rodinné.²⁹⁵ Namísto širšího okruhu rodiny se omezuje pouze na rozvádějící se manžele. V této souvislosti je vhodné uvést nově se vyskytující pojem „partnerská mediace“ – ta se zabývá vztahy mezi rozcházejícími se partnery a je tak postavena na roveň mediace rozvodové.²⁹⁶ Zaměříme-li se na praktické užívání zmíněných označení, řeší rozvodová mediace převážně otázky související s úpravou výchovy nezletilých dětí a styku rodiče s nezletilým dítětem v době po rozvodu. Ve

²⁹⁰ Doporučení Rady Evropy č. R (98)1 o rodinné mediaci. [online]. [cit. 14. května 2017]. Dostupné na <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/13148/smernice.pdf>>.

²⁹¹ HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011, s. 53–59.

²⁹² Ostatně požadavek, aby rodiče důsledně oddělovali manželství (partnerství) od rodičovství, byl nastíněn již v kapitole 4.3.2 *Rozvod nebo rozchod rodičů*.

²⁹³ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 116.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 108.

²⁹⁵ SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologické aspekty rodinné mediace. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 91.

²⁹⁶ Srov. FRINTA, Ondřej. Povinná rodinná mediace? In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 162.

prospěch užití rozvodové mediace hovoří celá řada výzkumů, jež srovnávaly dopady tzv. mediovaných rozvodů s rozvody, u nichž proběhlo pouze soudní řízení, a poukázaly tak na jednoznačný přínos pro rodiče i děti v případě užití mediace. „V soudním rozvodovém řízení se nebere v potaz prožívání stresu a nejistoty, řeší se pouze právně relevantní záležitosti. Po rozvodu bez mediace se lidé často cítí bezradní a nespokojení, protože se během osobně náročné životní situace spoléhali na právníky a rezignovali na svou aktivitu. Naproti tomu rodiče, kteří prošli rozvodovou mediací, uvádějí vysoká procenta spokojenosti, jsou vyrovnanější a mohou být dítěti znovu plně emočně k dispozici.“²⁹⁷ Cíl rozvodové mediace zní jednoznačně, a to předcházet negativním jevům, jež rodinné krize doprovázejí. Ve vztahu k dítěti to především znamená zamezit jeho psychickým problémům plynoucím z bojů o svěření dítěte do péče jednoho z rodičů.²⁹⁸ Mediátor by proto měl odmítnout schválit takový rodičovský návrh, který by dítě jakkoliv poškozoval.

5.1.1 Právní zakotvení rodinné mediace

Hodnota, která je mediaci připisována, vyplývá z jejího zakotvení v různých dokumentech mezinárodního významu. Můžeme tak vysledovat, že moderní demokratická společnost na základě poznatků z oboru psychologie a rodinné terapie požadovala zavedení metod mediace.²⁹⁹ Podnět pro užití mediace k řešení rodinných konfliktů vzešel z třetí Evropské konference o rodinném právu, která se konala v roce 1995 ve španělském Cádizu. „Ukázalo se totiž, že v této oblasti byly potřebné poznatky i společenská situace plně zralé k tomu, aby v poměrně krátké době bylo dosaženo dobrého výsledku.“³⁰⁰ Dne 25. ledna 1996 tak byla ve Štrasburku přijata Evropská úmluva o výkonu práv dětí, jejíž článek 13 zní: „S cílem předcházet sporům, řešit spory nebo předcházet soudním řízením týkajícím se dětí, smluvní strany budou podporovat zprostředkování a další způsoby řešení sporů a jejich využití za účelem dosažení

²⁹⁷SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologické aspekty rodinné mediace. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 93.

²⁹⁸WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 108.

²⁹⁹RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Praha: C.H. Beck, 1999, s. 115.

³⁰⁰RADVANOVÁ, Senta. Význam rodinné mediace. *Právo a rodina*, 2001, č. 6, s. 10.

dohody, v případech, kde je to namístě a které smluvní strany vymezí.“³⁰¹ Citované ustanovení jednoznačně odráží přesvědčení smluvních stran o pozitivním významu užití mediace na konflikty odehrávající se uvnitř rodiny. Poměrně výstižnou reflexi k tomuto ustanovení předložil Frinta ve stati *Povinná rodinná mediace?*, když vypočítává funkce, které může mediace v případě konfliktu uvnitř rodiny plnit. Uvádí následující body:

- a) *„Včasné užití mediace je schopno předcházet vzniku sporu uvnitř rodiny, resp. může zabránit tomu, aby vzniklý konflikt přerostl v emocionálně silně zatěžující a vleklý konflikt.*
- b) *U sporu již probíhajícího může napomoci nalezení rychlého, oboustranně akceptovaného smírného řešení, které tudíž bude do budoucna stranami respektováno.*
- c) *Včasné řešení sporu pomocí mediace může předejít tomu, že bude muset být vyvoláno soudní řízení týkající se nezletilého dítěte (tj. zejm. úpravy jeho výchovy, styku s tím či oním rodičem atd.).“³⁰²*

Z výše uvedeného vyplývá důležitost vyřešení konfliktu v raném stádiu jeho vzniku a dále skutečnost, že mediace je schopna takové řešení v případě záležitostí týkajících se nezletilého dítěte poskytnout. Přesto, že proběhne soudní řízení, jeho předmětem již nebude meritorní řešení konfliktu, ale pouze schválení dohody uzavřené jako výsledek proběhnuší mediace.³⁰³

Nepochybně nejdůležitějším výstupem Evropské konference o rodinném právu bylo přijetí Doporučení Rady Evropy o mediaci v rodině.³⁰⁴ To bylo schváleno Výborem ministrů dne 21. ledna 1998 jako Doporučení č. R (98)1. Doporučení je rozděleno do osmi částí uvedených pod nadpisem „Zásady rodinné mediace“. První část pojednává o použití mediace v rodinných věcech.³⁰⁵ Na organizaci rodinné mediace se zaměřuje část druhá a hned pod písm. a) uvádí klíčové ustanovení, resp. že mediace

³⁰¹ Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení MZV č. 54/2001 Sb, m. s.).

³⁰² FRINTA, Ondřej. *Povinná rodinná mediace?* In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 163.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ Doporučení Rady Evropy č. R (98)1 o rodinné mediaci. [online]. [cit. 18. května 2017]. Dostupné na <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/13148/smernice.pdf>>.

³⁰⁵ Dle Doporučení by měla být mediace v rodinných věcech používána ve všech sporech mezi členy téže rodiny, tvořené buď pokrevním příbuzenstvím, nebo vzniklé uzavřením sňatku mezi osobami, jež žijí nebo žily v rodinných vztazích podle předpisů národního práva.

nemá být v zásadě povinná. „Skutečnost, že osoby, mezi nimiž vyvstal spor či konflikt, se mohou svobodně rozhodnout, zda možnosti tohoto způsobu řešení sporu mezi nimi využijí či nikoli, staví mediaci do ostrého protikladu vůči soudnímu řízení, v němž si soud může spolupráci účastníků vynutit donucovacími opatřeními, jako je ukládání pořádkových pokut, předvedení atd.“³⁰⁶ Poněkud instruktivním dojmem působí část třetí nazvaná „Proces mediace“, která stanoví základní zásady zprostředkování, a to především ve vztahu k osobě mediátora.³⁰⁷ V této souvislosti je vhodné výslovně připomenout, že mediátor by měl postupovat zvláště ve prospěch dětí a chránit jejich zájmy. Měl by se soustředit na to, aby v rodičích posílil zájem o potřeby dětí, a měl by jim připomenout jejich odpovědnost za spokojený život dítěte. Čtvrtá část Doporučení klade důraz na to, aby státy usnadnily proces schvalování dohod o mediaci prostřednictvím soudu nebo jiných příslušných orgánů. Pátá část pojednává o soustavě vztahů mezi mediací a řízením před soudním nebo jiným oprávněným orgánem. Šestá část je stěžejní, neboť vybízí státy k podpoře rozvoje rodinné mediace. Doporučení tak od států požaduje obeznámení veřejnosti *s touto metodou řešení sporů smírným způsobem*. Poslední dvě části Doporučení pojednávají o možnosti uplatnění zásad mediace i u dalších prostředků řešení sporů a o využívání mediace v případech obsahujících mezinárodní prvek.

Na hodnotový význam Doporučení upozornila již na počátku tohoto milénia Radvanová: „Jde o obsáhlý a neobyčejný dokument, který by měl být u nás nejen podrobně studován, ale měli by se s ním postupně seznamovat nejen právníci, zabývající se rodinnými poměry, ale i všichni další, kteří tak či onak do rodinných poměrů zasahují, ať už represivně či nějakou konkrétní pomocí.“³⁰⁸ Od napsání těchto slov uplynulo již šestnáct let a je nutné poznamenat, že mediace za tu dobu vskutku progresivně pronikla do naší společnosti.

Významným počinem bylo přijetí zákona č. 202/2012 Sb., o mediaci, čímž byl dovršen závazek České republiky implementovat do svého vnitrostátního právního řádu

³⁰⁶FRINTA, Ondřej. Povinná rodinná mediace? In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sente Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 166.

³⁰⁷ Podrobněji se zásadám činnosti mediátora věnuje kapitola 5.2.1 této práce, resp. *Základní zásady a principy činnosti mediátora*.

³⁰⁸RADVANOVÁ, Senta. Význam rodinné mediace. *Právo a rodina*, 2001, č. 6, s. 10.

směrnici Evropského parlamentu a Rady 2008/52/ES o některých aspektech mediace v občanských a obchodních věcech. „Přijetí zákona však není mezníkem, který by přinášel do českého právního prostředí novou metodu, české veřejnosti zcela neznámou. Právní rámec pro poskytování mediace v civilních věcech až do tohoto roku v našem právním řádu chyběl.“³⁰⁹

V době absence zákona o mediaci samozřejmě nic nebránilo tomu, aby mediační služba byla poskytována těm, kdo tuto metodu smírného řešení sporu chtěli využít. Zásadní rozdíl mezi situací před a po přijetí zákona o mediaci však spočívá v tom, že se zahájením mediace podle zákona o mediaci je spojen účinek stavění běhu promlčecí doby a prekluzivních lhůt, zatímco s mediací mimo rámec zákona o mediaci tyto účinky spojeny nejsou. „Zákonodárce se tak snažil zabránit případné obavě sporných stran z toho, že během mediačního řízení uplynou lhůty.“³¹⁰

Dle důvodové zprávy Vládního návrhu na vydání zákona o mediaci je hlavní příčinou jeho přijetí především snaha umožnit všem osobám alternativní řešení jejich konfliktů metodou rychlého a kultivovaného mimosoudního řešení. Mezi další důvody přijetí zákona patří zejména odbřemenění soudů, možnost vyhnout se soudním sporům a řešit konflikt bez dlouhých čekacích lhůt, bez zbytečných finančních nákladů a bez zdoluhavé psychické zátěže stran. V neposlední řadě měl navrhovatel na zřeteli zájem dítěte, kdy v rodinných věcech je vždy významná schopnost komunikace rodičů, k jejímuž zlepšení může institut mediace výrazně přispět.³¹¹ Legální definici rodinné mediace poskytuje zákon o mediaci ve svém ustanovení § 2 písm. b) jako mediaci, která se zaměřuje na řešení konfliktů vyplývajících z rodinných vztahů. „Záměrem zákonodárce však nebylo upravit veškerou činnost související s poskytováním mediačních služeb, ale pouze stanovit pravidla pro výkon činnosti zapsanými mediátory.“³¹²

³⁰⁹FRYŠTENSKÁ, Marcela. Co přináší nový zákon o mediaci? *Právo a rodina*, 2012, č. 9, s. 1.

³¹⁰Tamtéž, s. 5.

³¹¹Srov. Vládní návrh na vydání zákona o mediaci a o změně některých zákonů. Důvodová zpráva – I. Obecná část.

³¹²RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 152.

5.2 Mediátor

Aktivní účast mediátora na řešení konfliktu je podstatnou charakteristikou mediace jako takové. Definici osoby mediátora nalezneme jak v odborné literatuře, tak v právních předpisech. Tak například Směrnice Evropského parlamentu a Rady ze dne 21. května 2008 o některých aspektech mediace v občanských a obchodních věcech definuje mediátora ve svém článku 3 písm. b) jako třetí osobu, která je požádána o účinné, nestranné a kvalifikované vedení mediace, bez ohledu na její označení nebo povolání v dotyčném členském státě a bez ohledu na způsob, jakým byla tato třetí osoba jmenována nebo požádána o vedení mediace.³¹³ Zákon o mediaci ve svém §2 písm. c) označuje za mediátora fyzickou osobu, která je zapsána v seznamu mediátorů. Osoba mediátora je tak v zákoně o mediaci pojata stručněji, než je tomu v evropském právu. Nicméně se nabízí celá řada míst v odborné literatuře, kde je pojem mediátora definován vyčerpávajícím způsobem. Nejčastěji bychom se dočetli, že mediátor je odborník na efektivní vyjednávání či odborník na dosahování dohod. Jako jeho nejdůležitější funkci můžeme uvést zprostředkovávání komunikace mezi jednotlivými účastníky (klienty) mediace. Mediátor však v žádném případě nevybírá, dokonce ani nehodnotí možná řešení. Jinak řečeno, do věcné stránky konfliktu sám nezasahuje.³¹⁴ Tato jeho pozice ostatně vychází, jak již bylo uvedeno výše, z latinského slova *mediare* neboli zprostředkovat.

5.2.1 Základní zásady a principy činnosti mediátora

Spíše než vymezení samotného pojmu mediátor je pro praxi stěžejní stanovit zásady a principy jeho činnosti. Mezi základní zásady řadíme: *respektování samostatnosti stran, nestrannost mediátora, povinnost sdělit stranám vše, co by představovalo střet jeho a jejich zájmů, způsobilost mediátora* (aby měl vlastnosti nezbytné pro úspěšné vedení mediačního procesu – zkušenosti, odborné zázemí a vzdělání), *důvěryhodnost a potřeba vést proces kvalitně* (tedy spravedlivě, pečlivě a

³¹³Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/52/ES ze dne 21. května 2008 o některých aspektech mediace v občanských a obchodních věcech. [online]. [cit. 16. května 2017]. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2008.136.01.0003.01.CES>.

³¹⁴HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 116.

způsobem slučitelným s principem samostatnosti stran).³¹⁵ Mediátor vykonává svou činnost v souladu se zásadou mlčenlivosti (srov. § 9 zákona o mediaci), a tak veškerá sdělení učiněná v průběhu mediačního jednání nesmí být v jakémkoli následném řízení použita jako důkazní prostředky a nesmí se stát ani předmětem jakéhokoli dokazování.³¹⁶ „Cílem je vytvořit během mediace prostředí důvěry, kdy se strany nebojí otevřeně komunikovat o svých zájmech a potřebách bez rizika a strachu, že informace jim sdělené budou v budoucnu použity proti nim protistranou či jakoukoliv třetí osobou, například v soudním řízení.“³¹⁷ Navození atmosféry důvěry je stěžejní předpoklad pro úspěšný výkon funkce mediátora. Vedle zásady mlčenlivosti k tomu napomáhají základní principy, které musí mediátor dodržovat, a to jsou konkrétně respekt, úcta a autonomie vůle. Mediátor jejich prostřednictvím usiluje, aby strany skutečně otevřeně projevíly, co doopravdy potřebují, a aby mohly společně hledat řešení.³¹⁸

Je vhodné si uvědomit, že před nabytím účinnosti zákona o mediaci mohl poskytovat mediační služby v civilních věcech každý, kdo měl živnostenské oprávnění, přičemž na tyto osoby nebyl kladen žádný požadavek ohledně vzdělání či profesních předpokladů. Zákon o mediaci však garantuje, že osoba zapsaná v seznamu mediátorů má určité znalosti a dovednosti potřebné k tomu, aby byla způsobilá vést mediační jednání. Do seznamu zapíše ministerstvo spravedlnosti na žádost fyzickou osobu, která je svéprávná, bezúhonná, získala vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu a složila zkoušku mediátora. V oblasti rodinné mediace je dále potřeba vykonat zkoušku z rodinné mediace, která je určitou nástavbou. Prováděcí vyhláška k zákonu o mediaci (vyhláška č. 277/2012 Sb., o zkouškách a odměně mediátora) specifikuje oblasti, ve kterých musí budoucí zapsaný mediátor prokázat své znalosti. Edukační znalosti mediátorů tak mají zajistit, aby poskytovali účinnou pomoc v oblasti konfliktních situací. Mnohdy se jedná o osoby, jež se dokonale vyznají v úskalích

³¹⁵WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 101.

³¹⁶HORÁČEK, Tomáš. Mediace v soukromoprávních věcech jako předmět samostatné právní úpravy. *Právní fórum*, 2010, č. 3, s. 125.

³¹⁷WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 101.

³¹⁸RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 153.

komunikace a jsou předurčeny k tomu, aby konflikty „urovnávaly“. Z výše uvedeného lze mít za to, že náhled na mediaci se změnil a díky stanovenému legislativnímu rámci se mediace stala uznávanou formou alternativního řešení konfliktu. V souvislosti s výběrem osoby mediátora je vhodné doplnit, že je na vůli stran, komu svěří důvěru, aby vyřešil jejich spor.³¹⁹ „*Jakákoliv jiná varianta by byla v rozporu s podstatou mediace, kde důvěra v mediátora je nezbytný předpokladem pro úspěch celého procesu.*“³²⁰

Osobnost mediátora je pro celý proces mediace klíčová, zvláště pokud se jedná o mediaci rodinnou či rozvodovou, kde jsou řešeny často nepříjemné a emočně vypjaté konflikty. Lze se proto plně ztotožnit s názorem Radvanové, která k osobě mediátora uvádí: „*Mediátorem se člověk buď narodí, nebo se jím stává na základě dlouhodobé praxe, kdy každý další případ mu přináší nové poznatky o hlubinách lidské duše. [...] Mediátor může pomoci stranám nastavit zrcadlo a objevit to, co je pro ně v životě důležité, a rozpoznat mantinely, ve kterých jsou schopny v zájmu svých dětí fungovat.*“³²¹

5.3 Přístupy k mediaci

V rodinné mediaci lze uplatnit celou škálu přístupů a modelů, jejichž konkrétní podoba se vždy odvíjí od osoby mediátora a jeho zkušeností, typu řešeného problému a samozřejmě, od charakteristiky klientů. Ve vztahu k dítěti lze rozlišit dva nejpoužívanější přístupy, tzv. facilitativní a terapeutický. Facilitativní (nebo též racionální) přístup je založen na tom, že mediátor pouze strukturuje a monitoruje proces komunikace mezi klienty. Sám však žádné řešení nenavrhuje.³²² Role mediátora se tak omezuje na kladení otázek, identifikaci zájmů jednotlivých stran, eventuálně pomoc při hledání možností řešení.³²³ Cílem činnosti mediátora je zprostředkovat porozumění mezi klienty, protože na začátku hledání možných řešení konfliktu zpravidla neexistuje

³¹⁹ Pouze v případě soudem nařízeného setkání s mediátorem, kdy účastníci nejsou schopni a ochotni se na mediátorovi shodnout, vybere mediátora soud.

³²⁰ FRYŠTENSKÁ, Marcela. Co přináší nový zákon o mediaci? *Právo a rodina*, 2012, č. 9, s. 2.

³²¹ RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 153 a 156.

³²² SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologické aspekty rodinné mediace. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 90.

³²³ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 122.

atmosféra spolupráce. Mediátor však nedává žádná doporučení, nevyjadřuje vlastní názor, pokud jde o výsledek sporu, a nepředvídá rozhodování soudu.³²⁴ V rámci tohoto přístupu je role mediátora pouze asistující a členové rodiny by měli být schopni sami předložit, posoudit a vybrat přijatelné řešení konfliktu. Mediátor odpovídá za proces mediace a klienti za výsledné řešení, čímž je respektován princip jejich sebeurčení.³²⁵ Vychází se z pevného přesvědčení, že rodiče jsou nejlepšími znalci své rodiny a především dětí, což je opravňuje k činění rozhodnutí.

Facilitativní přístup zpravidla upřednostňují mediátoři-právníci. Naopak osobám se vzděláním v oblasti psychologie či sociální práce je bližší přístup terapeutický, který namísto sebeurčení klientů klade důraz na funkčnost rodiny. S klesající úrovní funkčnosti rodiny, kde jednotliví klienti mají slabou kontrolu emocí a své problémy neumějí účinně řešit, je úloha mediátora direktivnější a sebeurčení klientů není tak výrazné.³²⁶ Terapeutický přístup se tak uplatňuje především u vysoce konfliktních rodin, kdy stoupá rozsah možného ohrožení dětí ze strany vlastních rodičů. Mediátor v těchto případech považuje za svou morální povinnost hájit zájmy dítěte.³²⁷

5.3.1 Sedmibodový rámec rodinné mediace

U rozvodové mediace se používá tzv. sedmibodový rámec rodinné mediace, který byl vyvinut v rámci terapeutického přístupu. Jedná se o sociální konstrukt sdílený všemi účastníky mediace, který pomáhá uchopit problém rodiny tak, aby byl „mediovatelný“. Pomocí tohoto rámce dochází k minimalizaci rizika vyostření konfliktu během mediace a zároveň ke zvýšení šance na spolupráci a dohodu klientů. Jedná se o následující body:

- a) Rodičovství je sdílená odpovědnost obou rodičů. Z množství přímé péče se nedají vyvozovat vlastnické nároky na děti.
- b) Rodiče mají společný zájem – děti. Od důrazu na to, co chtějí rodiče, se pozornost rodičů přesouvá k potřebám dětí.

³²⁴ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Facilitativní mediace: řešení konfliktu prostřednictvím mediátora*. Praha: Portál, 2012, s. 42–45.

³²⁵HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 122.

³²⁶SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologické aspekty rodinné mediace. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 90.

³²⁷HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 126.

- c) Děti nejsou zatahovány do rodičovského konfliktu, jsou respektovány přirozené generační hranice. Zásadní rozhodnutí ohledně rodiny dělají rodiče.
- d) Jeden rodič neposuzuje výchovný styl druhého rodiče a nezasahuje do něj, zájmy dítěte však musí respektovat oba.
- e) Oba rodiče staví zájmy dítěte před své vlastní.
- f) Rodičovská a partnerská role jsou jasně odděleny.
- g) Myšlenky a pocity s negativním obsahem spojené s manželstvím se nechávají vyprchat a nejsou oživovány. Narušovaly by průběh mediace i následné vztahy.³²⁸

Mohlo by se zdát, že při důsledném dodržování všech výše uvedených bodů, je šance na úspěšné vedení a ukončení mediace velmi vysoká. Nicméně je podstatné si uvědomit, že dodržování těchto bodů může být pro citově zraněné partnery velmi obtížné. Proto je klíčové klást důraz na již dříve nesčetněkrát zmíněnou skutečnost, totiž že rodičovská a partnerská role musí být ve vnímání klientů důsledně oddělena. *„Jinak hrozí riziko, že partnerský konflikt zahltí rodičovskou roli a děti na to doplatí nedostatkem pozornosti nebo i péče rodičů. Při oddělení obou rolí jsou partneři schopni domlouvat se na záležitostech kolem dětí.“*³²⁹ Ve vztahu k dítěti je přijetí sedmibodového rámce rodinné mediace ze strany rodičů velice důležité, neboť jeho prostřednictvím dochází k naplnění nejlepšího zájmu dítěte. Každý z uvedených bodů se primárně orientuje na dítě. Na rodiče zase klade díl jejich odpovědnosti za blaho jejich dítěte tak, aby se mu napříště co nejlépe dařilo. Záleží tak na přístupu mediátora v každém jednotlivém případě, aby rodiče pro přijetí tohoto rámce získal a mediaci vedl s ohledem na jeho dodržování. *„Mediátor by měl postupovat zvláště ve prospěch dětí a chránit jejich zájmy, měl by se soustředit na to, aby v rodičích posílil zájem o potřeby dětí a měl by jim připomenout jejich odpovědnost za spokojený život jejich dětí a za jejich výchovu.“*³³⁰

³²⁸SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologické aspekty rodinné mediace. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 91.

³²⁹Tamtéž.

³³⁰WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 107.

5.3.2 *Názor dítěte v mediačním procesu*

S odkazem na druhou kapitolu této práce, pojednávající o participačních právech dítěte, je třeba uvést, že názor dítěte je důležité promítnout i do mediačního procesu. Vychází se tak z obecně známé skutečnosti, že pokud neznáme názor dětí, rodině i státu chybí důležité informace potřebné k co nejlepšímu rozhodnutí. „*Pokud se děti účastní rodinné mediace, přijmou postupně zodpovědnost za její průběh. Jak se zvyšuje jejich účast, tím se zvyšuje pravděpodobnost, že výsledek mediace budou považovat také za svůj úspěch a budou s ním spokojeny.*“³³¹ Proto je na osvětleném postoji každého zkušeného mediátora spolupracovat s dětským specialistou (pokud jím není on sám) a tímto získat pro dítě bezpečný prostor k vyjádření jeho vlastních názorů a pocitů. Tento postup zároveň zajistí zpětnou vazbu rodičům, která je důležitá pro jejich rozhodnutí o dalším osudu dítěte.³³² Při vedení rozhovoru s dítětem by měl mediátor brát v úvahu, že dítě je vystaveno stresu, který v rodině panuje v důsledku konfliktu rodičů. Průvodním jevem tohoto stresu bývají časté změny názorů a představ, které jsou ovlivněny tím, co dítě během sporu rodičů vnímá a jak danou situaci samo vyhodnotí. Důležitou roli při zjišťování názoru dítěte tak hraje trpělivost mediátora. Nezbytné je také brát ohled na věk a vyspělost každého jednotlivého dítěte.³³³ Psychologové se v podstatě sjednotili na pravidle, dle kterého mediátorovi obecně není doporučováno, aby dítěti kladl přímou otázku, se kterým z rodičů by po rozvodu rodičů raději žilo.³³⁴ Ohledně účasti dítěte v mediačním procesu nezbyvá než doplnit, že se jedná o určitou snahu promítnout sebeurčení dítěte do výchovného uspořádání.

5.4 **Proces mediace**

Mediace je zahájena uzavřením smlouvy o provedení mediace. Smlouva musí obsahovat alespoň označení stran konfliktu, jméno, popřípadě jména, příjmení a adresu místa podnikání mediátora, vymezení konfliktu, který je předmětem mediace, výši odměny mediátora, dobu, po kterou má mediace probíhat nebo ujednání o tom, že

³³¹ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 151.

³³² RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 155.

³³³ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 15

³³⁴ BAKALÁŘ, Eduard, NOVÁK, Daniel. Vyslechnutí dítěte před soudem. *Právo a rodina*, 2003, č. 3, s. 6.

mediace má probíhat po dobu neurčitou (srov. § 4 zákona o mediaci). Dříve než dojde k uzavření takovéto smlouvy, musí mediátor strany konfliktu poučit o účelu mediace, účincích smlouvy o provedení mediace a mediační dohody, o odměně mediátora a samozřejmě o možnosti mediaci kdykoliv ukončit. Výslovné poučení směřuje k tomu, že zahájením mediace není dotčeno právo stran konfliktu domáhat se ochrany svých práv a oprávněných zájmů soudní cestou (srov. § 3 odst. 4 zákona o mediaci). Pokud je uzavřena smlouva o provedení mediace, nic nebrání tomu, aby strany nastínily problém a vylíčily všechny skutečnosti, které by mohly mít rozhodující význam pro nalezení řešení. V záležitostech týkajících se rodiny je obvyklé, že strany jsou ve věci vlastního konfliktu „slepé“, resp. nevidí zcela čistě a jasně možná řešení, a to především z důvodu, že jsou na celém problému zainteresovány osobně. V případě konfliktu odehrávajícího se mezi rodiči nezletilých dětí je odosobnění se od celé situace často velmi problematické. A právě ono odosobnění se od vlastního problému dovolí mediátorovi nahlédnout do jádra problému a vidět celé spektrum možných řešení. V této situaci je úloha mediátora, který podle osobní charakteristiky jednotlivých účastníků (rodičů) vybere vhodný přístup k mediaci a použije tu nejlepší možnou techniku, nesporně důležitá. *„Mediátor oddělením emocí a vnitřního nazírání sporných stran od sporných bodů může napomoci stranám konfliktu lépe porozumět celé skutečnosti tak, že samy navrhnou vhodné řešení.“*³³⁵ V souladu s tím, co bylo uvedeno výše, je vhodné zopakovat, že mediátor v žádném případě nerozhoduje o konkrétní podobě řešení konfliktu.

Cílem mediačního řízení je uzavření písemné mediační dohody, která upravuje práva a povinnosti mezi stranami konfliktu (srov. § 2 písm. f) zákona o mediaci). Zákon stanoví, že za obsah mediační dohody jsou odpovědné pouze strany konfliktu (srov. § 3 odst. 3 zákona o mediaci). Toto ustanovení dává účastníkům mediace pocit, že výsledné řešení mají pouze ve svých rukou. Plnění z dosažené dohody je tak psychicky snazší. V případě, že mediační dohodu uzavírají rodiče nezletilého dítěte, jejichž manželský (partnerský) vztah se rozpadl, měla by tato dohoda být uzavřena v souladu s právem dítěte na osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho nejlepším zájmem (srov. článek 9 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte). Výsledná mediační dohoda se

³³⁵FRYŠTENSKÁ, Marcela. Co přináší nový zákon o mediaci? *Právo a rodina*, 2012, č. 9, s. 4.

výrazně orientuje na budoucnost, resp. na uspořádání poměrů, zlepšení vztahů, popřípadě získání dovedností k řešení dalších problémů.³³⁶

5.5 Soudní řízení vs. mediace

Co se ochrany nezletilých dětí týče, nelze podcenit důležitost ingerence soudu do rodinněprávních vztahů. Přesto všechno se můžeme domnívat, že je často lepší, když se státní moc vměšuje do rodinného života minimálně, a jen tam, kde je to opravdu nezbytně nutné. Specifika rodinněprávních vztahů obecně a možných konfliktů v rodině byla podrobně rozebrána v předchozích kapitolách. Právě odlišnost těchto vztahů od „běžných“ občanskoprávních vztahů je důvodem k hledání odpovědi na otázku, proč by mělo alternativní řešení rodinných konfliktů zaujímat důležité místo v dnešní společnosti.³³⁷ Primárně je však nutné, aby se dnešní společnost vymanila z určitých stereotypů a mýtů, jež mají spojeny s konflikty a jejich řešeními. Většina lidí se totiž stále ještě domnívá, že jedinou možností ukončení sporu je soudní rozhodnutí a jiné možnosti buď nevidí, anebo *a priori* odmítají.³³⁸ V této souvislosti bychom mohli citovat názor na skutečnost, jak moderní člověk pohlíží na řešení konfliktních situací: „*Má pocit, že jejich řešení by mělo být dynamické, úspěšné, tvrdé, rozhodné, spravedlivé, tzv. po právu. Toto pojetí konfliktu ovšem znemožňuje jeho řešení, jež přijmou obě strany.*“³³⁹ Fakt, že je soudní řízení ze strany společnosti vnímáno jako jediné možné východisko ukončení jejich sporu, zcela jistě nepodporuje ochotu dospět ke vzájemné dohodě.

Podle ustanovení § 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu má každý právo domáhat se u soudu ochrany práva, které bylo ohroženo nebo porušeno. Je potřeba si uvědomit, že občanský soudní řád upravuje institut, o kterém by se dalo říct, že se mediaci blíží. Konkrétně se jedná o ustanovení § 67 až § 69 upravující smírčí řízení, jehož výsledkem je tzv. prétorický smír. Podle ustanovení § 99 má zase soud možnost dovést strany ke smíru i po zahájení řízení. Je tedy nezpochybnitelné, že soud

³³⁶ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 113.

³³⁷ Tamtéž, s. 62 a 91.

³³⁸ ZHRADNÍKOVÁ, Radka. *Mediace a soudní proces*. *Soudce*, 2007, roč. 9, č. 2, s. 20.

³³⁹ WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích*. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 120.

usiluje o smír mezi účastníky. V praxi však k tomuto řešení dochází jen málokdy. „Důvodem může být nedostatečné právní vědomí, tj. institut není využíván, protože o jeho existenci občané nevědí, nedůvěra ve schopnost soudce vést smířčí jednání, když převážně jeho agendu tvoří sporné věci, a v neposlední řadě není odstraněna časová náročnost sporu.“³⁴⁰ Tím, že jedna ze stran podala žalobu, vstoupila do konfliktní fáze sporu. Nadto jsou strany často zastoupeny advokáty připravenými na boj. Z tohoto důvodu je na soudní řízení často pohlíženo z hlediska „vítěz – poražený“, a strany tak mají tendenci jít spíše do sporu než dospět ke vzájemné dohodě a uzavřít smír. Mediaci může být naopak ze strany společnosti vnímána jako „nepopsaný list“, jelikož doposud není spojena s tolika předsudky, jako je tomu u soudního řízení. S mediací nemusí být nutně spojována asociace sporu, vítězství, porážky, odvety, ale naopak komunikace, dohoda, řešení, klid a především čas. Právě dostatek času a neformálnost mediace poskytuje možnost řešit záležitosti týkající se dětí mnohem detailněji než před soudem. „[...] proto je možné se bavit například i o tom, jak konkrétně se budou rodiče informovat o záležitostech týkajících se jejich dětí, jak budou řešit náhradní termíny pro styk, jak budou postupovat v případě nemoci dítěte, ale i jak budou řešit vánoční dárky, dovolenou s dětmi v zahraničí aj.“³⁴¹

Lze se domnívat, že není v moci soudce, aby v případě znesvářených a proti sobě stojících rodičů společného dítěte působil jakkoli terapeuticky. Ostatně to nelze na soudu ani požadovat, jelikož soud je zde od toho, aby nalézal právo. Mediátor je zase vybaven mnoha prostředky k tomu, aby vedl strany ke spolupráci. „Aktuálním úkolem dneška je naučit vnímat společnost a zejména orgány, které rozhodují o dětech, že přizvat mediátora není až ta poslední možnost, když všechny ostatní způsoby selhaly, ale naopak, že mediátor by měl být prvním odborníkem, na kterého se rodiče obrátí v případě, že sami nejsou schopni adekvátně komunikovat.“³⁴²

5.4.1 „Povinná“ rodinná mediaci

Praxe se v minulosti často potýkala s otázkou, zda by měl soudce v případech „vhodných pro mediaci“ nabídnout stranám mediaci povinně (koncept povinného

³⁴⁰ FRYŠTENSKÁ, Marcela. Co přináší nový zákon o mediaci? *Právo a rodina*, 2012, č. 9, s. 3.

³⁴¹ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediaci v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 102.

³⁴² RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 153.

nabídkového řešení), či nabídnout jen první informační sezení s mediátorem (koncept získání informací), kde by strany získaly vstupní informaci o mediaci a teprve poté by se samy dobrovolně rozhodly, zda se jí účastní.³⁴³ V ustanovení § 100 odst. 2 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, je dána obecná možnost soudci, je-li to účelné a vhodné, nařídit účastníkům civilního řízení první setkání se zapsaným mediátorem v rozsahu tří hodin a přerušit tak soudní řízení. Ustanovení § 474 odst. 1 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, pak upravuje povinnost soudu vést rodiče, za účelem ochrany zájmu dítěte, k nalezení smírného řešení. Nadto je v citovaném ustanovení zakotveno, že soud může rodičům uložit na dobu nejvýše tři měsíců účast, a to buď na mimosoudním smírčím nebo mediačním jednání, anebo na rodinné terapii. Vychází se tak z osvědčené, známé a v této práci již dříve podrobněji rozebrané skutečnosti, totiž že historicky a společensky nejosvědčenějším prostředkem prevence sporů, a tím i jejich minimalizace, je dohoda.³⁴⁴ „K mnoha úporným sporům by nikdy nedošlo, kdyby soudy uměly vhodně i pomocí mediace dovést rodiče k vyhovující dohodě.“³⁴⁵ Tato „soudem nařízená mediace“ je pokrokem v tom smyslu, že se rodiče o rodinné mediaci mohou dozvědět přímo od rodinného mediátora, na osobním setkání s ním.³⁴⁶

V této souvislosti je vhodné si uvědomit základní definiční znak mediace, a to dobrovolnost. „Teoretická linie v některých případech kritizuje, že právo počítá s mediací jako s autoritativně nařízeným prostředkem práce se zúčastněnými osobami.“³⁴⁷ Setkáme se tak s názory, že uložení mediace jako povinnosti zjevně koliduje s požadavky na to, aby mediace mohla být úspěšná, a že hodnota dosažené dohody je devalvována tím, že je vynucena státní mocí.³⁴⁸ V případě, že by byla zakotvena povinnost absolvovat mediační řízení ještě před podáním žaloby, nelze pochybovat o tom, že by tato úprava mohla kolidovat s ústavním právem na spravedlivý

³⁴³ DOLEŽALOVÁ, Martina. Právní aspekty mediace. *Právo a rodina*, 2006, č. 11, s. 9.

³⁴⁴ Srov. Kapitola 4.2 této práce, resp. *Dohoda jako prim soukromého práva*.

³⁴⁵ RADVANOVA, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 5.

³⁴⁶ HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 89.

³⁴⁷ KAPITÁN, Zdeněk. Práva dítěte a vývoj společnosti. In: JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011, s. 203.

³⁴⁸ Srov. FRINTA, Ondřej. Povinná rodinná mediace? In: WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocta Sentē Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009, s. 166.

proces, konkrétně s právem na soudní ochranu.³⁴⁹ V této souvislosti však lze mít na paměti, že v případě, kdy je dítě ohroženo rodičovským konfliktem, zde existuje jistý společenský zájem na smírném řešení sporů a zároveň schopnost mediace být v těchto sporech efektivní. Mediační systémy mají své opodstatnění zejména v případech, kdy mají být chráněny nejlepší zájmy a blaho dětí.³⁵⁰

³⁴⁹WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích. In: HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013, s. 104.

³⁵⁰HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 117.

Závěr

Někdejší ředitelka Výkonného výboru UNICEF, Carol Bellamyová pronesla vše vystihující větu k tématu práv dětí, znějící: „*Století, na jehož začátku neměly děti žádná skutečná práva, nyní končí a děti mají nejmocnější právní nástroj, který nejen uznává, ale i chrání lidská práva.*“ V této práci bylo poukázáno na recentní všestrannou snahu po posílení rovnoprávnosti mezi dítětem a ostatními osobami kolem něj, počínaje rodiči a konče decizivními orgány. Ve vztahu k právům dítěte byla zohledněna skutečnost, že pokud neznáme názor dětí, rodině i státu chybí důležité informace potřebné k co nejlepšímu rozhodnutí ve prospěch dítěte. Ve vztahu k právům a povinnostem rodičů byl naopak zohledněn fakt, že odpovědnost znamená především aktivní prosazování a uplatňování jak svých vlastních práv, tak práv osob druhých, zejména slabých a těch, kteří se za svá práva brát nemohou či nedovedou. V tomto smyslu byl učiněn následující závěr: *přestože dítě vyžaduje ochranu, má se k němu přistupovat jako k subjektu svého rozvoje, resp. takovým způsobem, aby mělo právo chovat se aktivně, činorodě, ve shodě s uznanými právy.*

Při plném respektování práv dítěte, jejich autonomie a participace nelze přehlížet v současné době všudypřítomnou hrozbu konfliktů mezi rodiči společného dítěte. Tato práce měla dále poukázat na skutečnost, že děti zmíněné konflikty mezi svými rodiči těžce nesou, a že dítě by v žádném případě nemělo trpět za situace, které nevyvolalo a za které nemůže. V tomto smyslu se můžeme plně ztotožnit s tvrzením Zuklínové, která v článku *Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě* uvedla následující: *především rodiče musí mít na zřeteli dobro svého dítěte, a potlačit své, nejednou zbytnělé ego.* A proto by především rodiče, i přes to, že se jejich vzájemný vztah rozpadl, měli mít k dispozici úspěšný mechanismus, který je s to zachovat a podporovat jejich kontakt s dítětem a současně tak naplnit jeho právo na rodičovskou výchovu ze strany obou rodičů. Nelze rezignovat na obrovský potenciál nabízející se v podobě rodinné mediace, která je způsobilá podpořit vzájemnou komunikaci mezi znesvářenými rodiči do té míry, aby mohli být svým dětem plně emočně k dispozici i nadále.

Jak blaho, tak nejdůležitější zájmy dítěte nelze chápat odděleně od blaha nebo zájmů celé společnosti. Proto bylo konstatováno, že aktuálním úkolem dneška je naučit

společnost, rodiče a zejména orgány, které rozhodují o dětech, že mediační systémy mají své opodstatnění, a to zejména v případech, kdy mají být chráněny nejlepší zájmy a blaho dětí.

Na samotný závěr je třeba připomenout známé latinské rčení: *nihil humanum mihi alienum est*, tedy *nic, co se týká člověka, mi není cizí*. Toto rčení nabývá v rámci této práce hodnotového významu s drobnou obměnou znějící následovně: *nic, co se týká dítěte, mi není cizí*. Každé dítě si zaslouží, aby se k němu přistupovalo jako ke zvlášť chráněnému členu lidské společnosti.

Použité zdroje

Literatura

a) Knižní zdroje

ARISTOTELÉS. *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 2009.

BAKALÁŘ, Eduard, NOVÁK, Daniel a kol.: *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Praha: Lidové noviny, 1996.

BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. Myšlenky (Mladá fronta).

BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. (KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny.; MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí.)

DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika : mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty : rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999.

GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992.

GJURIČOVÁ, Šárka, KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada).

HANUŠ, Daniel. Participační práva dítěte. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus - Centrum pro rodinu, 2016, s. 27 – 28.

HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015.

HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2011.

HOLÁ, Lenka a kol.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada, 2013. (KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Mezilidské vztahy a jejich proměny v mediaci.; WESTPHALOVÁ, Lenka, SPÁČIL, Ondřej, HRUŠÁKOVÁ, Milana. Legislativní možnosti a meze mediace konfliktu v rodinněprávních vztazích.; SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologické aspekty rodinné mediace.)

HOLÁ, Lenka. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014.

HRUŠÁKOVÁ, Milana, Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ a Lenka WESTPHALOVÁ. *Rodinné právo*. Praha: C.H. Beck, 2015.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo v aplikační praxi: rozvod, děti, výživné*. Praha: C. H. Beck, Edice Právních rozhledů, 2000.

- JÍLEK, Dalibor. *Studie o právech dítěte: implementace zkušeností dobré praxe ve vzdělávání v oblasti práv dětí ve Švýcarsku do podmínek ochrany práv dětí v České republice*. Brno: Česko-britská, 2011. (KAPITÁN, Zdeněk. Práva dítěte a vývoj společnosti.; HOŘÍNOVÁ, Anna. Dítě a rodina.)
- KLIMEŠ, Jeroným. *Partneři a rozchody*. Praha: Portál, 2010.
- KOVAŘÍK, Jiří. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. (HAMMARBERG, Thomas. Všeobecná práva dětí.; LOPATKA, Adam. Význam Úmluvy o právech dítěte.)
- KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. Brno: Masarykova univerzita, 2003.
- KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- KŘOVOHLAVÝ, Jaro. *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Portál, 2008.
- KUCHAŘOVÁ, Věra. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In: MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (eds.). *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal, 2003.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 1997.
- MATOUŠKOVÁ, Ingrid. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada, 2013.
- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009.
- PLECITÝ, Vladimír. *Rukověť rodinného práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2014.
- PRAŽÁK, M., NOVOTNÝ, F., SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník k potřebě gymnázií a reálných gymnázií*. Praha: Československá grafická unie, a.s., 1935.
- RADVANOVÁ, S., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Praha: C.H. Beck, 1999. Beckovy právnické učebnice.
- RADVANOVÁ, Senta. Ublížení dětem – nebezpečná rodina. In: VANDUCHOVÁ, M., GŘIVNA, T. *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2008.
- RADVANOVÁ, Senta. *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. Praha: C.H. Beck, 2015. Beckova edice právní instituty.
- RADVANOVÁ, Senta. Rodičovství – sine qua non. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus - Centrum pro rodinu, 2016, s. 6 – 12.

SCHELLE, K., POSPÍŠIL, I. *Plnění Úmluvy o právech dítěte Českou republikou*. Brno: Linie, 2001. (BÍLEK, Pavel, KUNSTOVÁ, Helena. *Ochrana práv dětí*.; PADRNOS, Jaroslav. *Děti nejsou malí dospělí*.; ZOUBKOVÁ, Ivana, SEDLÁČEK, Dag. *Nejlepší zájem dítěte „best interest of the child“ – základní princip Úmluvy o právech dítěte*.)

SLAVÍČKOVÁ, Pavla. *Právní ochrana dětí v období prvních kodifikací*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007.

STROUHOVÁ, Vladimíra. Uplatnění dětských práv v praxi z pohledu státního zástupce. In: *Aktuální otázky rodinné politiky a praxe: sborník z konference*. Plzeň: Domus - Centrum pro rodinu, 2016, s. 13 – 26.

SVOBODA, Emil. *Rodinné právo československé*. Praha: Vesmír, 1935.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Facilitativní mediace: řešení konfliktu prostřednictvím mediátora*. Praha: Portál, 2012.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociální fenomén*. Praha: Grada, 2004.

VÝROST, Jozef. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998.

WINTEROVÁ, Alena, DVOŘÁK, Jan, ed. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2009. (FRINTA, Ondřej. *Povinná rodinná mediace?*; SCHEU, Harald Christian. *Pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv*.; WESTPHALOVÁ, Lenka. *Základní východiska pro stadium rodiny z pohledu práva*.; SOBOTKOVÁ, Irena. *Zralost pro rodičovství a její souvislosti*.)

ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016.

b) Zahraniční literatura

BAUMRIND, Diana. *Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior*. Genetic psychology monographs, 1967.

BECK, Ulrich, BECK-GERNSHEIM, Elisabeth. *The normal chaos of love*. Cambridge: Polity Press, 1995.

CAMPBELL, F.L., et. al. Motivational bases of childbearing decisions. In: FOX, G.L. (ed.). *The childbearing decision*. Beverly Hills: Sage Publications, 1982.

EMERY, R. E., WYER, M. M. Divorce mediation. *American Psychologist*, 1987, 42, pp. 472 – 480.

FORTIN, Jane. *Children's rights and the developing law*. 2nd ed. London: Butterworths, 2003.

GRYCH, J. H., FINCHAM, F.D. Marital Conflict and Children's Adjustment: A Cognitive – Contextual Framework. *Psychological Bulletin*, 1990, 108, pp. 267 – 90.

WALL, J. A., STARK, J. B., STANDIFER, R. L. Mediation: A Current Review and Theory Development. *The Journal of Conflict Resolution*, 2001, Vol. 45, No. 3, pp. 370 – 391.

c) *Časopisecké zdroje*

BAKALÁŘ, Eduard, NOVÁK, Daniel. Vyslechnutí dítěte před soudem. *Právo a rodina*, 2003, č. 3, s. 3 – 8.

DOLEŽALOVÁ, Martina. Právní aspekty mediace. *Právo a rodina*, 2006, č. 11, s. 9 – 13.

ELISCHER, David. Zásahy státu do rodičovské zodpovědnosti a rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (2.). *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 5 – 8.

FRYŠTENSKÁ, Marcela. Co přináší nový zákon o mediaci? *Právo a rodina*, 2012, č. 9, s. 1 – 5.

HORÁČEK, Tomáš. Mediace v soukromoprávních věcech jako předmět samostatné právní úpravy. *Právní fórum*, 2010, č. 3, s. 123 – 127.

JÍLEK, Dalibor. Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte. *Právník*, roč. 1990, č. 4, s. 365 – 374.

KACAFÍRKOVÁ, Marcela. Úloha rodiny ve výchově. *Právo a rodina*, 2001, č. 10, s. 15 – 18.

KAVALÍR, Jakub. K předpokladům pro zbavení rodičovské zodpovědnosti. *Právo a rodina*, 2013, č. 10, s. 4 – 9.

LOJKOVÁ, Jana. Vliv společenských změn na problematiku práv dětí. *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 16, č. 1, s. 71 – 75.

MACELA, Miloslav. Na cestě k funkčnímu systému ochrany práv dětí. *Právo a rodina*, 2012, č. 7, s. 16 – 20.

MACELA, Miloslav. Standardy kvality v oblasti ochrany práv dětí nově i pro orgány veřejné správy. *Právo a rodina*, 2013, č. 10, s. 20 – 23.

NOVÁ, Hana. Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR. *Právo a rodina*, 2001, č. 9, s. 12 – 17.

NOVÁ, Hana. Úmluva o právech dítěte a problémy její aplikace v ČR (pokračování). *Právo a rodina*, 2001, č. 10, s. 8 - 12.

NOVOTNÁ, Věra. Slyšení dítěte a jeho participace při poskytování sociálně-právní ochrany. *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 1 – 4.

NOVOTNÁ, Věra. Ještě jednou ke slyšení dítěte. *Právo a rodina*, 2012, č. 10, s. 9 – 11.

NOVOTNÁ, Věra. Spory rodičů o děti – stále velký problém. *Právo a rodina*, 2007, č. 10, s. 1 – 4.

NOVOTNÁ, Věra. Precizace rozhodnutí soudu o úpravě styku rodiče s dítětem. *Právo a rodina*, 2012, č. 12, s. 1 – 4.

PAVLÁT, Josef. Děti v rozvodových sporech: Severoamerická studie (1980 – 2001). *Československá psychologie*, 2005, roč. 49, č. 5, s. 422 – 431.

PEMOVÁ, Terezie, PTÁČEK, Radek. Historické a teoretické souvislosti sociálně-právní ochrany dětí. *Právo a rodina*, 2012, č. 5, s. 1 – 7.

PTÁČEK, Radek, PEMOVÁ, Terezie. Vedení rozhovoru s dětmi v kontextu sociálně-právní ochrany dětí. *Právo a rodina*, 2014, č. 6, s. 17 – 24.

RADVANOVÁ, Senta. Výkon rodičovských práv. *Právo a rodina*, 2001, č. 4, s. 1 – 3.

RADVANOVÁ, Senta. Význam rodinné mediace. *Právo a rodina*, 2001, č. 6, s. 9 – 12.

RADVANOVÁ, Senta. Portrét rodiny (na pozadí právního řádu). *Zdravotnictví a právo*, 2004, č. 2, s. 15 – 22.

SCHNEIBERG, František. Děti jsou ohroženější, než se může zdát (2.). *Právo a rodina*, 2011, č. 5, s. 9 – 13.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Vzájemná komunikace rodič – dítě. *Právo a rodina*, 2007, č. 11, s. 13 – 15.

ŠVRČINOVÁ, Linda. Děti mají možnost vyjádřit svůj názor. *Právo a rodina*, 2012, č. 5, s. 22 – 24.

VARVAŘOVSKÝ, Pavel. Posouzení zájmu dítěte z ústavněprávního hlediska. *Právní fórum*, 2010, roč. 7, č. 4, s. 193 – 194.

VOŇKOVÁ, Jiřina. Postavení mediace v české republice. *Právo a rodina*, 2001, č. 10, s. 1 – 3.

ZAHRADNÍKOVÁ, Radka. Mediace a soudní proces. *Soudce*, 2007, roč. 9, č. 2, s. 12 – 22.

ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě. *Právník*, 2015, roč. 154, č. 2, s. 97 – 124.

d) Internetové zdroje

BŮŽEK, Antonín. *Století dítěte a práva dítěte*. [online]. [cit. 16. března 2017]. Dostupné na <<http://dcicz.org/userfiles/file/sdpd.pdf>>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2015. [online]. [cit. 10. dubna 2017]. Dostupné na <<https://www.czso.cz/csu/czso/podil-deti-narozenyh-mimo-manzelstvi-v-letech-1950-2015>>

Décision 5C.63/2005, vom 01. Juni 2005. [online]. [citováno dne 30. března 2017]. Dostupné na <http://www.polyreg.ch/bgeunpub/Jahr_2005/Entscheide_5C_2005/5C.63_2005.html>

Doporučení Rady Evropy č. R (98)1 o rodinné mediaci. [online]. [cit. 14. května 2017]. Dostupné na <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/13148/smernice.pdf>>

KUBICOVÁ, J., JUSANOVÁ, E., PATERA, L. *Rodinná mediace je prevencí i řešením rodinných a rozvodových sporů*, 2006. [online]. [cit. 25. května 2017]. Dostupné na <<http://resenisporu.cz/publik/uk2006.htm>>

Latinsko-český slovník. [online]. [cit. 3. června 2017]. Dostupné na <http://www.soapraha.cz/documents/praha/20111214085939-Latinsko-cesky_slovník.pdf>

LEIBNIZ-INSTITUT FÜR SOZIALWISSENSCHAFTEN. International Social Survey Programme – Family and changing gender roles. [online]. [cit. 24. dubna 2017]. Dostupné na <<http://www.gesis.org/issp/modules/issp-modules-by-topic/family-and-changing-gender-roles/>>

MPSV. Národní zpráva o rodině, 2004, s. 64. [online]. [cit. 27. dubna 2017]. Dostupné na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>

Principles of European Family Law regarding parental responsibilities. [online]. [cit. 12. dubna 2017]. Dostupné na <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Principles-PR-English.pdf>>

Směrnice UNHCR pro určování nejlepšího zájmu dítěte. [online]. [cit. 28. března 2017]. Dostupné na <http://www.nuv.cz/uploads/Amail/1608/Nejlepsi_zajem_ditete_vyhodnocovani.pdf>

UNICEF. Rights under the Convention on the Rights of the Child. [online]. [cit. 21. března 2017]. Dostupné na <http://www.unicef.org/crc/index_30177.html>

Vládní návrh na vydání zákona o mediaci a o změně některých zákonů. Důvodová zpráva – I. Obecná část. [online]. [cit. 18. května 2017]. Dostupné na <<http://www.psp.cz./sqw/text/orig2.sqw?idd=72721>>

Vyhláška č. 277/2012 Sb., o zkouškách a odměně mediátora. [online]. [cit. 17. května 2017]. Dostupné na <<http://www.urmr.cz/zakony/pravni-predpisy-k-mediaci/vyhlaska-o-zkouskach-a-odmene-mediatora>>

Zákon č. 946/1811 Sb. zák. soud., Obecný zákoník občanský. [online]. [cit. 2. dubna 2017]. Dostupné na <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam>>

Předpisy

a) České právní předpisy

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 946/1811 Sb. zák. soud., obecný zákoník občanský

Vyhláška č. 277/2012 Sb., o zkouškách a odměně mediátora

b) Zahraniční předpisy

Doporučení Rady Evropy č. R (98)1 o rodinné mediaci

Evropská úmluva o ochraně lidských práv (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992)

Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m. s.)

Listina základních práv Evropské unie (2012/C 362/02)

Úmluva o právech dítěte (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991)

Úmluva o styku s dětmi (sdělení MZV č. 91/2005 Sb. m. s.)

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2008/52/ES o některých aspektech mediace v občanských a obchodních věcech

Judikatura

a) Česká judikatura

III. ÚS 440/2000 ze dne 7. prosince 2000

IV. ÚS 695/2000 ze dne 19. dubna 2001

II. ÚS 363/03 ze dne 20. ledna 2005

II. ÚS 568/06 ze dne 20. února 2007

III. ÚS 1206/09 ze dne 23. února 2010

III. ÚS 3007/09 ze dne 26. srpna 2010

I. ÚS 2661/10 ze dne 2. listopadu 2010

II. ÚS 3765/11 ze dne 13. března 2012

II. ÚS 868/12 ze dne 12. dubna 2012

II. ÚS 1835/12 ze dne 5. září 2012

I. ÚS 1506/13 ze dne 30. května 2014

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. května 2013, sp. zn. 30 Cdo 1376/2012

b) Zahraniční judikatura

Rozhodnutí ve věci Keegan proti Irsku ze dne 26. května 1994. Stížnost č. 16969/90

Rozhodnutí ve věci X., Y. a Z. proti Velké Británii ze dne 22. dubna 1997. Stížnost č. 21830/93

Rozhodnutí ve věci Bronda proti Itálii ze dne 9. června 1998. Stížnost č. 22430/93

Rozhodnutí ve věci Slivenko proti Lotyšsku ze dne 9. října 2003. Stížnost č. 48321/99

Rozhodnutí ve věci Voleský proti České republice ze dne 29. června 2004. Stížnost č. 63627/00

Rozhodnutí ve věci Ignaccolo-Zenide proti Rumunsku ze dne 25. ledna 2000. Stížnost č. 31679/96

Rozhodnutí ve věci Gnahoré proti Francii ze dne 19. září 2000. Stížnost č. 40031/98

Shrnutí

Tato práce, zabývající se právy dítěte a povinnostmi rodiče, vychází z předpokladu, že jsou to právě rodiče, kteří mají především plnit své povinnosti vůči dítěti, zatímco dítě má především právo, aby rodič vůči němu své povinnosti plnil. Tento předpoklad je odůvodněn skutečností, že děti jsou ve vztahu k dospělým, tedy ve smyslu této práce k rodičům, tradičně považovány za „slabší prvek“. Z tohoto důvodu je v první řadě věnována pozornost právům dítěte, a to v širších souvislostech.

Na samotném počátku práce je zohledněn historický kontext vývoje práv dítěte, který poukazuje na kontrast mezi předmoderní dobou, kdy bylo dítě považováno za neplnoprávné a takřka bezmocné, a moderním 20. stoletím, ve kterém byla přijata řada mezinárodních dokumentů orientujících se výhradně na práva dítěte. V návaznosti na vývoj práv dítěte je pozornost zaměřena zejména na osvětlení významu pojmů „nejlepší zájem dítěte“ a „blaho dítěte“. Nejsou opomenuta ani participační práva dítěte, a to jak ve vztahu k soudu, tak ve vztahu k rodičům.

Protože úloha rodiny hraje ve vývoji a výchově dítěte stěžejní roli, věnuje se tato práce také právnímu zakotvení rodiny a osvětluje pojem rodiny v evropském systému ochrany lidských práv. Kromě toho je zohledněna proměna tradiční rodiny v její současnou podobu a značná pozornost je věnována funkcím, které rodina ve vztahu k dítěti plní. Zkoumány jsou také otázky týkající se rodičovství jako základní lidské potřeby. Rodičovství není opomenuto ani v právním slova smyslu a v této souvislosti je zmíněna i rodičovská odpovědnost. Jelikož konflikty v rodině, a to především v rodině nukleární, jsou způsobilé ohrozit dítě na vývoji, a tedy i na jeho právech, věnuje tato práce náležitou pozornost specifickým rodinněprávním konfliktům. Zkoumány jsou tak důsledky rozpadu vztahu rodičů na jejich společné dítě a kromě toho jsou diskutována jednotlivá úskalí forem péče o dítě. Zmíněno je také nebezpečí možné manipulace dětí ze strany rodičů. V souvislosti s rodinněprávními konflikty je vyzdvihnuta úloha dohody. Je dospěno k závěru, že společné řešení bývá považováno za nejlepší řešení konfliktů a že dohoda rodičů je způsobilá zajistit, aby se dítěti i nadále dařilo co nejlépe.

Závěr této práce je věnován významu rodinné mediace. Je zde osvětlena role mediátora jako odborníka na dosahování dohod, jednotlivé přístupy uplatňované v rodinné mediaci, zmíněn je také samotný proces rodinné mediace a samozřejmě právo

participace dítěte v mediačním procesu. Samotný závěr je věnován komparaci soudního řízení a mediace a také často diskutované otázce, zda má být rodinná mediace povinná.

Resumé

This thesis, dealing with rights of a child and duties of a parent, is based on the fact that it is primarily the parents who have to fulfill their duties towards children while a child has primarily the right that a parent fulfills duties towards him. This condition is justified by the fact that children are in relation to adults, in this thesis towards parents, traditionally considered as a weaker “element”. Because of that, the attention is firstly paid to the rights of a child in a wider context.

In the very beginning we take into consideration a historical context of the child's rights development that shows the contrast between a premodern period when a child was considered as almost powerless and without rights and a “progressive “ 20th century when a lot of international documents concentrate solely on rights of a child. As a follow-up to the child's rights development, the attention is aimed on explanation of the terms “best interests of the child” and “child's welfare”. The thesis also deals with participatory rights in relation to the law court and in relation towards parents.

Because the role of a family is very important in a development and education of a child, the thesis also focuses on juridical protection of the family and explains the term “family” in the European system of the human rights protection. We discuss the transformation of the traditional family into a nowadays form and a great attention is paid to the functions that the family fulfills in relation to a child. It also deals with questions concerning a parenthood as basic human need. The parenthood is also discussed in the juridical sense and in this context the parental responsibility is mentioned. Because conflicts in a family, especially in a nuclear family, are capable to influence the child's development and his rights as well, the thesis focuses on the specifics of the legal family conflicts. We study consequences of the parents' break-up on their common child and we also discuss particular difficulties in forms of a child's care. There is mentioned the danger of a possible manipulation of children from the parents' side. In connection with legal family conflicts, the role of an agreement is appreciated. The conclusion is that the common solution is considered as the best solution of conflicts and the agreement of parents is capable to provide the child's best welfare.

At the end of the thesis we deal with meaning of the family mediation. The role of a mediator as a professional to obtain agreements is explained as well as particular approaches used in the family mediation. We also mention the process of the family mediation and of course the right of the child's participation in a mediation process. The ending itself is dedicated to the comparison between a legal proceeding and mediation and also to a frequently discussed question whether the family mediation should be obligatory or not.

Název v anglickém jazyce: The rights of a child and duties of a parent

Klíčová slova: práva dítěte, povinnosti rodiče, historický kontext vývoje práv dítěte, participační práva dítěte, nejlepší zájem dítěte, rodičovství, rodinněprávní konflikty, spory o dítě, rodinná mediace

Klíčová slova anglicky: children's rights, parental responsibility, best interests of the child, child welfare, participation rights, parental conflicts, family mediation